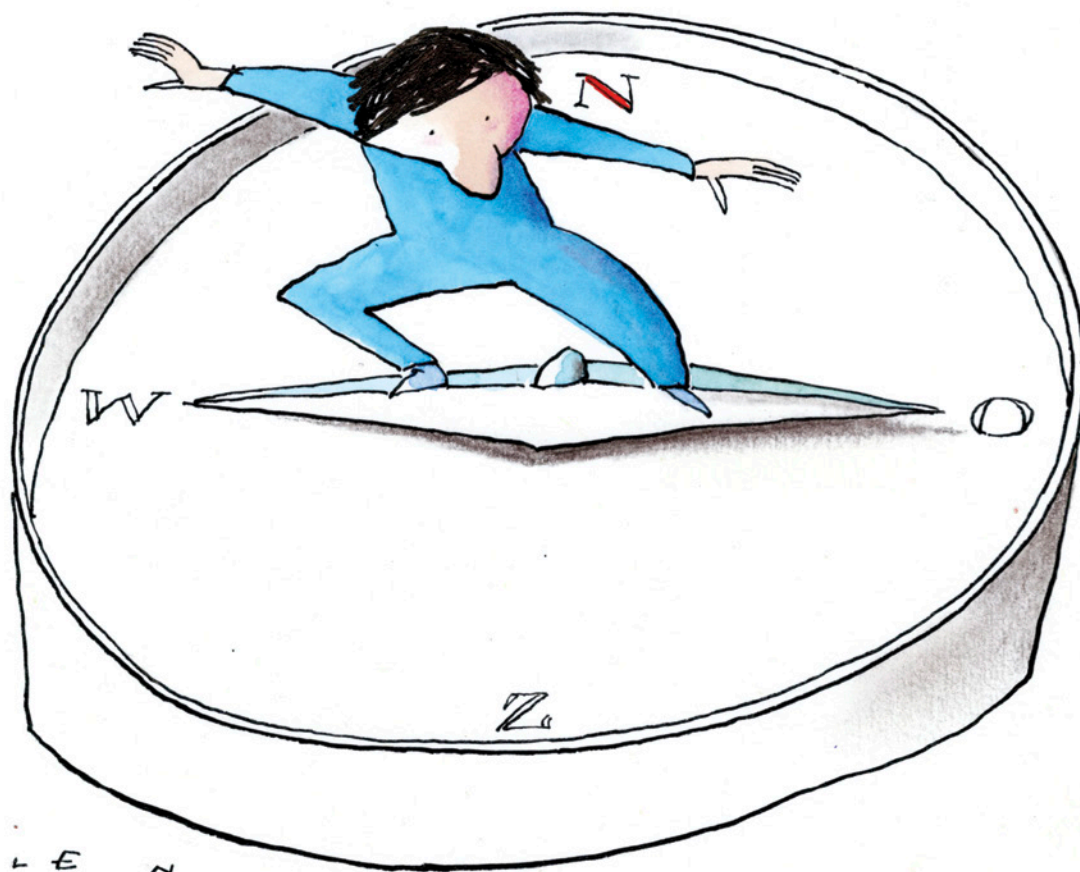

Sociaal en Cultureel Planbureau

Van oost naar west

Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen in Nederland:
ouders over de leefsituatie van hun kinderen

Van oost naar west

Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen in Nederland:
ouders over de leefsituatie van hun kinderen

Ria Vogels
Simone de Roos
Freek Bucx

Het Sociaal en Cultureel Planbureau is ingesteld bij Koninklijk Besluit van 30 maart 1973.

Het Bureau heeft tot taak:

- a wetenschappelijke verkenningen te verrichten met het doel te komen tot een samenhangende beschrijving van de situatie van het sociaal en cultureel welzijn hier te lande en van de op dit gebied te verwachten ontwikkelingen;
- b bij te dragen tot een verantwoorde keuze van beleidsdoelen, benevens het aangeven van voor- en nadelen van de verschillende wegen om deze doeleinden te bereiken;
- c informatie te verwerven met betrekking tot de uitvoering van interdepartementaal beleid op het gebied van sociaal en cultureel welzijn, teneinde de evaluatie van deze uitvoering mogelijk te maken.

Het SCP verricht deze taken in het bijzonder bij problemen die het beleid van meer dan één departement raken.

De minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport is als coördinerend minister voor het sociaal en cultureel welzijn verantwoordelijk voor het door het SCP te voeren beleid. Over de hoofdzaken hiervan heeft hij/zij overleg met de minister van Algemene Zaken; van Veiligheid en Justitie; van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties; van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap; van Financiën; van Infrastructuur en Milieu; van Economische Zaken; en van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

© Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag 2017

SCP-publicatie 2017-6

Zet- en binnenwerk: Textcetera, Den Haag

Figuren: Mantext, Moerkapelle

Vertaling samenvatting: AVB-vertalingen, Amstelveen

Omslag: Textcetera, Den Haag

Illustratie omslag: Len Munnik, Prinsenbeek

ISBN978 90 377 0819 6

NUR 740

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.repro-recht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

Sociaal en Cultureel Planbureau

Postbus 16164

2500 BD Den Haag

www.scp.nl

info@scp.nl

De auteurs van SCP-publicaties zijn per e-mail te benaderen via de website. Daar kunt u zich ook kosteloos abonneren op elektronische attendering bij het verschijnen van nieuwe uitgaven.

Inhoud

De webversie van deze publicatie wijkt in opmaak iets af van de gedrukte, papieren versie. Bij verwijzingen naar pagina's van deze editie daarom vermelden dat naar de webversie is verwezen.

Voorwoord	5
Samenvatting en conclusies	6
S.1 Enquête onder ouders, geregistreerd in de bevolkingsadministratie	6
S.2 Samenvatting	7
S.3 Conclusies	16
S.4 Beperkingen van dit onderzoek en suggesties voor nieuw onderzoek	18
Noot	20
1 Leefsituatie van kinderen van migranten uit Polen, Bulgarije en Roemenië	21
1.1 Aanleiding voor het onderzoek	21
1.2 Doel- en vraagstelling en opzet rapportage	22
1.3 Landelijke survey: opzet, uitvoering, respons en analyse	28
Noot	33
2 Ouders en kinderen in Nederland	34
2.1 Leefomstandigheden van de kinderen	34
2.2 Herkomst ouders en kinderen in de survey	36
2.3 Komst naar Nederland ouders en kinderen, verblijfperspectief ouders	39
2.4 Samenstelling, woonplaats en huisvesting gezinnen	46
2.5 Opleidingsniveau en beheersing van de Nederlandse taal door ouders	49
2.6 Arbeids- en inkomenspositie van ouders	54
2.7 Tot slot	59
3 Opvoeding en kinderopvang	62
3.1 Opvoeden in Nederland	62
3.2 Opvoeding	62
3.3 Taken in het gezin	71
3.4 Gebruik van kinderopvang voor kinderen van 0-11 jaar	76
3.5 Tot slot	83
Noot	84
4 Taal, onderwijs en vrije tijd	85
4.1 School en vrije tijd	85
4.2 Beheersing Nederlandse taal door kind	86

4.3	Deelname aan onderwijs	88
4.4	Betrokkenheid ouders bij school en onderwijs van het kind	98
4.5	Vrienden en vrije tijd	103
4.6	Tot slot	110
5	Welbevinden, gezondheid en probleemgedrag van kinderen	112
5.1	Het welzijn van Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen in Nederland	112
5.2	Algemeen welbevinden	112
5.3	Gezondheid en artsenbezoek	115
5.4	Probleemgedrag	119
5.5	Mediagebruik (4-17 jaar)	125
5.6	Middelengebruik jeugd (12-17 jaar)	128
5.7	Tot slot	131
	Noten	133
Bijlagen (te vinden op www.scp.nl bij deze titel)		
	Summary and conclusions	134
	Literatuur	149
	Publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau	154

Voorwoord

De toetreding van Polen tot de Europese Unie in 2004 en van Bulgarije en Roemenië in 2007 heeft geleid tot een toename van migranten uit die landen naar Nederland. Velen kwamen om voor korte of langere tijd hier te werken. Sommigen brachten hun gezin mee, of lieten dat later overkomen, anderen vormden in Nederland een gezin. Ouders en kinderen moeten hier een nieuw leven zien op te bouwen.

Naar aanleiding van signalen uit onder meer jeugdzorg, politie en onderwijs dat het niet altijd goed gaat met kinderen van Midden- en Oost-Europese migranten in Nederland heeft het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) in 2014 gesprekken gehouden met deskundigen en professionals uit het veld. Uit die verkenning kwam een gemengd beeld naar voren: met veel kinderen gaat het goed, maar sommige kinderen groeien op in omstandigheden die risicovol zijn voor hun leefsituatie.

Het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (szw) heeft vervolgens aan het SCP gevraagd een kwantitatieve studie uit te voeren naar de positie van kinderen van Poolse, Bulgaarse en Roemeense migranten in Nederland. Deze publicatie doet hiervan verslag. Er is een survey uitgevoerd onder in de bevolkingsadministratie ingeschreven ouders van deze drie groepen kinderen in de leeftijd van 0-17 jaar.

De resultaten laten een overwegend positief beeld zien. Volgens de ouders gaat het best goed met hun kinderen in Nederland. We constateren ook een aantal aandachtspunten, maar de problemen lijken niet bijzonder groot.

Het beeld van het verkennende onderzoek en dat van de survey verschillen van elkaar. In de verkenning lag sterker de nadruk op voorkomende problemen. Die nadruk kwam mede omdat veel professionals vanuit hun functie vooral kinderen met problemen zien. De huidige studie wijst vooral op een positief beeld als we naar de gehele groep kijken. De bevindingen van beide studies zijn dus waardevol en samen geven zij zicht op het leven van deze kinderen in Nederland. Het beeld is evenwel niet compleet, omdat de kinderen en ook ouders van kinderen die niet in de bevolkingsadministratie staan geregistreerd, niet in het onderzoek konden worden betrokken.

Vanuit het ministerie van szw is het onderzoek begeleid door Bouchra Talidi, Coen Coopman en Arjen Verweij. Ik dank hen, mede namens de auteurs, voor de deskundige wijze waarop zij de rapportage hebben begeleid. Ook danken wij Karin Wittebrood voor haar bijdrage aan het onderzoek.

Prof. dr. Kim Putters
Directeur Sociaal en Cultureel Planbureau

Samenvatting en conclusies

In dit rapport doen we verslag van de bevindingen van een enquête onder ouders van Poolse, Roemeense en Bulgaarse kinderen. Aanleiding voor dit onderzoek waren uitkomsten van vooral kwalitatieve studies die erop wezen dat het opgroeien van deze kinderen problematische kanten kent. Hoewel ook veel goed gaat, lijken met name tieners die in het herkomstland zijn geboren, vatbaar te zijn voor probleemgedrag. Taalachterstand, een moeizame aansluiting bij autochtone vrienden, een gebrekkige aansluiting in het onderwijs en weinig aandacht van de ouders zijn enkele knelpunten die in de kwalitatieve studies genoemd worden.

S.1 Enquête onder ouders, geregistreerd in de bevolkingsadministratie

Er stonden in 2015 in Nederland 30.000 kinderen van 0-18 jaar van Poolse herkomst geregistreerd in de bevolkingsadministratie. De aantallen Bulgaarse kinderen (5300) en Roemeense kinderen (4700) zijn lager. Om meer duidelijkheid te krijgen over de leefsituatie van deze kinderen is een enquête gehouden onder 444 ouders van Poolse, 328 ouders van Bulgaarse en 436 ouders van Roemeense kinderen. Er zijn vragen gesteld over kinderen in de leeftijd van 0-3 jaar, 4-11 jaar en 12-17 jaar.

We hebben in dit onderzoek te maken met een specifieke uitsnede van de Poolse, Bulgaarse en Roemeense bevolking (zie kader S.1). Het gaat om ouders (en kinderen) die staan ingeschreven in de bevolkingsadministratie. Voor velen van hen gaat dit samen met de intentie om voor langere tijd in Nederland te blijven. Die intentie blijkt ook uit het gegeven dat de kinderen in Nederland zijn. Voor beleid en samenleving is deze zich vestigende groep gezinnen belangrijk.

Kader S.1 Onderzoek onder geregistreerde migranten

De steekproef is getrokken uit de Basisregistratie Personen (BRP). Dit onderzoek heeft dus betrekking op personen die zich in Nederland in de bevolkingsadministratie hebben ingeschreven. Niet alle EU-migranten doen dit. Degenen die langer dan vier maanden in Nederland wonen, dienen zich in te schrijven. Personen die korter in Nederland verblijven, hoeven dat niet te doen. Veel EU-migranten, die bijvoorbeeld vanwege het verrichten van seizoenswerk naar Nederland komen, schrijven zich niet in. Onderzoek van Van der Heijden et al. (2013) wijst uit dat in 2010 naar schatting 28% van de Polen, 35% van de Bulgaren en 12% van de Roemenen in de bevolkingsadministratie (GBA) stond ingeschreven. De steekproef voor de survey van ons onderzoek is uit de Basisregistratie Personen (BRP) getrokken; het onderzoek gaat dus om een deel van de in Nederland wonende Polen, Bulgaren en Roemenen. Aangenomen mag worden dat de inschrijvingsgraad na 2010 is toegenomen. Huishoudens met kinderen schrijven zich naar verwachting vaak wel in. Niettemin is een substantieel deel van de migranten uit Polen, Bulgarije en Roemenië niet in de bevolkingsadministratie geregistreerd. Zij maken geen deel uit van dit onderzoek. Hoeveel kinderen daarmee buiten beeld blijven, is niet bekend, maar de verwachting is dat de kinderen die in Nederland verblijven meer wel dan niet ingeschreven zijn.

Eerdere studies laten zien dat de groep ingeschreven migranten uit Midden- en Oost-Europa het profiel heeft van een zich vestigende groep, die zich bijvoorbeeld met betrekking tot woon- en arbeidsomstandigheden onderscheidt van migranten die voor een korte periode naar Nederland komen (Dagevos 2011; Engbersen et al. 2011; Gijsberts en Lubbers 2013, 2015a; Gijsberts et al. 2015). Dat beeld rijst ook op uit deze studie. Zo woont de overgrote meerderheid van de onderzochten zelfstandig, en niet in woningen die met andere huishoudens worden gedeeld.

S.2 Samenvatting

Kenmerken van het huishouden: volledige gezinnen gericht op verblijf in Nederland

De meeste kinderen in dit onderzoek groeien op in een huishouden met twee ouders en een of twee kind(eren). 15% van de Poolse kinderen leeft in een eenoudergezin, bij de Bulgaarse en Roemeense kinderen is dat ongeveer een op de tien (tabel S.1). Gemengde huishoudens (één ouder komt uit het herkomstland, de andere ouder komt uit een ander land, vaak Nederland) komen bij Poolse en vooral Roemeense kinderen betrekkelijk vaak voor. De meeste gezinnen zijn ‘compleet’: ongeveer 10% van de ouders geeft aan dat er kinderen buiten het huishouden wonen; hieronder vallen ook kinderen die inmiddels uit huis zijn of vanwege scheiding bij een andere ouder wonen.

Vaders zijn doorgaans eerder dan de partner naar Nederland gekomen. Omdat kinderen vaak met hun moeder mee zijn gekomen, is een deel van hen een periode zonder een van de ouders opgegroeid. Niet alle kinderen zijn overigens eerstegeneratiemigranten. In dit onderzoek is de helft van de kinderen in Nederland geboren. Dit geldt in het bijzonder voor de jongsten (0-3 jaar), van wie negen op de tien in Nederland zijn geboren. De verhouding is omgekeerd bij de 12- tot en met 17-jarigen, van wie juist ongeveer negen op de tien in het herkomstland zijn geboren. De jonge kinderen (0-3 jaar) die niet in Nederland zijn geboren, zijn vanzelfsprekend nog maar kort in Nederland. Kijken we naar de jongeren in de leeftijd van 12-17 jaar, dan is een ruime meerderheid al negen jaar of langer in Nederland. Een groot deel van de kinderen in dit onderzoek is of in Nederland geboren of woont een belangrijk deel van hun leven al in Nederland.

Poolse en Bulgaarse mannen komen meestal vanwege werk naar Nederland. Ook bij ongeveer de helft van de Poolse vrouwen is dit het geval. Roemeense ouders in dit onderzoek komen relatief vaak vanwege studie en andere motieven naar Nederland. Het beeld van een zich vestigende groep blijkt duidelijk uit het lange verblijfsperspectief dat ouders voor ogen hebben: ongeveer acht op de tien ouders denken over vijf jaar nog steeds in Nederland te wonen.

Ouders van Bulgaarse kinderen zijn overwegend laag tot middelhoog opgeleid. Een kwart van de huishoudens heeft geen inkomen uit arbeid. Binnen Bulgaarse huishoudens met inkomen uit arbeid vinden we veel alleenverdieners en naar verhouding veel zelfstandigen. Vaders werken vaak in een voltijd baan, of meer dan dat. Moeders werken minder vaak, maar als ze werken, doen ze dat vaak in (kleine en grote) deeltijd banen. Van de drie groepen is binnen Bulgaarse huishoudens het besteedbaar huishoudensinkomen het laagst.

Ouders van Roemeense kinderen zijn vaak hoogopgeleid. Toch heeft een aanzienlijk aandeel van de huishoudens geen inkomen uit arbeid. Net als bij de Bulgaren komen eenverdienershuishoudens waarbij de man werkt betrekkelijk vaak voor. Moeders die werken, doen dat net als Bulgaarse moeders in (kleine en grote) deeltijdbanen. Het gemiddelde besteedbaar huishoudensinkomen is vergelijkbaar met dat van Poolse huishoudens. Kenmerkend voor de Poolse huishoudens is de hoge arbeidsparticipatie. Zo'n 90% van de huishoudens heeft inkomen uit arbeid; vaak werken beide partners. Vrouwen doen dat doorgaans in een grote deeltijd baan en vaders in een voltijd baan (of in meer dan een voltijd baan). Het huishoudensinkomen ligt op het niveau van dat van Roemeense huishoudens, terwijl ze vaker tweeverdiener zijn en meer uren werken. Waarschijnlijk werken zij voor een lager uurloon.

Tabel S.1

Enkele kenmerken van het huishouden naar herkomst kind, 2015 (in procenten^a)

	Pools	Bulgaars	Roemeens
huishoudenssamenstelling			
alleenstaande ouder	15	12	9
paar uit zelfde herkomstland	61	68	41
paar: 1 ouder uit Nederland	16	8	34
paar: 1 ouder uit ander land	8	12	16
migratiekenmerken			
migratiemotief werk (mannen)	90	80	61
migratiemotief werk (vrouwen)	49	39	19
was eerder in NL dan partner (mannen)	76	67	47
denkt over 5 jaar nog in NL te wonen	80	77	79
sociaaleconomische kenmerken			
opleiding moeder hbo/wo	30	22	55
opleiding vader hbo/wo	19	12	45
tweeverdienershuishouden	50	23	39
geen betaalde baan in huishouden	9	25	17
besteedbaar huishoudensinkomen	17.900	11.400	17.400
geen zelfstandige huisvesting	5	5	4

a Met uitzondering van het gestandaardiseerd besteedbaar huishoudensinkomen, dat is in euro's.

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Tussen huishoudens van Poolse, Roemeense en Bulgaarse kinderen bestaan duidelijke verschillen in opleidingsniveau van de ouders, de arbeidsparticipatie en het inkomen. Toch zijn er ook een aantal belangrijke overeenkomsten. De meeste gezinnen zijn compleet (ouders en kinderen wonen samen), de meeste huishoudens richten zich op langdurig verblijf en beschikken over zelfstandige huisvesting. Dat in dit onderzoek is geselecteerd op in de

bevolkingsadministratie geregistreeerde migranten, zal een rol spelen. Hierdoor ontstaat ook een ander beeld dan wat over migranten uit deze landen de ronde doet: veel-heen-en-weer migratie, onvolledige gezinnen en slechte woonomstandigheden in gedeelde woningen en bungalowparken. Uit ander onderzoek weten we dat dit vaak seizoenmigranten betreft die zich lang niet altijd inschrijven in het bevolkingsregister (Engbersen et al. 2011; Van der Heijden et al. 2013). De geregistreeerde groep in dit onderzoek is min of meer geseteld, wat de risicofactoren voor de leefsituatie van de kinderen vermindert.

Opvallend is dat binnen de huishoudens vaak Nederlands wordt gesproken. In de helft van de huishoudens met Roemeense kinderen gebeurt dat vaak of altijd. Dit hangt samen met het vaak voorkomen van gemengde paren in die groep. Bij ongeveer een derde van de huishoudens met Poolse en Bulgaarse kinderen wordt altijd of vaak Nederlands gesproken. Dat huishoudens in meerderheid over zelfstandige huisvesting beschikken, betekent ook dat bijna alle kinderen (negen van de tien) een eigen kamer hebben om hun huiswerk te kunnen maken. Binnen de – kleine – groep huishoudens die niet zelfstandig wonen, hebben kinderen minder vaak een eigen kamer.

Ouders tevreden over verloop opvoeding

Ouders tonen zich zeer tevreden over hoe de opvoeding van hun kind(eren) over het algemeen verloopt. Vrijwel alle ouders voelen zich gelukkig met hun kind en vinden dat het goed luistert. Ook zegt het merendeel van de ouders veel weet te hebben van wat hun kind zoal doet. Ongeveer een op de zes ouders maakt zich zorgen over de opvoeding. Ouders zijn minder tevreden over de opvoeding naarmate de kinderen ouder zijn. Zo komen onzekerheidsgevoelens en zorgen over de opvoeding vaker voor onder ouders van tieners dan onder ouders van jongere kinderen. In deze opzichten lijken zij niet te verschillen van autochtoon-Nederlandse ouders.

Informele ondersteuning en advies vaak door familie, meesten tevreden over steun en advies

Ouders van Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen hebben een voorkeur voor informele ondersteuning bij de opvoeding van hun kind, al zijn familieleden en vrienden niet altijd in de buurt of ontbreekt het die ondersteuners aan kennis over de Nederlandse regels en gebruiken. Ongeveer vier op de tien raadplegen familie en ongeveer een kwart doet dat bij vrienden en kennissen. Naast informele kanalen gebruiken de ouders ook formele kanalen, dat geldt vooral voor de Roemeense groep. Voor de jongste kinderen (0-3 jaar, veelal tweede generatie) wordt sowieso meer opvoedingsondersteuning gezocht, informeel en indien formeel, het meest bij Centra voor Jeugd en Gezin en bij het consultatiebureau. Deze formele ondersteuning wordt overigens vaker gebruikt door gezinnen met een in Nederland geboren ouder. De tevredenheid over de geboden ondersteuning (formeel en informeel) is behoorlijk groot: maar een op de tien vindt deze onvoldoende. Dit komt onder meer door ervaren taalproblemen en onvoldoende kennis en informatie over tot wie men zich verder kan wenden.

Weinig gebruik formele kinderopvang, kosten lijken ondergeschikte rol te spelen

Kinderdagverblijven en peuterspeelzalen zijn in Nederland veelgebruikte vormen van betaalde opvang voor het jonge kind. Een deel van de peuterspeelzalen werkt met speciale programma's van voor- en vroegschoolse educatie (vve) met als doel onderwijsachterstanden bij kwetsbare groepen kinderen te voorkomen. Later, als de kinderen naar het basisonderwijs gaan, kunnen zij worden opgevangen in de buitenschoolse opvang (bso). Andere vormen van betaalde opvang zijn gastouderschap en betaalde oppas door familie, vrienden of bekenden. Het zijn vooral ouders van Bulgaarse kinderen die weinig gebruik maken van deze vormen van betaalde opvang. Minder dan de helft van de Poolse en Roemeense kinderen gaat naar de peuterspeelzaal. Dit aandeel ligt bij Bulgaarse kinderen nog aanzienlijk lager.

De belangrijkste reden voor ouders om geen gebruik te maken van betaalde opvang is dat zij het niet nodig vinden, omdat er een ouder thuis is; ouders van Poolse kinderen noemen dit minder vaak. Ook familie en vrienden vangen de kinderen op. De kosten van de opvang worden door een vijfde van de ouders van Poolse en Roemeense kinderen genoemd als reden om af te zien van betaalde opvang; ouders van Bulgaarse kinderen noemen dat minder vaak. Verder geven enkele ouders als reden voor niet-gebruik van betaalde opvang op dat kinderen alleen thuis kunnen blijven; die kinderen zijn dan vrijwel altijd minstens 10 jaar oud. Elders in de vragenlijst zeggen ouders (dit betreft dan ook ouders die wel betaalde opvang gebruiken) oudere broers of zussen op een jonger kind te laten passen, maar dit is eveneens een nauwelijks gebruikte vorm van opvang. Zorg voor broertjes en zusjes is wel een regelmatig voorkomende taak voor kinderen in het gezin, maar dit omvat veel meer dan oppassen (bijvoorbeeld ophalen van school, naar bed brengen en eten geven). De constatering van professionals en deskundigen dat kinderen van Midden- en Oost-Europese migranten vaak op jonge leeftijd alleen thuis worden gelaten, wordt dus niet bevestigd door de ouders in dit onderzoek. Verder speelt de sociaaleconomische samenstelling binnen een huishouden een rol: tweeverdieners maken het vaakst gebruik van betaalde kinderopvang.

Familienetwerken spelen een belangrijke rol bij de opvang van de kinderen. Het is, zo lichten we net toe, een reden om geen gebruik te maken van betaalde opvang. Onbetaalde opvang van de kinderen wordt voor het overgrote deel verzorgd door de familie (rond de 80%; let wel, dit is exclusief de ouders). Dit laat zien dat deze ouders van Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen stevig zijn ingebed in in Nederland bestaande familienetwerken.

Meerderheid ouders vindt taalbeheersing kinderen goed, maar meldt ook taalproblemen

In deze survey is de Nederlandse taalbeheersing gemeten via het oordeel van de ouders. Dat is natuurlijk een tamelijk globale meting. In de perceptie van de ouders heeft de meerderheid van de kinderen van 4-11 jaar en van 12-17 jaar nooit moeite met de Nederlandse taal. Toch is het aandeel ouders betrekkelijk groot dat aangeeft dat er (soms) taalproblemen zijn bij hun kinderen. Bij de 4-11-jarigen zeggen ouders dit voor iets minder dan de helft van de Poolse en Bulgaarse kinderen en voor een derde van de Roemeense kinderen. Bij de 12-17-jarigen is bijna een kwart van de ouders van Poolse kinderen en ongeveer een

derde bij de twee andere groepen minder positief over de beheersing van het Nederlands door hun kinderen.

School en de band met het herkomstland

De kinderen van 4-17 jaar volgen op dit moment nagenoeg allemaal onderwijs in Nederland. De enkeling die dit niet doet heeft een opleiding afgerond of is (nog) nooit in Nederland naar school geweest. Ofschoon de eerste generatie kinderen vaak al lange tijd in Nederland is, zijn de meesten van de 12-17-jarigen in het herkomstland naar school geweest. Ongeveer een derde van de Poolse en Roemeense 12-17-jarigen en bijna twee vijfde van de Bulgaarse 12-17-jarigen die niet in Nederland zijn geboren, hebben in het herkomstland ten minste 5 jaar onderwijs gevolgd.

De band met het herkomstland is sterk, zo blijkt uit het grote aandeel kinderen dat de afgelopen twaalf maanden op bezoek is geweest in het herkomstland, vaak voor vakantie en familiebezoek (ongeveer driekwart, maar Poolse kinderen vaker dan de andere twee groepen). Veel minder vaak genoemd, maar toch het vermelden waard, is dat Poolse kinderen ook voor medische zorg naar Polen gaan (4% van de ouders noemt dit als motief om naar het herkomstland te gaan). Het verblijf concentreert zich in de periode van de schoolvakanties, maar 17% van de Poolse kinderen van 4 jaar en ouder is ook buiten de schoolvakanties naar Polen geweest. Dit komt bij de twee andere groepen veel minder vaak voor.

Veel kinderen gaan met plezier naar school

De overgrote meerderheid van de ouders vindt dat het goed gaat met hun kind op school (tabel S.2). Ongeveer negen op de tien kinderen gaan volgens de ouders graag naar school. Het animo vermindert wel naarmate de kinderen ouder zijn. Dit geldt overigens voor alle kinderen, ook autochtoon-Nederlandse kinderen. Met een klein deel van de kinderen gaat het volgens de ouders minder goed, hetzij omdat zij zich buitengesloten voelen vanwege hun afkomst, hetzij omdat ze worden gepest op school. Er zijn geen verschillen naar herkomstgroep.

Tabel S.2

Ouders over hoe het met hun kind gaat op school (4-17 jaar), naar herkomst kind, 2015 (in procenten (helemaal) mee eens)

	Pools	Bulgaars	Roemeens
gaat graag naar school	90	92	94
voelt zich buitengesloten door afkomst	6	7	10
wordt gepest op school	5	4	4
spijbelt nooit	82	87	95
vindt het belangrijk om goede cijfers te halen	85	91	88

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Of ouders goed zicht hebben op het spijbelgedrag van hun kinderen is onzeker, maar als we de drie groepen onderling vergelijken, blijken Poolse kinderen volgens de ouders vaker te spijbelen dan de kinderen uit de andere twee groepen. Spijbelen geldt als een indicatie van problemen. Die problemen lijken er volgens de ouders ook inderdaad te zijn: kinderen die spijbelen en/of 's ochtends niet op tijd naar school gaan, zijn vaker kinderen die niet graag naar school gaan, niet goed meekomen op school, het niet belangrijk vinden om goede cijfers te halen en/of gepest worden op school.

Veel vertrouwen in het onderwijs

De meeste ouders hebben veel vertrouwen in de kwaliteit van het onderwijs. Dit geldt meer voor het basisonderwijs dan voor het voortgezet onderwijs. Ouders van Bulgaarse kinderen staan meer op afstand van de school dan de andere ouders (weten minder vaak hoe de kwaliteit van het voortgezet onderwijs is). Ook zijn de meeste ouders van mening dat ze met de school in gesprek kunnen gaan, wanneer zich problemen voor zouden doen. Dit geldt voor de Poolse groep iets minder dan voor de andere groepen. Ouders zijn meer betrokken bij het basisonderwijs dan bij het voortgezet onderwijs, meer bij jongere kinderen dan oudere kinderen, en hogeropgeleide ouders tonen zich meer betrokken dan lageropgeleide ouders. Dat is niet anders dan bij autochtoon-Nederlandse ouders.

Veel vrienden, minder vaak lid van een club

Ouders hebben een gunstig beeld van de sociale contacten van hun kinderen op school (tabel 5.3). De meeste ouders nemen waar dat hun kind veel vrienden heeft op school. Buiten schooltijd is het aandeel kinderen dat geen vrienden heeft wat groter (ca. 8% van de kinderen), maar ook hier domineert het beeld van een breed sociaal netwerk van de kinderen. Er zijn nauwelijks kinderen die voornamelijk alleen met herkomstgenoten omgaan. Sociale contacten van de kinderen zijn vaak gemêleerd of overwegend autochtoon. Bulgaarse kinderen gaan het minst vaak om met overwegend autochtoon-Nederlandse kinderen.

Tabel 5.3

Aandeel kinderen (4-17 jaar) met, volgens hun ouders, veel vrienden op school en buiten schooltijd en de etnische achtergrond van deze vrienden, naar herkomst kind, 2015 (in procenten)

	Pools	Bulgaars	Roemeens
veel vrienden op school	61	57	51
veel vrienden buiten schooltijd	41	42	36
etnische achtergrond van vrienden			
vooral autochtoon-Nederlands	43	25	52
vooral uit herkomstland	4	6	1
verschillende achtergronden	54	69	47

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Iets meer dan de helft van de Bulgaarse en Roemeense kinderen in de leeftijd van 4-17 jaar is lid van een sportclub; dat aandeel ligt lager dan onder Nederlandse scholieren (drie kwart). Poolse kinderen zijn minder vaak lid (vier op de tien) dan kinderen uit de andere twee Midden- en Oost-Europese bevolkingsgroepen. Ouders van Poolse kinderen geven hiervoor relatief vaak als reden op dat de kinderen een sportclub niet leuk vinden. Ook de hoge kosten worden als reden genoemd. Een kwart van de 12-17-jarige kinderen uit de drie herkomstgroepen heeft niet op zwemles gezeten (ter vergelijking: slechts 5% van de autochtoon-Nederlandse jongeren van die leeftijd heeft geen zwemdiploma). In huishoudens met een in Nederland geboren ouder zijn kinderen vaker lid van een sportclub en volg(d)en ze vaker zwemles dan in huishoudens waarin beide ouders migranten zijn.

Kinderen voelen zich goed in Nederland

Ouders zijn over het algemeen zeer positief over het welbevinden van hun kinderen (tabel 5.4). Op een schaal van 0 tot en met 10 (lopend van 0 'slechtste leven dat mijn kind zich kan voorstellen' naar 10 'beste leven dat mijn kind zich kan voorstellen') geven ouders een cijfer van rond de 8,5. Een zeer klein deel van de ouders (in alle drie de groepen minder dan 5%) geeft een onvoldoende. Verreweg de meeste ouders denken dus dat hun kinderen een prettig leven hebben. De cijfers liggen in dezelfde lijn als wat (autochtoon-)Nederlandse kinderen en jongeren in Nederland zelf aangeven. Heimwee komt bij iets meer dan 10% van de kinderen voor en een nog wat lager aandeel zou volgens de ouders graag in het herkomstland willen wonen.

Tabel 5.4

Welbevinden van kinderen (0-17 jaar) volgens ouders en aandeel kinderen dat zich volgens ouders thuis voelt in Nederland (4-17 jaar), naar herkomst kind, 2015 (in rapportcijfers en in procenten (helemaal) mee eens)

	Pools	Bulgaars	Roemeens
cijfer welbevinden	8,4	8,6	8,9
voelt zich thuis in Nederland	88	88	93
heeft vaak heimwee	13	11	11
wil graag in herkomstland wonen	8	8	7

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Kinderen die in Nederland zijn geboren, voelen zich vaker thuis in Nederland dan kinderen die naar Nederland zijn gemigreerd. In huishoudens waarin beide ouders hoogopgeleid zijn, voelen kinderen zich minder thuis in Nederland. Mogelijk hebben we hier te maken met een variant van de zogenoemde integratieparadox. Deze houdt in dat hogeropgeleide migranten somberder zijn over de maatschappelijke kansen van migrantengroepen en vaker discriminatie ervaren.

Kinderen verkeren in goede gezondheid, wel vaker overgewicht

De meeste kinderen verkeren in een goede tot uitstekende gezondheid, aldus de ouders (tabel 5.5). Ongeveer een op de twaalf kinderen heeft volgens de ouders desalniettemin te kampen met een langdurige ziekte of handicap. Dat ligt in dezelfde lijn als wat eerder onderzoek onder ouders laat zien voor alle kinderen in Nederland. Rond een op de twintig kinderen wordt door de ziekte of handicap belemmerd in het dagelijks leven.

Ruim een vijfde van de Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen heeft overgewicht volgens BMI-maatstaven, uitgaande van door de ouders verstrekte gegevens. Dit is ongeveer anderhalf keer zo veel als onder autochtoon-Nederlandse kinderen. Kinderen van hogeropgeleide ouders en kinderen die in Nederland zijn geboren (ongeveer een zesde), hebben minder vaak (ernstig) overgewicht dan hun leeftijdgenootjes die lageropgeleide ouders hebben respectievelijk in het herkomstland geboren zijn (beide bijna een kwart).

Tabel 5.5

Gezondheid (0-17 jaar) en Body Mass Index (2-17 jaar) van kinderen volgens ouders, naar herkomst kind, 2015 (in procenten)

	Poolse	Bulgaars	Roemeens
gezondheid			
algemene gezondheid goed/uitstekend	95	96	97
langdurige ziekten of handicaps	10	7	7
belemmerd door ziekten/handicaps	8	4	6
Body Mass Index			
BMI overgewicht (inclusief obesitas)	20	24	15
BMI obesitas	5	5	6

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Niet vaker psychische problemen dan bij autochtoon-Nederlandse kinderen

In dit onderzoek is informatie verzameld over verschillende psychische problemen of – bij kleine kinderen – mogelijke symptomen van problemen. Over het geheel genomen blijken de ouders gunstig te oordelen over het gedrag van hun baby's en peuters, en verschillen ze in hun oordeel niet van autochtoon-Nederlandse ouders. Ongeveer een op de elf ouders, bijvoorbeeld, geeft aan dat hun kind een huilbaby is (geweest), dat is vergelijkbaar met wat autochtone ouders aangeven. Verder zijn er geen aanwijzingen dat somberheid onder jonge kinderen (0-3 jaar) van Poolse, Bulgaarse en Roemeense origine vaak voorkomt. De meeste kinderen kunnen goed met andere kinderen spelen, ook daarin vinden we geen verschil met autochtone kinderen. Ruim de helft van de jonge kinderen kan lang de aandacht bij een activiteit houden; dat is iets waar autochtone kinderen vaker moeite mee hebben.

Ook als het gaat om psychische problemen bij 4-17-jarigen zijn de verschillen met autochtone kinderen betrekkelijk gering, en zeker niet altijd in het nadeel van Poolse, Bulgaarse of

Roemeense kinderen (tabel S.6). Het aandeel door ouders gerapporteerde emotionele en gedragsproblemen ligt op hetzelfde niveau, en de herkomstgroepen verschillen hierin niet van elkaar. Bulgaarse kinderen lijken wel vaker problemen te hebben om aansluiting te vinden met leeftijdgenoten. Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen vertonen minder vaak druk en ongeconcentreerd – hyperactief – gedrag dan autochtone kinderen. Ook bij peuters zagen we dat ouders vinden dat zij relatief lang hun aandacht bij een activiteit kunnen houden.

Tabel S.6

Psychische problemen van kinderen (4-17 jaar, SDQ^a) in het afgelopen half jaar volgens ouders, naar herkomst kind, 2015 (in procenten)

	Pools	Bulgaars	Roemeens
emotionele problemen	11	11	11
gedragsproblemen	11	12	14
hyperactief gedrag	3	3	7
problemen met leeftijdgenoten	15	25	16
totaal problemen ^b	14	13	13

a Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ; Goodman et al. 2000b).

b Totaal problemen is gebaseerd op de som van de vier probleemschalen (emotionele problemen, gedragsproblemen, hyperactiviteit en problemen met leeftijdgenoten).

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Toegang tot (sociale) media (4-17 jaar)

De grote meerderheid van de kinderen heeft volgens opgave van de ouders goede toegang tot (communicatie)middelen als pc/laptop, tablet en mobiele telefoon. De toegang tot pc/laptop is wel lager bij Bulgaarse kinderen dan bij de andere twee groepen, en voor Roemeense kinderen geldt dat zij minder vaak beschikken over een mobiele telefoon. Ongeveer een op de tien kinderen is volgens hun ouders een fervente gamer (langer dan drie uur per dag). Bij oudere kinderen (12-17 jaar) ligt het aandeel dat overmatig spelletjes speelt of actief is op sociale media hoger, maar lijkt het niet hoger te liggen dan bij autochtoon-Nederlandse jongeren.

Roken, drinken en blowen (12-17-jarigen)

Poolse jongeren hebben volgens hun ouders vaker gerookt en cannabis gebruikt dan Roemeense jongeren. Volgens de ouders heeft 20% van de Poolse jongeren weleens gerookt, bij de Roemeense jongeren is dat 10%. Ruim een derde van de ouders geeft aan dat hun kinderen weleens alcohol hebben gedronken. De herkomstgroepen verschillen hierin niet van elkaar. Volgens opgave van de ouders van Midden- en Oost-Europese kinderen vertoont circa een kwart van de jongeren die weleens alcohol gebruiken (of hebben gebruikt), overmatig drinkgedrag: vijf of meer alcoholhoudende drankjes bij één gelegenheid.

Waarschijnlijk ligt het daadwerkelijke aandeel dat ooit heeft gerookt, cannabis heeft gebruikt en/of alcohol heeft gedronken hoger, omdat ouders maar een beperkt zicht hebben op dit gedrag van hun kinderen. Als we, bij gebrek aan beter, het gebruik volgens de ouders vergelijken met de zelfrapportage van Nederlandse jongeren, dan vallen enkele punten op. (Een vergelijking met de gegevens van ouders uit het HBSC-onderzoek (Health Behaviour in School-aged Children) onder voornamelijk autochtoon-Nederlandse scholieren is ook lastig, omdat die ouders een selectieve groep vormen: ouders van ‘bravere’ kinderen.) Het aandeel Poolse jongeren dat volgens de ouders rookt, is vergelijkbaar met wat autochtone scholieren zelf aangeven. Uitgaande van een onderschatting door ouders, betekent dit dat het aandeel Poolse jongeren dat rookt groter zal zijn dan bij autochtone jongeren. Omdat bijna de helft van de Nederlandse scholieren naar eigen zeggen ooit alcohol heeft gebruikt, is de opgave van de ouders van Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen (ruim een derde) waarschijnlijk ook een onderschatting.

Ouders maken gebruik van medische voorzieningen in Nederland, maar ook in het land van herkomst

Net als autochtoon-Nederlandse ouders bezoeken de meeste ouders van jonge Bulgaarse en Roemeense kinderen (0-3 jaar) het consultatiebureau. Ouders van kinderen met een Poolse achtergrond gaan iets minder vaak, mogelijk omdat ze hun kinderen in het land van herkomst laten vaccineren en andere medische diensten afnemen.

Ruim drie kwart van alle ouders zegt dat hun kind het afgelopen jaar een arts in Nederland heeft bezocht. Ruim een op de tien kinderen heeft het afgelopen jaar een arts in het land van herkomst bezocht, dat verschilt niet tussen de herkomstgroepen. Kinderen die in het land van herkomst een arts bezoeken, hebben meestal ook een arts in Nederland gezien; het komt daarmee weinig voor dat alleen een arts in het land van herkomst is bezocht. Bijna een op de vijf kinderen heeft het afgelopen jaar geen contact gehad met een arts in Nederland, noch in een ander land.

Ongeveer acht op de tien ouders zeggen dat hun kind het afgelopen jaar naar een tandarts in Nederland is geweest. Een op de acht Poolse kinderen ging (alleen of daarnaast) naar een tandarts in het land van herkomst; voor de andere twee groepen ligt dat aandeel wat lager. Ten slotte is ongeveer een op de acht kinderen het afgelopen jaar niet naar de tandarts geweest, niet in Nederland en ook niet in een ander land.

Vrijwel alle kinderen zijn (ook) in Nederland verzekerd. Het percentage kinderen dat alleen in het land van herkomst is verzekerd, is zeer klein.

5.3 Conclusies

Positief beeld volgens ouders

Volgens ouders gaat het goed met het merendeel van de kinderen met een Bulgaarse, Roemeense of Poolse achtergrond die in de bevolkingsadministratie staan ingeschreven. Verreweg de meeste ouders zeggen tevreden te zijn over hoe de opvoeding verloopt en zijn van mening dat de relatie met hun kind goed is. Kinderen met een Poolse, Bulgaarse of

Roemeense achtergrond voelen zich thuis in Nederland, hebben veel vriendjes en gaan graag naar school. Uitgedrukt in een rapportcijfer geven ouders uit de drie herkomstgroepen gemiddeld een 8,5. Ook is de gezondheid van de meeste kinderen goed; langdurige ziektes of beperkingen lijken niet vaker voor te komen dan bij autochtoon-Nederlandse kinderen en dat geldt ook voor probleemgedrag. Hyperactief gedrag lijkt onder de kinderen van Midden- en Oost-Europese herkomst juist minder vaak voor te komen dan onder autochtone kinderen. Een minderheid van de kinderen heeft volgens de ouders ooit gerookt (ongeveer 1 op de 7), alcohol gedronken (1 op de 3) of cannabis gebruikt (1 op de 25).

Geen aanwijzingen voor niet-gebruik en ontoegankelijkheid voorzieningen

In dit onderzoek is ook informatie verzameld over het gebruik en de waardering van voorzieningen zoals de school, opvang en medische voorzieningen. Ook hier is het beeld overwegend gunstig. Uitzondering is het beperkte gebruik van betaalde kinderopvang, vooral de peuterspeelzaal. Ouders zijn positief over de geboden ondersteuning en adviezen over de opvoeding. Ze hebben naar eigen zeggen veel contact met de school van hun kinderen, hebben veel vertrouwen in het onderwijs en schatten in dat ze bij problemen in gesprek kunnen gaan met de school. Het consultatiebureau is geen onbekende instantie en ouders van kinderen van Midden- en Oost-Europese herkomst weten veelvuldig een arts in Nederland te vinden. Deze bevindingen wijzen dus niet op een hoge mate van niet-gebruik en ontoegankelijkheid van deze voorzieningen. Een indicatie hiervoor is ook dat ouders in beperkte mate gebruikmaken van medische voorzieningen in het herkomstland. Dat ouders toegang hebben gevonden tot voorzieningen in Nederland blijkt ook uit het feit dat nagenoeg alle kinderen in dit onderzoek verzekerd zijn voor medische kosten. Daartegenover staat echter een beeld van professionals en deskundigen die aangeven ouders maar moeilijk te kunnen bereiken, onder andere vanwege taalproblemen. De vraag is echter of het om dezelfde groepen ouders gaat (zie § 5.4).

Naast gunstig beeld ook enkele aandachtspunten

Ondanks het rooskleurige beeld gaat het op bepaalde gebieden en bij bepaalde groepen niet altijd even goed. Zo komt overgewicht anderhalf keer zo vaak voor onder de kinderen uit Midden- en Oost-Europa als onder (autochtoon-)Nederlandse kinderen. Bovendien komt het vaker voor in gezinnen met lageropgeleide ouders en bij kinderen van de eerste generatie. Ook komen taalproblemen nog bij een behoorlijk aandeel kinderen voor. Met de leeftijd zien we een toename in ongezonde gedragingen en een afname van welbevinden in alle drie de herkomstgroepen. Tieners drinken, roken en blowen meer. Ouders hebben minder zicht op oudere kinderen en maken zich meer zorgen over hen. Dat laatste is bij autochtoon-Nederlandse kinderen overigens niet anders. De Poolse kinderen blijken op een aantal gebieden minder goed af te zijn dan de Bulgaarse en vooral de Roemeense kinderen, al zijn de verschillen meestal niet heel groot. De jongste kinderen luisteren iets slechter naar hun ouders, en de tieners roken en blowen vaker. Ook zijn de ouders van Poolse kinderen wat minder betrokken bij de school van hun kind, spij-

belen Poolse kinderen vaker en verblijven zij vaker buiten de schoolvakanties in het herkomstland. Verder valt op dat Poolse kinderen minder vaak het consultatiebureau en artsen in Nederland bezoeken; zij benutten vaker de voorzieningen in het herkomstland (voor de tandarts en waarschijnlijk ook voor vaccinaties).

Bulgaarse kinderen hebben volgens hun ouders relatief veel problemen in de aansluiting met leeftijdgenoten en ze hebben minder vaak een vriendenclub van overwegend autochtone jongeren. Bulgaarse kinderen leven in gezinnen met van de drie groepen de minst gunstige sociaaleconomische situatie.

Toekomst kinderen naar verwachting positief, toch vinger aan de pols houden

Aan dit onderzoek deden veel ouders mee met een partner die in Nederland is geboren. Veel ouders hebben een hoog opleidingsniveau en de helft van de kinderen, vooral de jongsten, zijn in Nederland geboren. Over deze kinderen melden de ouders weinig of geen problemen. Dit geldt nog het meest voor de Roemeense kinderen. Naar verwachting zullen deze groepen kinderen hun plaats wel vinden in Nederland.

Jongeren die op latere leeftijd naar Nederland zijn gekomen en kinderen van wie beide ouders uit het herkomstland afkomstig zijn en een minder gunstige sociaaleconomische positie innemen, doen het op een aantal terreinen minder goed dan de eerdergenoemde groepen kinderen. Of zij allemaal zonder problemen hun plek zullen vinden in Nederland is nog de vraag.

Voor jongeren die in de nabije toekomst nog naar Nederland zullen komen, kan dezelfde vraag worden gesteld. Ofschoon de ouders die meededen aan dit onderzoek zich ook over de eerstegeneratietieners geen erg grote zorgen lijken te maken en maar in beperkte mate problemen melden, achten we het raadzaam een vinger aan de pols te houden. Professionals en deskundigen blijven wijzen op grotere risico's voor deze groep jongeren, zoals recent nog in een ingezonden brief in de NRC (2016). Vooral daar waar zich een stapeling van risicofactoren voordoet, zien zij de kans op probleemgedrag toenemen.

5.4 Beperkingen van dit onderzoek en suggesties voor nieuw onderzoek

Een uitgebreid onderzoek onder geregistreerde en niet-geregistreerde ouders had een breed beeld opgeleverd van de leefsituatie van kinderen. Daartoe ontbraken bij de opdrachtgever evenwel de benodigde financiële middelen. Voorts zijn er restricties om jonge kinderen te benaderen voor onderzoek. Om deze redenen is het onderzoek uitgevoerd onder alleen geregistreerde migranten en is gekozen voor het enquêteren van alleen ouders. Dit betekent dat het onderzoek geen totaalbeeld geeft. Het geeft een beeld van een specifieke groep vanwege de selectie van geregistreerde ouders, de informatieverzameling via ouders en doordat de survey grotendeels is afgenomen via internet (waarvan bekend is dat meer geïntegreerde migranten vaker responderen).

Bevindingen van de verkenning en deze studie

Over het geheel genomen geeft deze studie een tamelijk gunstig beeld, dat lijkt te contrasteren met de meer zorgelijke bevindingen uit de kwalitatieve en verkennende studies. Deze bevindingen zijn naar onze mening niet strijdig met elkaar. De opzet en het gekozen perspectief leiden tot uiteenlopende bevindingen, die naast elkaar kunnen bestaan. De kwalitatieve onderzoeken baseren zich vaak op gesprekken met professionals, die door hun functie met probleemgedrag in aanraking komen. Het lijkt erop dat veel van de problemen die professionals signaleren (zoals problemen vanwege lange werktijden, ongunstige woonomstandigheden, veelvuldig pendelgedrag en onvolledige gezinnen) betrekking hebben op circulaire migranten (bv. seizoenarbeiders) die vaak niet staan ingeschreven in de bevolkingsadministratie.

Ons enquêteonderzoek gaat uit van het perspectief van ouders, die meer geneigd zullen zijn positieve antwoorden te geven en waarschijnlijk niet alles van hun kinderen zien. Toch komen ook hier enkele aandachtspunten naar voren (niet alleen, maar wel vaker bij tieners). Op basis van dit onderzoek dringt zich verder de belangrijke conclusie op dat kinderen na vestiging in rustiger vaarwater terechtkomen en het met de meesten dan betrekkelijk goed gaat.

Met dit onderzoek en met andere studies wordt de puzzel completer, maar we zijn er nog niet. Direct bevragen van kinderen zelf, systematisch kunnen vergelijken met andere bevolkingsgroepen en verder uitwerken van een integrale onderzoeksopzet onder EU-migranten zijn de belangrijkste wensen. We lichten ze kort toe.

Informatie van kinderen zelf gewenst

Er is intussen al veel informatie verzameld over de kinderen bij verschillende relevante actoren (deskundigen, professionals en ouders), maar nog niet bij de kinderen zelf. Vragen voorleggen aan (zeer) jonge kinderen is niet goed mogelijk, maar we hadden in dit onderzoek bij voorkeur de vragen ook aan de oudere kinderen zelf gesteld. Helaas liet het onderzoeksbudget dit niet toe. Dat we informatie via de ouders hebben verzameld, kleurt het beeld waarschijnlijk in positieve richting: ouders hebben niet altijd zicht op problematisch gedrag van hun kinderen, zoals spijbelen of overmatig drinken. Aanvullende informatie van de kinderen zelf is dan ook zeer gewenst.

Vergelijking met andere groepen gewenst

Om duidelijk te krijgen in hoeverre de situatie van kinderen uit Midden- en Oost-Europa afwijkt van of overeenkomt met die van kinderen uit andere migrantengroepen of die van autochtoon-Nederlandse kinderen is het van belang dat deze groepen als referentiegroepen worden opgenomen. Ook dat was vanwege het beschikbare budget niet mogelijk in ons onderzoek. Er is daarom gekozen voor aansluiting, voor zover mogelijk, bij de uitkomsten van eerder uitgevoerd onderzoek. Dat is gedeeltelijk gelukt. Om de relatieve positie van de Midden- en Oost-Europese kinderen te bepalen is opname van referentiegroepen in een toekomstig onderzoeksdesign zeer wenselijk.

Betere opzet voor onderzoek onder EU-migranten gewenst

Omdat een deel van de EU-migranten zich niet inschrijft in de bevolkingsadministratie, is het doen van onderzoek onder deze groep een lastige opgave. In een gezamenlijke notitie hebben het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP), de Universiteit Utrecht (UU) en de Erasmus Universiteit Rotterdam (EUR) ervoor gepleit een onderzoeksstrategie te ontwikkelen die kwantitatieve uitspraken mogelijk maakt over de gehele groep, inclusief de personen die zich niet hebben ingeschreven (Gijsberts et al. 2015). Daartoe zou verkend moeten worden in hoeverre *respondent driven sampling*¹ en gegevens van het werknemersbestand bruikbaar zouden zijn om de niet-geregistreerden in beeld te krijgen. We pleiten er dan ook voor om in vervolgonderzoek voor een opzet te kiezen die de gehele groep EU-migranten insluit.

Noot

- ¹ *Respondent driven sampling* (RDS) is een geavanceerde vorm van sneeuwbalonderzoek (Heckathorn 1997). Moeilijk te vinden of te selecteren onderzoekspopulaties (verborgen populaties, zoals niet-ingeschreven migranten) worden benaderd via een gecontroleerde werving van respondenten via de respondenten zelf. Respondent A werft bijvoorbeeld drie andere respondenten uit de doelgroep, in ons geval zouden dat drie andere niet-ingeschreven migranten uit Polen, Bulgarije of Roemenië zijn. Na succesvolle deelname van respondenten B, C, en D wordt ook aan hen gevraagd ieder drie respondenten uit hun netwerk om medewerking te vragen. Het design en de respons moeten aan bepaalde condities voldoen die niet altijd gemakkelijk te realiseren zijn (zo moet er gezorgd worden voor voldoende spreiding over de verschillende subgroepen (Heckathorn et al. 2002)), maar de RDS-aanpak wordt gezien als een werkbare methode om moeilijk bereikbare of zeer kleine groepen methodisch verantwoord te onderzoeken. Het is wel een, wat tijd en financiën betreft, kostbare methode. De kosten kunnen worden teruggedrongen door face-to-face-interviews te vervangen door internetenquêtes, maar dat introduceert weer andere problemen.

1 Leefsituatie van kinderen van migranten uit Polen, Bulgarije en Roemenië

1.1 Aanleiding voor het onderzoek

Sinds de uitbreiding van de EU in 2004 is het aantal arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa in Nederland snel toegenomen. Op grond van signalen uit de samenleving en een verkennend onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) (Vogels et al. 2014) is het beeld ontstaan dat de situatie van Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen kwetsbaar is. Deels hebben deze kinderen te maken met problemen waar kinderen uit andere migrantengroepen ook tegenaan lopen. Denk aan onbekendheid met de Nederlandse taal, onzekere en slechte woon- en leefomstandigheden en ouders die een gebrekkige kennis hebben van de Nederlandse samenleving. Kinderen uit Polen, Bulgarije en Roemenië hebben echter ook te maken met specifieke omstandigheden. Zo is er relatief veel pendel- en verhuismobiliteit, bijvoorbeeld voor familiebezoek, gebruik van gezondheidszorg in het herkomstland, tijdelijk wonen van de kinderen bij familie in het herkomstland en verhuizingen van de ouders voor werk in Nederland. Deze mobiliteit zou negatieve gevolgen hebben voor bijvoorbeeld de relatie met de ouders en de onderwijspositie van de Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen. Maar er zijn ook signalen dat het wél goed gaat: kinderen die op jonge leeftijd instromen halen hun taalachterstand snel in, ze doen het vaak goed in het onderwijs en ook hun gezondheid is uitstekend. Kortom, het is de vraag hoe zorgelijk de situatie nu eigenlijk is.

In een brief aan de Tweede Kamer van 23 september 2014 (TK 2014/2015) heeft de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (szw) extra maatregelen aangekondigd om een succesvolle maatschappelijke aansluiting van de kinderen uit Midden- en Oost-Europese landen in de Nederlandse samenleving te bevorderen. In diezelfde brief staat dat het SCP zal worden verzocht om een verdiepend onderzoek te verrichten naar de leefsituatie van Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen in Nederland. Hiermee zou meer inzicht moeten worden gekregen in de omvang en ernst van de gesignaleerde problematiek van deze kinderen en in de verschillen die er tussen de groepen bestaan.

Naast het verkennend onderzoek van het SCP zijn diverse andere studies naar de leefsituatie van deze kinderen verricht (bv. Bellaart et al. 2014; Dauphin en Van Wieringen 2012; Distelbrink et al. 2016). Veelal gaat het om onderzoek op basis van interviews met professionals, maar soms ook met ouders (Hermans et al. 2014). Met die kwalitatieve onderzoeken wordt belangrijke informatie naar boven gehaald, maar ook die brengen nog weinig zicht op de omvang van de problemen. Centraal in het verzoek van het ministerie van szw staat dan ook het verkrijgen van inzicht in de aard en omvang van de problematiek in de leefsituatie van Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen in Nederland, zoals die in eerder onderzoek is geconstateerd. Hiermee kan in beeld worden gebracht wat goed gaat en waar eventuele knelpunten zich aandienen, zodat eventueel vanuit beleid, onderwijs en hulpverlening hierop kan worden ingespeeld.

1.2 Doel- en vraagstelling en opzet rapportage

Welke kinderen maken deel uit van het onderzoek?

We richten ons op Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen die na de uitbreiding van de EU (met Polen op 1 januari 2004 en met Bulgarije en Roemenië op 1 januari 2007) in Nederland zijn komen wonen (of zijn geboren). Het belangrijkste doel is een beschrijving te geven van de leefsituatie van deze kinderen (0-17 jaar). We hebben met dat doel een landelijk surveyonderzoek uitgevoerd, waarbij we gebruik hebben gemaakt van de bevolkingsstatistieken. Dit betekent dat we alleen informatie hebben verzameld van geregistreerde kinderen.

Leefsituatie van Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen

Er zijn ook kinderen van migranten uit andere Midden- en Oost-Europese landen in Nederland, maar de drie genoemde groepen kinderen zijn in aantal het grootst en het best in beeld bij professionals en deskundigen in de zorg, het onderwijs, justitie en beleid. Om die redenen kwam in de verkenning de focus te liggen op die drie groepen. Niettemin ging en gaat het om bescheiden aantallen. In 2014 waren er 27.000 kinderen van 0 tot 18 jaar van Poolse herkomst geregistreerd in Nederland; de aantallen kinderen van Bulgaarse (5000) en Roemeense herkomst (4300) bleven daar ver bij achter. Ter vergelijking: in 2014 woonden er 108.000 kinderen van Turkse, 130.000 van Marokkaanse en 74.000 van Surinaamse en 40.000 van Antilliaanse herkomst (voormalige Nederlandse Antillen en Aruba) in Nederland (CBS, StatLine).

In 2015, toen de survey plaatsvond, waren er 40.000 kinderen uit de drie bevolkingsgroepen in de leeftijd van 0 tot en met 17 jaar in Nederland. Dat betrof 30.000 Poolse kinderen, 5300 Bulgaarse en 4700 Roemeense. In 2016 is het totaal verder toegenomen met 4000 kinderen tot 44.000.

Leefsituatie van geregistreerde kinderen

Niet alle kinderen van arbeidsmigrantenvrouwen komen voor in de bevolkingsstatistieken. Hoeveel kinderen niet zijn geregistreerd, is onbekend. Het gaat immers om een zogenoemde 'verborgen populatie'.

Uit een onderzoek uit 2013 bleek dat van de Poolse migranten van 15 jaar en ouder naar schatting 28% was geregistreerd in de gemeentelijke bevolkingsregisters; bij de Bulgaren was dat 35% en bij de Roemenen 12% (Van der Heijden et al. 2013). Waarschijnlijk ligt het aandeel dat zich inschrijft intussen hoger (zie hoofdstuk 2), maar dat er nog steeds niet-geregistreerde migranten uit de genoemde landen in Nederland zijn (onder andere seizoenarbeiders), staat vast. Onduidelijk is echter niet alleen hoeveel dat er zijn, maar ook hoeveel er met hun gezin in Nederland zijn, en dus ook om hoeveel kinderen het gaat.

Uit de verkenning van het SCP kwam naar voren dat deskundigen in hun werk soms 'onzichtbare' kinderen tegenkwamen: kinderen die niet gezien werden door de GGD en kinderen die niet naar school gingen (Vogels et al. 2014). Dit waren kinderen van niet-geregistreerde ouders, die niet wisten dat hun kinderen, ook al zijn die niet geregistreerd, recht

hebben op zorg (van het consultatiebureau) en op onderwijs. Het mag duidelijk zijn dat de professionals zich over de leefsituatie van deze kinderen grote zorgen maakten.

Pogingen die in 2015 werden ondernomen in Rotterdam en Den Haag om deze kinderen zichtbaar te maken en hun aantal te schatten, leverden weinig op. Niet-geregistreerde migranten zouden vooral jongvolwassenen zonder kinderen zijn, aldus enkele geïnterviewde professionals in Rotterdam, en onzichtbare kinderen bleven onzichtbaar (Seidler et al. 2015).

Zij en andere onderzoekers achten het waarschijnlijk dat de meerderheid van de migranten die met hun gezin komen, zich wel zal inschrijven. Deze groep migranten zal namelijk een langer verblijfsperspectief dan vier maanden voor ogen hebben, en inschrijving in de gemeente geeft hen ook bepaalde rechten waar zij voor hun gezin gebruik van kunnen maken (bv. huisvesting) (Dagevos 2011; Gijsberts en Lubbers 2013, 2015a, 2015b).

We moeten ons er dus van bewust zijn dat niet alle in Nederland aanwezige kinderen uit deze Midden- en Oost-Europese landen in dit onderzoek vertegenwoordigd zijn. Daarentegen zullen we met de focus op geregistreerde migrantengezinnen wel een groot deel van de groep kinderen in beeld hebben, en bovendien een groep die hier waarschijnlijk voor langere tijd, zo niet blijvend, aanwezig zal zijn. Vanwege dat verblijfsperspectief is dit voor samenleving en beleid een interessante groep.

Leefsituatie van de kinderen vanuit het perspectief van de ouders

De consultering van professionals en deskundigen in de verkenning riep de vraag op hoe de Poolse, Bulgaarse en Roemeense bevolkingsgroepen zelf die leefsituatie ervaren en beoordelen. Daarvoor is de mening van kinderen, maar ook die van hun ouders, interessant.

Informatie over de jongste leeftijdsgroepen moet sowieso bij ouders worden ingewonnen. Het is niet toegestaan en niet mogelijk om (zeer) jonge kinderen te interviewen. De voor de survey beschikbare middelen waren bovendien onvoldoende om zowel een vragenlijst aan (oudere) kinderen als een vragenlijst aan ouders voor te leggen. Om die redenen is het surveyonderzoek alleen onder ouders gehouden. Het beeld van de leefsituatie van de kinderen in dit rapport is daarom uitsluitend opgetekend vanuit het perspectief van de ouders.

Leefsituatie van Midden- en Oost-Europese kinderen vergeleken met autochtoon-Nederlandse kinderen

Om dezelfde reden (beperkte beschikbare middelen) kon er geen onderzoek worden gehouden onder een autochtoon-Nederlandse referentiegroep. Een vergelijking hoe de leefsituatie van Midden- en Oost-Europese kinderen zich verhoudt tot die van autochtoon-Nederlandse kinderen is echter wel relevant. We maken daarom waar mogelijk gebruik van resultaten van eerder verricht onderzoek onder die laatste groep kinderen. In de survey is met dat doel aangesloten bij vragen uit onderzoek naar gezondheid, welbevinden, probleemgedrag en opvoeding van kinderen, namelijk het Health Behaviour in School-aged Children (HBSC'09 en '13), Opvoeden in Nederland (OIN'10) en het Onderzoek Jeugd en Opgroeien (OJO'11).

Het HBSC is een vierjaarlijks landelijk representatief surveyonderzoek van de Universiteit Utrecht, het Trimbos-instituut en het Sociaal en Cultureel Planbureau naar het welbevinden, de fysieke en geestelijke gezondheid en de risicogedragingen van schoolgaande jongeren van 11 tot en met 16 jaar (zie Van Dorsselaer et al. 2010 en De Looze et al. 2014). Het maakt deel uit van het internationale HBSC-onderzoek dat al sinds 1984 bestaat. Naast jongeren zelf deden ook ouders van de scholieren uit het voortgezet onderwijs mee. Deze groep ouders was echter niet representatief. Kinderen van deelnemende ouders waren iets jonger, vaker autochtoon-Nederlands, en volgden vaker hogere schoolniveaus dan kinderen van ouders die niet meededen. Dat moeten we in ons achterhoofd houden wanneer we de gegevens vergelijken met die van de ouders uit het HBSC.¹

Het OIN'10 is een surveyonderzoek van het SCP over de opvoedingspraktijk van ouders in Nederland. Daarin was ook aandacht voor de gezondheid en het welbevinden van kinderen. De vragenlijst werd afgenomen bij een grote representatieve steekproef onder voornamelijk autochtone ouders (ongeveer 2500). Data hieruit zijn gebruikt in het *Gezinsrapport 2011* (zie Bucx 2011).

Het OJO'11 is een grootschalig representatief surveyonderzoek (onder 25.000 gezinnen) van het SCP en het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), dat is ontworpen om meer inzicht te geven in het gebruik van jeugdzorgvoorzieningen en factoren die de vraag naar de diverse vormen van jeugdzorg beïnvloeden. Onder deze factoren vallen onder andere het welbevinden en de gezondheid van kinderen en de opvoedingsbeleving van ouders. Data uit dit onderzoek zijn gebruikt in onder andere *Terecht in de Jeugdzorg* (Bot et al. 2013) en *Groeit de jeugdzorg door* (Sadiraj et al. 2013).

Belangrijkste beelden op basis van de verkenning

Uit de verkennende studie komt naar voren dat het kinderen uit deze drie Midden- en Oost-Europese landen in de regel wel goed vergaat in Nederland (Vogels et al. 2014). Maar sommigen ontwikkelen probleemgedrag, zo constateren professionals in onder andere onderwijs, gezondheidszorg, jeugdzorg en politie. Met name tieners die in het herkomstland zijn geboren en met hun ouders mee naar Nederland gekomen, zijn volgens hen kwetsbaar. Een combinatie van omstandigheden als heimwee naar vrienden en familie in het herkomstland, onzekerheid over de toekomst, taalachterstand en gebrekkige aansluiting in het onderwijs, en te weinig aandacht en begeleiding van hun ouders in de puberteit, zouden bijdragen aan gevoelens van onthechting en ontworteling met soms ontsporing tot gevolg.

Met name Poolse ouders die (tijdelijk) naar Nederland migreren, zouden hun kinderen eerst een tijd bij familie in Polen onderbrengen en later over laten komen naar Nederland. Professionals, zo werd duidelijk, beschouwen dat als een risicofactor voor deze kinderen in Nederland. De (emotionele, psychische) band tussen ouders en kinderen kan daardoor verstoord raken. Daarmee is niet gezegd dat deze kinderen volgens die professionals per definitie een slechte band met hun ouders hebben of probleemgedrag zullen ontwikkelen, maar wel dat (in combinatie met andere omstandigheden) de kans daarop groter is dan als de kinderen hier geboren zijn of samen met hun ouders hiernaartoe gekomen zijn.

Ouders zouden hun kinderen ook regelmatig mee terugnemen naar het herkomstland, ook buiten de schoolvakanties om. Vooral bij Bulgaarse kinderen zou dit ongeoorloofd verzuim vaker voorkomen en langer duren dan bij andere migrantenkinderen. Dit komt volgens de deskundigen de schoolloopbaan van de kinderen niet ten goede.

Ouders zouden vanwege lange werkdagen hun kinderen nogal eens alleen thuis laten en jonge kinderen op broertjes en zusjes laten passen. Betaalde kinderopvang zou niet populair zijn onder deze migrantengroepen. Ook daaraan zaten volgens professionals risico's voor de ontwikkeling van het kind. Zij verwezen bijvoorbeeld naar meer snoepgedrag bij deze kinderen die voor zichzelf en elkaar moeten zorgen, met soms tandbederf en overgewicht tot gevolg.

Voor kinderen van migranten geldt net als voor de andere kinderen in Nederland een leerplicht van 5 tot 16 jaar (of tot 18 jaar als zij nog geen startkwalificatie hebben), maar in principe gaan kinderen hier vanaf 4 jaar naar school. Kinderen van migranten tot 12 jaar, die niet al op 4-5-jarige leeftijd het Nederlandse basisonderwijs instromen, komen vaak eerst in een opvangklas terecht waar veel aandacht is voor het leren van de taal. Zij worden zo snel mogelijk, liefst binnen een leerjaar in de opvangklas, op leeftijdsniveau in een reguliere groep geplaatst.

Als de kinderen na hun 12e jaar in Nederland onderwijs gaan volgen, starten zij vaak in een zogenoemde internationale schakelklas (ISK). Volgens de deskundigen hebben deze tieners, ongeacht hun herkomst, meer problemen met het volgen en afronden van een opleiding dan kinderen die op jongere leeftijd naar Nederland komen. Voor tieners is het moeilijker om de taal onder de knie te krijgen en zij hebben daar niet altijd zin in. Een of soms twee jaar ISK-onderwijs is dan volgens de deskundigen niet voldoende om deze jongeren voor te bereiden op een opleiding in het voortgezet onderwijs, die recht doet aan hun talenten. Veel van deze jongeren komen, volgens hen, in het vmbo en de lagere niveaus van het mbo terecht. Dat kan leiden tot motivatieproblemen en in het uiterste geval tot schooluitval.

Veel van de geraadpleegde professionals en deskundigen zien in hun werk vooral een specifieke groep kinderen, namelijk kinderen met bijvoorbeeld psychische of gedragsproblemen. Hoeveel kinderen binnen die bevolkingsgroepen al dan niet met dergelijke problemen kampen, kon op grond van deze verkenning niet worden aangegeven. Wel drongen de deskundigen erop aan de signalen serieus te nemen, om toekomstige problemen of een toename van problemen te voorkomen. Daarvoor is het ook belangrijk in kaart te brengen of het hier om structurele problemen of incidenten gaat.

Over de Roemeense kinderen konden we in de verkenning maar weinig informatie verzamelen. Professionals en deskundigen hadden geen goed zicht op de kinderen uit deze bevolkingsgroep. De spreiding van de Roemeense migranten over Nederland zorgde ervoor dat zij veel minder gezien werden dan Poolse en Bulgaarse migranten: minder concentratie, daardoor minder opvallend. Hoe het met hun kinderen gaat, bleek daardoor lastig te achterhalen. De survey beoogt deze leemte te vullen.

Centrale vragen

Om inzicht te verwerven in omvang en aard van de problematiek in de leefsituatie van deze migrantenkinderen uit Polen, Bulgarije en Roemenië, staan in het onderzoek de volgende vragen centraal:

- *Hoe is, volgens hun ouders, de leefsituatie van geregistreerde kinderen van Poolse, Bulgaarse en Roemeense herkomst in Nederland?*
- *Waar gaat het goed? Waar doen zich problemen voor?*
- *Welke groepen kinderen kampen al dan niet met problemen, en in welke mate doen zij dat?*

Inhoud van de rapportage

Voor het beantwoorden van de centrale vragen kijken we naar enkele onderwerpen die van belang zijn voor het leven van de kinderen. Om te bepalen wat relevante onderwerpen zijn, is onder meer uitgegaan van risicofactoren en omstandigheden die volgens de verkennende studie van Vogels et al. (2014) de leefsituatie van deze migrantenkinderen kunnen hinderen dan wel bevorderen. Deze onderwerpen komen als volgt aan bod in dit rapport:

- *leefomstandigheden van het gezin*

Allereerst beschrijven we relevant geachte leefomstandigheden in het gezin (o.a. huisvesting, gezinssamenstelling) en gaan we in op de (migratie)achtergrond van de ouders (en de kinderen) (hoofdstuk 2). Deze gegevens geven een algemeen beeld van de achtergrond van ouders en kinderen en dienen als basis voor het analyseren van de huidige leefsituatie (binnen- en buitenshuis) en het welbevinden van de kinderen. Informatie over de leefsituatie van de kinderen komt in de erop volgende hoofdstukken aan bod.

- *relatie ouders en kind*

In hoofdstuk 3 kijken we naar de ervaringen van de ouders met de opvoeding van het kind en naar hoe zij de relatie met hun kind beoordelen. Daarnaast beschrijven we de taken die het kind heeft in het gezin (als een facet van opvoeding) en het gebruik van (betaalde en onbetaalde) kinderopvang. We verwachten bij beide onderwerpen gedrag dat samenhangt met de migratie- en/of culturele achtergrond van deze bevolkingsgroepen, gedrag ook dat gevolgen kan hebben voor het welbevinden van de kinderen in Nederland.

- *onderwijs*

Vanzelfsprekend is deelname aan het onderwijs en het leven op school, net als voor andere kinderen, belangrijk voor migrantenkinderen. Migrantenkinderen beginnen wel anders aan het onderwijs, omdat ze de taal nog moeten leren. We gaan daarom in hoofdstuk 4 achtereenvolgens in op de beheersing van de Nederlandse taal en hoe het op school gaat met het kind. Verder besteden we aandacht aan eventueel ongeoorloofd verzuim en aan de mate waarin ouders betrokken zijn bij het onderwijs van hun kind. Ongeoorloofd verzuim geldt als een indicator voor probleemgedrag en schooluitval. Ouderbetrokkenheid wordt verondersteld bij te dragen aan het succes van de schoolloopbaan van het kind.

– *sociale contacten*

In hoeverre en met wie migrantenkinderen sociale contacten onderhouden, vertelt ons iets over het meedoen van de kinderen aan de Nederlandse samenleving. Om de sociale contacten in kaart te brengen gaan we in op hun vriendschappen op school en buiten school en op hun vrijetijdsbesteding (sport, spel, zwemles). Ook deze onderwerpen komen aan bod in hoofdstuk 4.

– *welbevinden en gezondheid*

Hoe het met de kinderen gaat, meten we behalve aan voornoemde onderwerpen en sociale contacten ook af aan de inschatting die de ouders maken van het algehele welbevinden en de gezondheid van hun kind in Nederland. We gaan onder andere na of en in welke mate de kinderen zich volgens hun ouders thuis voelen in Nederland of heimwee hebben. En we gaan in op de gezondheid van het kind aan de hand van informatie over hun gewicht en het bezoek aan artsen. Welbevinden en gezondheid komen ter sprake in hoofdstuk 5.

– *probleemgedrag*

Ten slotte brengen we (eveneens in hoofdstuk 5) in kaart of en in hoeverre Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen ongewenst en ongezond gedrag vertonen. Overmatig mediagebruik (o.a. gamen) en overmatig middelengebruik (alcohol en cannabis) wijzen op een minder positief welbevinden, maar zijn net als ongeoorloofd verzuim ook indicatoren voor probleemgedrag.

Voorzieningen

In de verkenning (Vogels et al. 2014) trokken sommige deskundigen in twijfel of algemene voorzieningen wel zo toegankelijk en bekend waren, of gebruikt werden door Midden- en Oost-Europese migranten. Ouders is daarom in dit onderzoek ook om informatie gevraagd over gebruik en/of waardering van aan bovenstaande onderwerpen gerelateerde voorzieningen als opvoedingsondersteuning, kinderopvang, school en medische zorg.

Overeenkomsten en verschillen tussen groepen kinderen

Om overeenkomsten en verschillen tussen groepen kinderen op te sporen, beschrijven we voor de onderzochte onderwerpen en omstandigheden niet alleen de aandelen kinderen waarvoor iets opgaat, maar geven we ook aan om welke (groepen) kinderen het gaat. In de eerste plaats kijken we naar verschillen naar herkomstgroep (Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen) en vergelijken we hun situatie waar mogelijk met autochtoon-Nederlandse en/of niet-westerse migrantenkinderen. We houden in nadere analyses ook rekening met andere kenmerken van het kind en met kenmerken van de ouders (zie § 1.3). In dit rapport spreken we over 'Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen'. In strikte zin zouden we het moeten hebben over Pools-Nederlandse kinderen enzovoort, zeker als de kinderen in Nederland zijn geboren, maar omdat de migrantenouders en kinderen veelal

recent naar Nederland zijn gekomen en waarschijnlijk (nog) niet de Nederlandse nationaliteit zullen hebben, houden wij het voor de leesbaarheid bij Pools, Bulgaars en Roemeens.

1.3 Landelijke survey: opzet, uitvoering, respons en analyse

Steekproef uit geregistreeerde populatie

Het CBS heeft een steekproef getrokken uit de kinderen van Poolse, Bulgaarse en Roemeense herkomst die in de Basisregistratie Personen (BRP) geregistreerd staan als inwoner van een Nederlandse gemeente. De herkomst van het kind is vastgesteld volgens het criterium dat ten minste een van de ouders, in de eerste plaats de moeder, is geboren in Polen, Bulgarije of Roemenië. Daarnaast is gestratificeerd op kinderen in drie leeftijdscategorieën: kinderen van 0 tot 4 jaar, 4 tot 12 jaar en 12 tot 18 jaar (zie de internetbijlage over de onderzoeksverantwoording bij dit hoofdstuk, te vinden op www.scp.nl bij deze titel).

Internetenquête

Voor deze studie is aan ouders/verzorgers van kinderen uit de doelgroep een schriftelijke uitnodiging gestuurd met het verzoek op het internet een vragenlijst in te vullen over het geselecteerde kind (in een van de drie leeftijdscategorieën) en over hun eigen achtergrond. Respondenten werd de mogelijkheid geboden om de vragenlijst in het Nederlands of in de taal van het herkomstland in te vullen. Dit laatste hield in dat de vragenlijst beschikbaar was in het Pools, het Bulgaars en het Roemeens. Met een vertaalde vragenlijst wilden we de drempel om mee te doen verlagen voor migranten die het Nederlands niet goed meester zijn.

Ondanks de optie van de vertaalde vragenlijst verwachtten we dat laaggeletterden ook dan minder zouden responderen. Uit onderzoek naar andere migrantengroepen weten we dat de minder geïntegreerde migranten en sociaal zwakkere groepen minder vaak meedoen aan internetenquêtes en vaker meedoen wanneer ze via een enquêteur worden ondervraagd (Andriessen en Kappelhof 2015; Kappelhof 2015; Kappelhof en De Leeuw te verschijnen). Om lage respons en vertekende samenstelling van de respons tegen te gaan, zijn niet-responderende ouders benaderd voor face-to-face-interviews.

Om de vragenlijst behapbaar te houden en daardoor de drempel om mee te doen zoveel mogelijk te verlagen, zijn enkele gegevens die via registraties beschikbaar waren, niet uitgevraagd aan ouders, maar door het CBS aan het definitieve databestand gekoppeld.

Respons van ouders

In totaal hebben 1208 ouders een vragenlijst ingevuld. Dat is een respons van 44,4%. Per groep waren dat 444 ouders van Poolse, 328 van Bulgaarse en 436 van Roemeense kinderen. De respons per groep was respectievelijk 44,4%, 38,1% en 50,6%. Voor de leesbaarheid spreken we verder steeds van ouders, maar in enkele gevallen bedoelen we een niet-biologische ouder die voor het kind zorgt.

Omdat niet beide ouders uit hetzelfde herkomstland afkomstig hoeven te zijn, kan de herkomst van de responderende ouder verschillen van die van het kind. Als het om een alleen-

staande ouder gaat, is het herkomstland van het kind ook het herkomstland van die ouder. Een ouderpaar is vaak uit hetzelfde herkomstland afkomstig, maar ook komen ‘gemengde’ paren voor. In dat laatste geval is een van de ouders geboren in een ander land dan Polen, Bulgarije of Roemenië. Vaak, maar niet altijd, is dat andere geboorteland Nederland. Waar dat niet zo is, komt de desbetreffende ouder voor zover bekend uit een ander Europees of nabijgelegen land. Zo is soms een van de partners van een gemengd ouderpaar in Turkije geboren.

Moeders vulden veel vaker de enquête in dan vaders (83% bij de Poolse, 82% bij de Bulgaarse en 77% bij de Roemeense groep). Hier is niet op gestuurd; ouders waren vrij in de keuze wie de vragenlijst zou invullen.

Al tijdens de onlineronde werd duidelijk dat ouders van Bulgaarse kinderen minder responderden. Op die groep is daarom meer nadruk komen liggen in de face-to-faceronde. Opvallend was ook dat ouders van Bulgaarse kinderen beduidend meer moeite leken te hebben met het invullen van de onlinevragenlijst dan de andere twee groepen ouders: zij deden daar gemiddeld 10 minuten langer over (39 minuten) dan de ouders van Poolse en Roemeense kinderen (alle twee gemiddeld 29 minuten).

De mixed-mode die in dit onderzoek is toegepast (internetenquête én face-to-face-enquêtes onder non-respons), heeft een lagere deelname van lagere sociaaleconomische groepen maar gedeeltelijk tegen kunnen gaan. Vanwege een hoge respons op de internetenquête zijn er namelijk relatief weinig aanvullende face-to-face-interviews gehouden bij de non-responsegroep. Uiteindelijk heeft van de totale groep respondenten 87% de enquête online ingevuld en is deze bij 13% face to face afgenomen. Bij ouders van Bulgaarse kinderen werden naar verhouding de meeste face-to-face-enquêtes afgenomen (30%; dit was 8% bij de Poolse en 7% bij de Roemeense herkomstgroep).

Een meerderheid van de respondenten (70%) heeft van de mogelijkheid gebruikgemaakt om de vragenlijst in de eigen taal in te vullen. Ouders van Roemeense kinderen hebben het minst vaak een vertaalde vragenlijst ingevuld (60%); van de ouders van Poolse kinderen deed 76% dit en van de ouders van Bulgaarse kinderen 77%. Van de groep die de vragenlijst in het Nederlandse invulde, geeft een vijfde aan dat Nederlands ook hun moedertaal is, en de meesten van hen – maar opmerkelijk genoeg niet iedereen – zeggen ook in Nederland te zijn geboren.

Als het geboorteland van de respondent niet Nederland is en hij of zij de vragenlijst toch in het Nederlands heeft ingevuld, was de respondent het vaakst een ouder met een kind van Roemeense herkomst (een derde van de betreffende groep ouders, tegenover een vijfde van de niet in Nederland geboren ouders van Poolse en Bulgaarse kinderen).

Het verzoek om de vragenlijst in te vullen was gericht aan ouders. We hebben geen inzicht in hoeverre de onlinevragenlijst (ook) door kinderen is ingevuld.

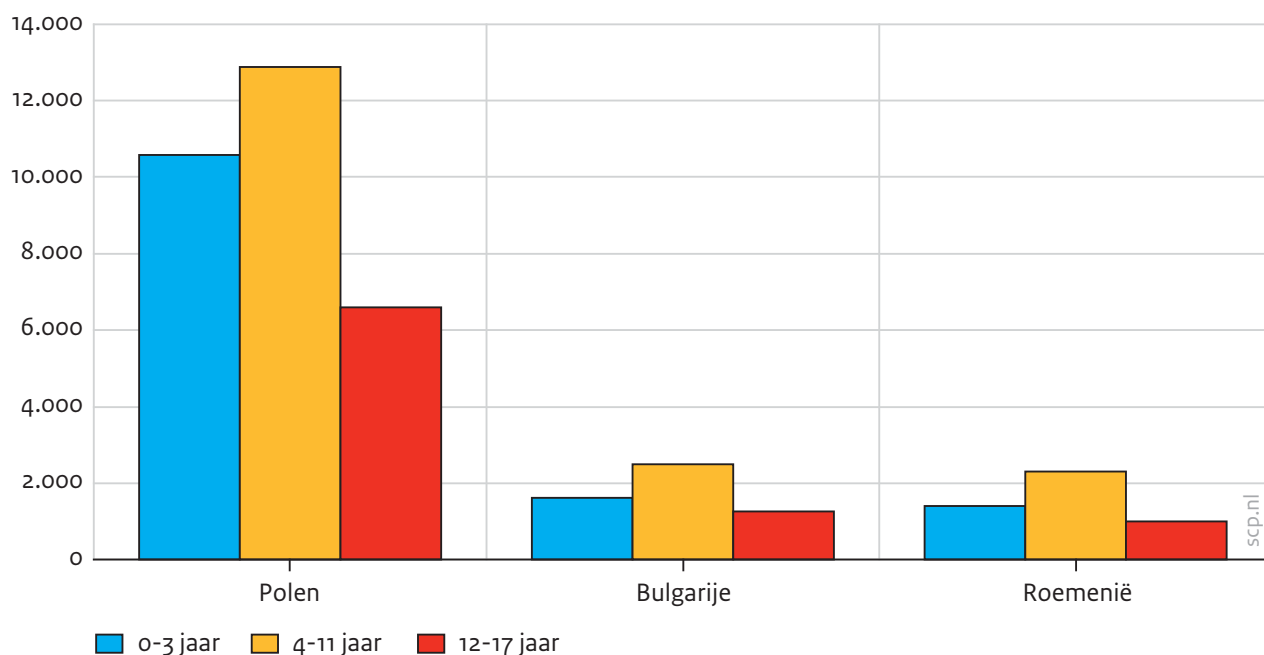
Aantal kinderen van 0-17 jaar in Nederland en in het onderzoek

De vragenlijst richtte zich op de zeer jonge kinderen (0-3 jaar), de jonge kinderen (4-11 jaar) en het oudere kind, hier ook wel jongeren of tieners genoemd (12-17 jaar). Figuur 1.1 laat zien hoe de totale verdeling over deze leeftijdsklassen bij de drie bevolkingsgroepen is in

het enquêtejaar. Duidelijk is dat de Poolse groep veel groter is dan de Bulgaarse en Roemeense groepen kinderen. In de samenleving zijn zij daarom ook zichtbaarder, zoals al uit de verkenning bleek. De enquête onder ouders was bedoeld om ook meer informatie te verkrijgen over de Bulgaarse en met name meer over de Roemeense groepen kinderen.

Figuur 1.1

Kinderen van Poolse, Bulgaarse en Roemeense herkomst in Nederland naar leeftijdsklasse, 2015 (in absolute aantallen)

Bron: CBS Bevolkingsontwikkeling, StatLine, geraadpleegd 22 augustus 2016, (SCP bewerking)

Er waren vragen die betrekking hadden op het leven van kinderen in de leeftijd van 0-3 jaar, van 4-11 jaar, van 11-17 jaar en vragen die aan ouders van alle kinderen zijn gesteld. Om over alle drie de leeftijdscategorieën en over alle drie de bevolkingsgroepen voldoende informatie te verkrijgen is elke leeftijdscategorie en elke bevolkingsgroep in de steekproef in gelijke mate vertegenwoordigd. Ouders van de jongste groep kinderen (0-3 jaar) hebben naar verhouding iets vaker gerepsondeerd (39%, terwijl zij 35% van de steekproef uitmaakten) dan ouders van oudere kinderen. De verdeling in de respons van de enquête over de leeftijdscategorieën en het geslacht van het kind naar herkomstgroep is weergegeven in tabel 1.1.

Tabel 1.1

Verdeling respons naar leeftijd, geslacht en herkomst kind, 2015 (in procenten)

	Pools	Bulgaars	Roemeens
kind 0-3 jaar	38	32	43
kind 4-11 jaar	31	34	36
kind 12-17 jaar	31	34	22
jongen	51	55	53
meisje	49	45	47
totaal aantal (n = 1208)	444	328	436

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Analyses

De cijfers in de tabellen en figuren in de volgende hoofdstukken betreffen, tenzij anders vermeld, gewogen cijfers en bivariate uitkomsten. Door weging van de responsgegevens is gecorrigeerd voor de ongelijke trekkansen, enkele extra bewerkingen bij het trekken van de steekproef en de ongelijke responskansen. Het CBS heeft de weegfactor vastgesteld (zie de onderzoeksverantwoording in de internetbijlage bij dit hoofdstuk). Het CBS heeft verder de surveygegevens verrijkt met enkele registratiegegevens.

Het onderscheid naar herkomst van het kind staat centraal in de presentatie van de gegevens. De significantie van verschillen tussen de herkomstgroepen is getest met regressies ($p < 0,05$). Verder hebben we in aanvullende analyses rekening gehouden met kenmerken van het kind (geslacht, leeftijd, generatie) en met kenmerken van ouders/gezin (huishoudenssamenstelling, hoogste opleidingsniveau in het huishouden en arbeidspositie van de ouders). Deze kenmerken achten we (zij het in wisselende mate) van invloed voor leef-situaties en gedragingen van ouders en kinderen. Als er sprake is van samenhang tussen het onderwerp en deze kenmerken staat dat in de tekst vermeld en zijn bovendien, in het geval van de belangrijkste onderwerpen, de uitkomsten van de analyses in tabellen weer-gegeven.

Verschillen tussen onderzoekspopulaties leggen verschillen tussen migrantengroepen bloot

Vanwege de focus op in Nederland wonende kinderen uit deze migrantengroepen tot 18 jaar, is de onderzoekspopulatie van ouders een selectie van de totale groep migranten uit Polen, Bulgarije en Roemenië. Alleenstaanden, paren zonder kinderen (in Nederland) en ouders van kinderen van 18 jaar en ouder zijn niet vertegenwoordigd en evenmin zijn niet-geregistreerde ouders opgenomen. Daardoor zal het beeld van de drie bevolkingsgroepen afwijken van het bredere beeld dat in eerdere onderzoeken naar de leefsituatie van (volwassen) migranten uit deze landen in Nederland is geschetst (Dagevos 2011; Engbersen et al. 2011; Gijsberts en Lubbers 2013, 2015b).

Migranten uit Midden- en Oost-Europa kampen met een slecht imago. Dat geldt nog het meest voor Bulgaren en Roemenen (Dagevos en Gijsberts 2013). Er heerst angst dat zij werk afnemen van autochtone Nederlanders en zij worden geassocieerd met criminaliteit en overlast (rondtrekkende bendes, problematiek rondom Roma, armoedige woonomstandigheden, overbevolkte woningen en alcohol- en drugsgebruik).

Kwantitatief onderzoek onder de in Nederland verblijvende migranten uit deze landen nuanceert dat negatieve beeld (Dagevos 2011; Gijsberts en Lubbers 2013, 2015a, 2015b). Het laat zien waar het goed gaat in de leefsituatie van de bevolkingsgroepen en in de aansluiting met de omringende samenleving, maar ook waar zich knelpunten en problemen voordoen.

Die surveyonderzoeken zijn, net als ons onderzoek, afgenomen onder migranten die staan ingeschreven in de bevolkingsregisters. Vergelijking met (kwalitatief) onderzoek naar niet-geregistreerde migranten (Engbersen et al. 2011) maakt duidelijk dat geregistreerden en niet-geregistreerden in samenstelling en gedrag van elkaar afwijken.

Midden- en Oost-Europese migranten met tijdelijke arbeidscontracten in land- en tuinbouw, woningbouw en horeca schrijven zich lang niet altijd in het bevolkingsregister in (Van der Heijden et al. 2013). Tussen de contractperiodes pendelen zij vaak tussen het herkomstland en Nederland. Het zijn vooral jongvolwassen alleenstaanden die pendelen, of migranten waarvan het gezin in het land van herkomst woont. Het dominante beeld van de op campings en bij boeren en tuinders samenwonende seizoenarbeiders, of in overbevolkte woningen in de slechte wijken van de grote stad levende migranten, heeft veelal betrekking op deze groep. Migranten die met hun gezin komen, of hun gezin over laten komen, en migranten met langdurige arbeidscontracten schrijven zich vaker in, kiezen zelfstandige woonruimte en stoppen grotendeels met pendelen. De focus op kinderen betekent dus ook dat in deze studie een specifiek deel van de migrantenpopulatie is bereikt.

Voordat we de leefsituatie van de migrantenkinderen beschrijven, nog een opmerking vooraf.

In de verkenning, die we in 2014 uitvoerden, kwamen professionals en deskundigen aan het woord over de kinderen die zij in hun praktijk en hun werk ontmoetten (Vogels et al. 2014). De professionals uit de gezondheidszorg, jeugdzorg en justitie spraken voornamelijk over kinderen met problemen of kinderen in probleemsituaties. Daardoor ontstond, ondanks relativeringen van de uitkomsten, een vrij zorgelijk beeld van deze groep kinderen. De kinderen waar het goed mee ging, bleven grotendeels buiten beeld. Voor een meer representatief beeld van de leefsituatie van deze kinderen is het belangrijk om ervoor te zorgen dat alle migrantenkinderen in beeld komen, ook diegenen met wie het goed gaat. Dat kan met een steekproefonderzoek zoals dit. Toch is ook dit enquêteonderzoek niet zonder problemen: een beperking is dat niet-geregistreerde kinderen niet in beeld konden worden gebracht, terwijl op grond van kennis over niet-geregistreerde migranten verwacht kan worden dat zij in ongunstiger leefomstandigheden verkeren. Een andere beperking is de noodzaak om ouders te ondervragen over (kleine) kinderen. Ook die benadering kan

voor een positieve vertekening zorgen. Ouders schetsen mogelijk een te rooskleurig beeld van de leefsituatie van hun kinderen.

De indruk bestaat verder dat ouders die in goede sociaaleconomische omstandigheden verkeren, meer hebben meegedaan dan ouders in minder goede omstandigheden, terwijl we juist in die laatste huishoudens een groter aandeel kinderen in een kwetsbare positie verwachten. De implicaties van deze mogelijke vertekeningen zijn te vinden in het conclusiehoofdstuk.

Noot

- 1 Overigens is bij de ouderdata een weegvariabele gebruikt die corrigeert voor leeftijd, sekse, stedelijkheid, leerjaar en schoolniveau (Zie De Looze et al. 2014).

2 Ouders en kinderen in Nederland

2.1 Leefomstandigheden van de kinderen

Hoe lang het gezin in Nederland is, het verblijfsperspectief en de huisvesting van het gezin en de sociaaleconomische status van de ouders zijn van invloed op de kansen en het leven van de kinderen in Nederland. Kinderen die bijvoorbeeld opgroeien in armoede zullen een ongunstigere startpositie hebben. Als ouders onduidelijk of onzeker zijn over hoe lang ze hier willen blijven, kan dat de motivatie van hun kinderen voor het volgen van een opleiding in Nederland schaden en participatie in de Nederlandse samenleving belemmeren. In dit hoofdstuk komen deze eigenschappen van de leefsituatie van kinderen aan bod. Naast kenmerken van ouders en gezin beschrijven we kenmerken van het kind: leeftijd, geslacht, geboorteland en migratiegeschiedenis.

In kader 2.1 beschrijven we de migratiegeschiedenis van Polen, Bulgaren en Roemenen in Nederland in zijn geheel. In de rest van dit hoofdstuk bespreken we een selectie van deze groep: geregistreerde migranten met kinderen in de leeftijd van 0 tot en met 17 jaar.

Kader 2.1 Migranten uit Polen, Roemenië en Bulgarije in Nederland, een overzicht

Ontwikkeling migratie uit Polen, Bulgarije en Roemenië naar Nederland

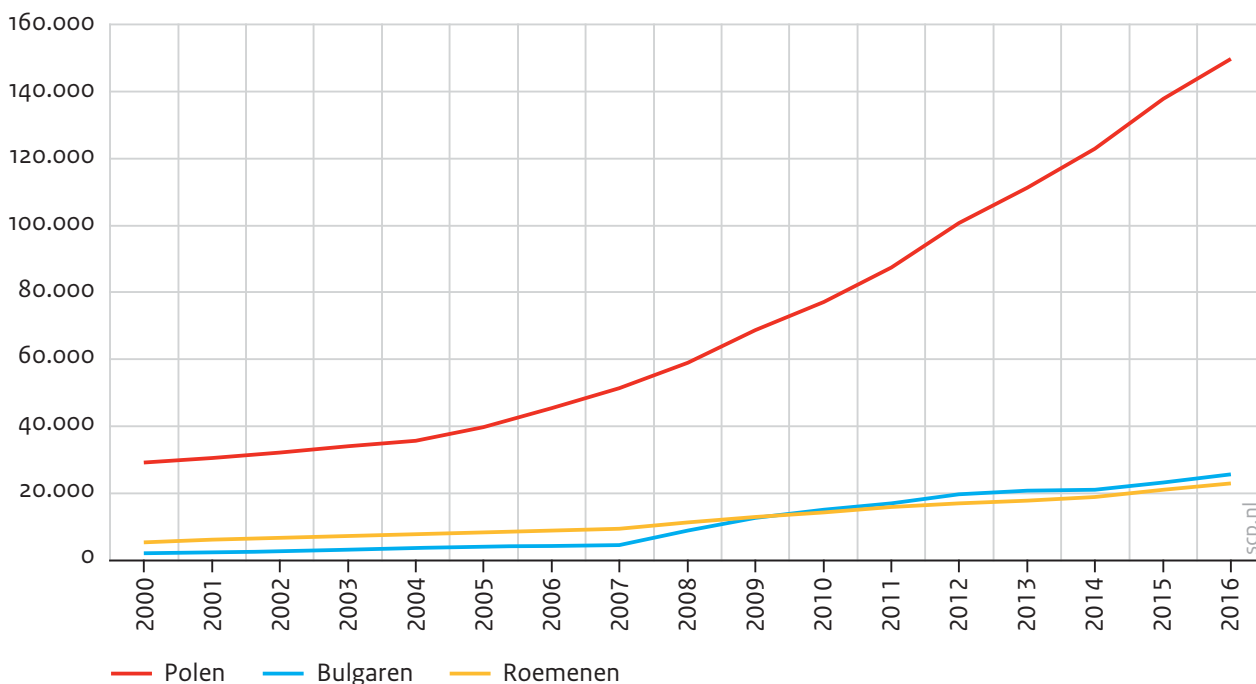
In 2004 is de Europese Unie uitgebreid met een aantal landen uit het Midden en Oosten van Europa, waaronder Polen. In 2007 volgden Bulgarije en Roemenië. De toetreding ging gepaard met beperkingen en condities in de regelgeving rondom vestiging en werk. Vanaf de toetreding kunnen inwoners uit deze landen zich vrij vestigen in Nederland. Zij kunnen er ook zonder restricties als zelfstandig ondernemer aan de slag, maar voor werk in loondienst was een tewerkstellingsvergunning verplicht. Zo stond het Polen vanaf de toetreding in 2004 vrij om naar Nederland te komen, maar hadden zij tot 2007 nog wel een tewerkstellingsvergunning nodig. Bulgaren en Roemenen konden zich vanaf 2007 vrij vestigen en als zelfstandige aan de slag gaan; zij hadden nog tot 2014 een tewerkstellingsvergunning nodig voor werk in loondienst.

Figuur 2.1 toont de ontwikkeling van deze bevolkingsgroepen in Nederland vanaf de eeuwwisseling. We zien bij de Bulgaarse en Roemeense groepen dat het aantal migranten dat als woonachtig in Nederland geregistreerd staat tussen 2000 en 2007 constant is, maar vanaf 2007 stijgt. De toename was echter beperkt en bleef enkele jaren redelijk stabiel; er kwamen ongeveer 1000 migranten per groep per jaar bij. Maar vanaf 2014, vanaf het moment dat geen tewerkstellingsvergunning meer nodig was, neemt de migratie weer toe; er komen dan ongeveer 2000 migranten per groep per jaar bij. Toch is de migratie naar Nederland (en Noordwest-Europa) van deze twee bevolkingsgroepen beperkt. Zij trekken juist vaak naar Zuid-Europese landen als Spanje en Italië, terwijl Polen vaak naar Noordwest-Europese landen gaan, zoals Engeland, Duitsland, en dus ook Nederland (Gijsberts en Lubbers 2013).

Ook bij de Polen zien we een toename van het aantal migranten naar Nederland vanaf het jaar dat voor deze bevolkingsgroep 'de grenzen opengingen'. In hun geval is dat vanaf 2004, en de instroom is sindsdien alsmaar gestegen. Het aantal geregistreerde Polen in Nederland stijgt met circa 10.000 personen per jaar.

Figuur 2.1

Aantal Polen, Bulgaren en Roemenen geregistreerd in de Basisregistratie Personen (BRP) in Nederland, 2000-2016 (in absolute aantallen)

Bron: CBS Bevolkingsontwikkeling, StatLine, geraadpleegd 22 augustus 2016 (SCP-bewerking)

In 2016 staan er in de bevolkingsadministratie 150.000 Polen, 25.500 Bulgaren en 23.000 Roemenen in Nederland ingeschreven (CBS, StatLine 2016). Daar komt nog een onbekend aantal migranten bij die hier wel verblijven, maar niet staan ingeschreven.

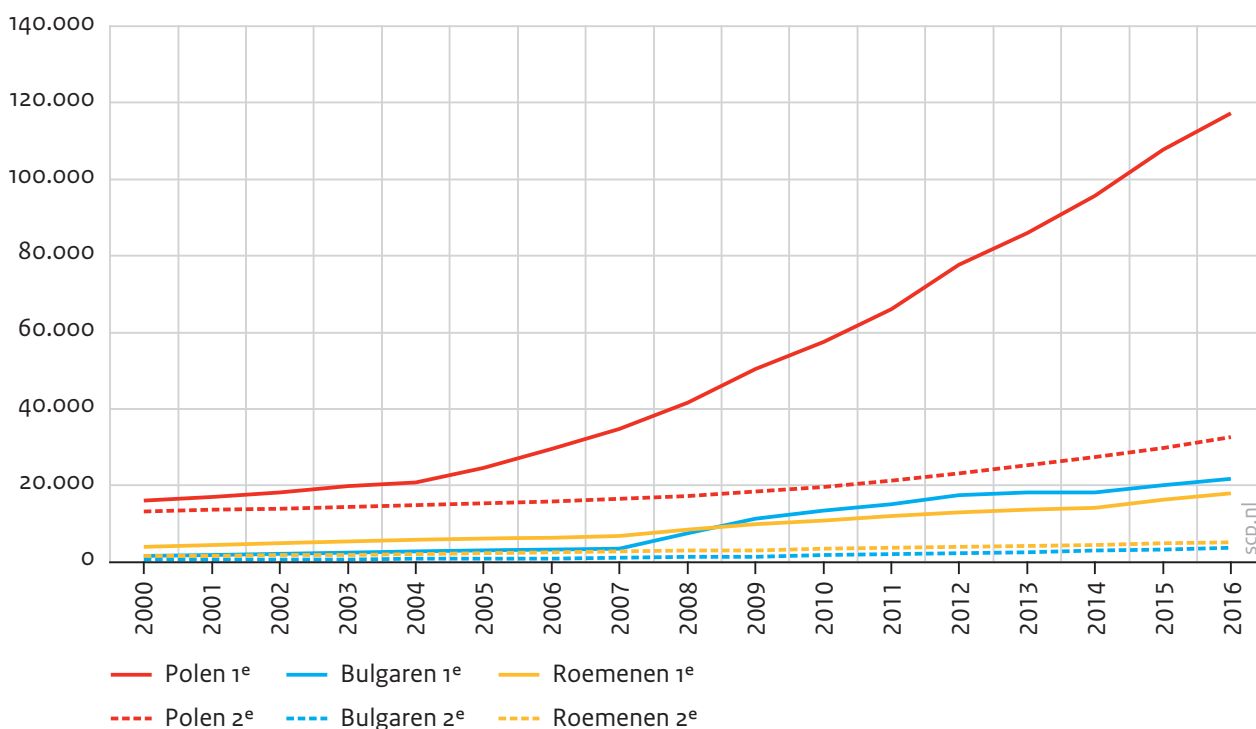
In juni 2016 constateerde het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) dat de Poolse migranten de Antilliaanse bevolkingsgroep in Nederland in aantal voorbij zijn gestreefd.

Toename eerste en tweede generatie in Nederland

De toename van het aantal geregistreerde migranten uit deze Midden- en Oost-Europese landen in Nederland is niet alleen een gevolg van het migratiesaldo (meer immigratie dan remigratie), maar komt ook door een toename van het aantal kinderen dat hier wordt geboren (de tweede generatie). Dit geldt voor alle drie de bevolkingsgroepen, maar omdat de Bulgaarse en Roemeense groepen in vergelijking met de Poolse groep in omvang klein zijn, is ook het aantal kinderen van de tweede generatie bij de eerste twee groepen klein (figuur 2.2). Naar verhouding van de omvang neemt echter de tweede generatie van de Bulgaren het hardst toe: in 2016 is de tweede generatie bij die groep 2,2 maal zo groot als in 2010, bij de Polen is dat 1,7 en bij de Roemenen 1,5.

Figuur 2.2

Aantal Polen, Bulgaren en Roemenen in Nederland, naar generatie, 2000-2016 (in absolute aantallen)

Bron: cbs Bevolkingsontwikkeling, StatLine, geraadpleegd 22 augustus 2016 (SCP-bewerking)

Anno 2016 leven er 32.500 Polen, 3700 Bulgaren en 5200 Roemenen van de tweede generatie in Nederland.

2.2 Herkomst ouders en kinderen in de survey

Geboorteland ouders en kinderen

De herkomst van het kind is het uitgangspunt voor het onderscheid naar groepen in dit onderzoek. Dit houdt in dat het kind, of ten minste een van de ouders van het kind in Polen, Bulgarije of Roemenië is geboren. Tabel 2.1 toont de herkomst van alleenstaande ouders en ouderparen, al dan niet gemengd, naar herkomst van het kind. Het herkomstland van het kind is dus ook het geboorteland van ten minste een van de ouders.

Tabel 2.1

Herkomst alleenstaande ouders en ouderparen naar herkomst kind, 2015 (in procenten)

	Pools	Bulgaars	Roemeens
alleenstaande ouder	15	12	9
paar uit zelfde herkomstland	61	68	41
gemengd paar			
1 ouder uit herkomstland / 1 ouder uit Nederland	16	8	34
1 ouder uit herkomstland / 1 ouder uit ander land (maar niet NL)	8	12	16
totaal	100	100	100

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Een klein deel van de respondenten is een alleenstaande ouder; Poolse kinderen groeien vaker op in een eenoudergezin dan Roemeense kinderen (het verschil met de Bulgaarse groep is niet significant). Een eveneens klein deel van elke herkomstgroep bestaat uit een ouder die alleen woont met kind(eren), maar deel uitmaakt van een paar waarvan de partner momenteel elders woont (2% van Poolse, 3% van Bulgaarse en 2% van Roemeense ouderparen). Deze ouders zijn bij de paren geteld.

Een meerderheid van de ouders van Bulgaarse en Poolse kinderen vormt een paar waarvan beide partners afkomstig zijn uit hetzelfde geboorteland. Bij ouders van Roemeense kinderen komt dit veel minder vaak voor; zij maken juist vaker deel uit van een gemengd paar. Splitsen we de gemengde ouderparen uit in een deel met een in Nederland geboren partner en een deel met een partner die geboren is in een ander land (dus niet in het herkomstland van het kind of in Nederland), dan zijn er ook verschillen tussen de herkomstgroepen. Ten eerste zien we dat beide typen gemengde ouderparen vaker voorkomen bij de Roemeense herkomstgroep. Ten tweede blijkt dat het type gemengd ouderpaar met één in Nederland geboren ouder bij Roemeense maar ook Poolse kinderen twee keer zo vaak voorkomt als het type waarbij één ouder geboren is in een ander land dan Nederland of het herkomstland van het kind. Dit geldt niet voor de gemengde ouderparen van de Bulgaarse kinderen. Het aandeel gemengde paren is in deze groep het kleinst van de drie bevolkingsgroepen en bovendien hebben deze ouderparen juist minder vaak een in Nederland geboren ouder (8%) dan een ouder geboren in een ander land (12%). Gemengde ouderparen van Bulgaarse kinderen zijn relatief vaak Bulgaars-Turks van samenstelling (niet in tabel). Ten slotte zijn in Nederland geboren partners in gemengde ouderparen vrijwel altijd mannen. Bij de Pools-Nederlandse ouderparen is dat in 94% het geval, bij de Bulgaars-Nederlandse en Roemeens-Nederlandse ouderparen geldt dat voor 89%.

Deze informatie over het aandeel in Nederland geboren partners bij de paren in deze migrantengroepen lijkt te verschillen van eerder verzamelde informatie. Dagevos (2011) constateerde dat 12% van de Poolse migranten voor een autochtone partner naar Nederland kwam ('Poolse bruiden'). Gijsberts en Lubbers (2013) brachten alleen de recente migratie van Polen en Bulgaren in kaart (dus zonder de al langer geleden gearriveerde

‘Poolse bruiden’) en vonden een veel lager aandeel Poolse migranten met een autochtoon-Nederlandse partner: 4%. Bij de Bulgaarse paren zagen zij geen enkele autochtoon-Nederlandse inbreng.

Op basis van de informatie die in de survey is verzameld, weten we of een ouder in Nederland is geboren, maar we weten niet of hij of zij een tweedegeneratiemigrant of een autochtone Nederlander is. Het zou dus kunnen voorkomen dat een Turkse Nederlander (in Nederland geboren kind van Turkse ouders) is getrouwd met een Bulgaarse vrouw. In onze indeling is hun kind dan van Bulgaarse herkomst (als Bulgaars kind in de steekproef opgenomen) en vormen de ouders een gemengd paar van een in Bulgarije en een in Nederland geboren ouder.

De aanwezigheid van een in Nederland geboren ouder in het gezin, ongeacht of deze een tweedegeneratiemigrant is of een autochtone Nederlander, kan verschil maken voor de leefomstandigheden van het kind. In de beschrijving van die leefsituatie in de volgende hoofdstukken zullen we om die reden onder meer rekening houden met de herkomst van de ouders (kind in gezin met of zonder een in Nederland geboren ouder).

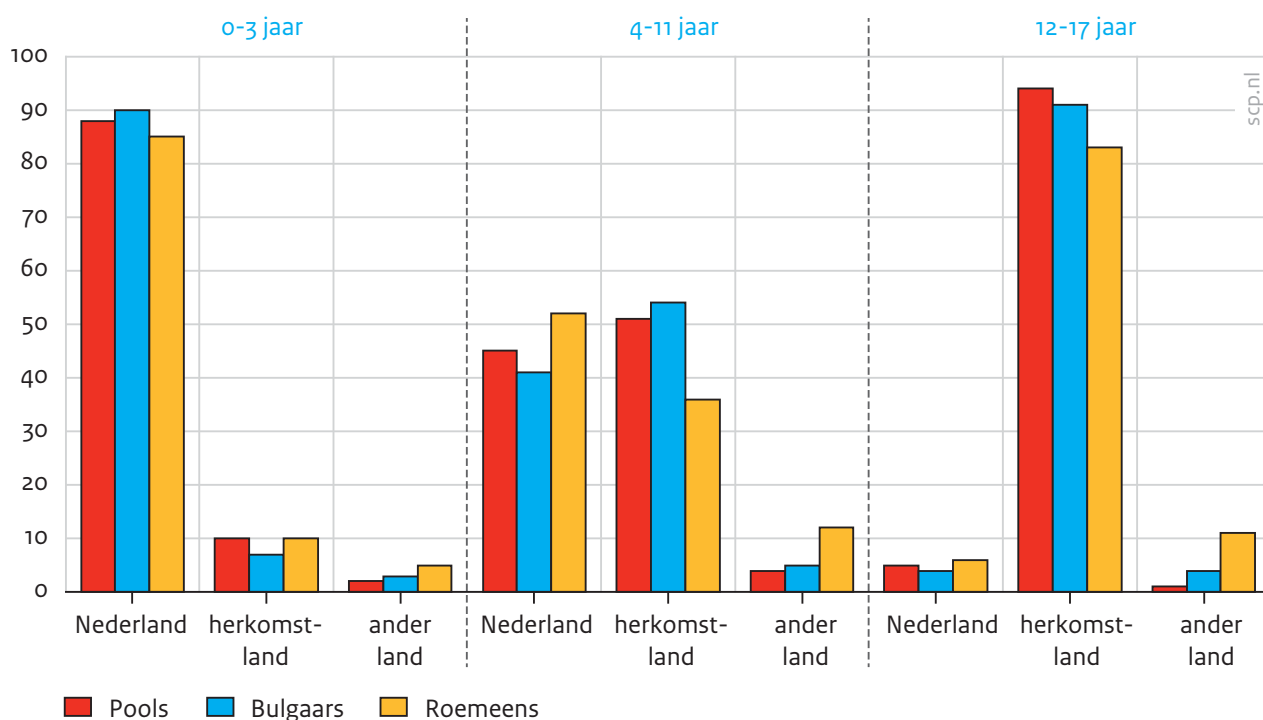
Eerste en tweede generatie in Nederland

Een deel van de recent gekomen migranten uit Midden- en Oost-Europa nam hun gezin mee of liet hen later overkomen (hun kinderen behoren tot de eerste generatie). Een ander deel kwam alleen, of als paar zonder kinderen, en heeft na vestiging in Nederland een gezin gevormd (hun kinderen zijn van de tweede generatie).

Of de kinderen van de eerste of tweede generatie zijn, hangt sterk samen met hun leeftijd. Figuur 2.3 toont per leeftijdscategorie waar het kind is geboren. De jongste kinderen (0-3 jaar) zijn vrijwel allemaal in Nederland geboren, de oudste kinderen (12-17 jaar) vrijwel allemaal in het land van herkomst, en bij de middelste leeftijdsgroep (4-11 jaar) is het ongeveer half-om-half (Nederland of herkomstland).

Figuur 2.3

Geboorteland kind naar leeftijd en herkomst (in procenten)

Bron: SCP/CBS (KML'15)

2.3 Komst naar Nederland ouders en kinderen, verblijfsperspectief ouders

Migratiemotieven vooral werk en gezin

De voornaamste reden van de komst naar Nederland van de migranten uit de drie Midden- en Oost-Europese landen in de survey verschilt tussen de herkomstgroepen. De vragen over het migratiemotief zijn overigens alleen gesteld aan de responderende ouder en alleen als die ouder niet in Nederland is geboren.

In de regel migreren vrouwen vaker vanwege gezinsvorming of -hereniging en mannen vaker voor werk (Wijkhuis en Jennissen 2010). Omdat vrouwen vaker de vragenlijst hebben ingevuld dan mannen (en in alle drie de herkomstgroepen ongeveer even vaak), zal ook het motief van gezinsvorming of -hereniging naar verhouding vaker zijn genoemd. Door in tabel 2.2 het migratiemotief van mannen en vrouwen te presenteren, wordt het gewicht van het motief per bevolkingsgroep duidelijker.

Mannen uit alle drie de bevolkingsgroepen, zo blijkt, zijn in de eerste plaats voor werk naar Nederland gekomen. De andere redenen worden door hen niet of weinig genoemd.

Vrouwen uit alle drie de bevolkingsgroepen zijn inderdaad veel vaker dan mannen voor gezinsvorming/-hereniging naar Nederland gekomen, maar werk blijkt voor hen ook een belangrijke migratiereden. Dit geldt nog het meest voor Poolse vrouwen.

Tabel 2.2

Migratiemotieven van ouders naar geslacht en herkomst, 2015 (in procenten)

	Pools		Bulgaars		Roemeens	
	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw
werk	90	49	80	39	61	19
gezin ^a	0	41	9	52	18	58
studie of anders	10	10	11	9	21	23

a De categorie 'gezin' omvat de motieven migratie voor werk van partner, bij partner gaan wonen, en bij ouders gaan wonen.

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Gezinsvorming of -hereniging wordt door Poolse en Bulgaarse mannen niet of weinig genoemd, maar voor bijna een vijfde van de Roemeense mannen was dat de belangrijkste reden voor hun komst naar Nederland. Ook voor Roemeense vrouwen is dit de belangrijkste migratiereiden, belangrijker dan voor Poolse vrouwen. Roemeense vrouwen die voor het gezin naar Nederland komen, zijn overigens bijzonder vaak vrouwen met een in Nederland geboren partner, die zeggen naar Nederland te zijn gekomen om bij hun partner te gaan wonen: 71% van hen noemt dit als voornaamste migratiemotief (niet in tabel). Niet alleen zijn de aandelen vrouwen met een in Nederland geboren partner bij de andere twee groepen veel lager, ook wordt dit specifieke motief door hen veel minder vaak genoemd (46% van de Poolse en 37% van de Bulgaarse vrouwen met een in Nederland geboren partner).

Verder zijn zowel Roemeense mannen als vrouwen dubbel zo vaak vanwege studie of andere redenen naar Nederland gekomen dan Poolse en Bulgaarse mannen en vrouwen. Dit beeld kwam ook naar voren in het onderzoek van Gijsberts en Lubbers (2015b) onder recent gemigreerde Roemenen in Nederland.

Studie is overigens een weinig genoemde reden; 'andere redenen' werden iets vaker genoemd, maar wat die andere migratiemotieven zijn, is niet bekend.

Migratie van vaders en moeders

Ons onderzoek laat dus zien dat mannen vooral voor werk komen en vrouwen vooral voor gezinshereniging. Dat impliceert dat mannen eerder migreren dan vrouwen. Het impliceert ook dat de arbeidsmigranten niet meteen een lang verblijf in Nederland voor ogen hebben als hun gezin nog in het herkomstland verblijft. Uit de literatuur is bekend dat een deel van de migranten aanvankelijk voor tijdelijk werk komt en niet of niet direct de intentie heeft langer dan vier maanden in Nederland te blijven. In dat geval hoeft men zich niet in te schrijven in de gemeente en om verschillende redenen doet men dat ook niet (Engbersen et al. 2011; Van der Heijden et al. 2013). Pas als men voor langere tijd in Nederland wil gaan werken en wonen, gaat men ertoe over zich te registreren als inwoner van een Nederlandse gemeente. Dat zal mogelijk ook het moment zijn dat migranten hun gezin laten overkomen uit het herkomstland (Gijsberts en Lubbers 2013).

We hebben in de survey informatie verzameld over de eerste komst naar Nederland van de responderende ouder in vergelijking met diens partner, en we hebben informatie over de registratie in het bevolkingsregister van beide ouders. We verwachten daar verschillen tussen. Ten eerste omdat mannen en vrouwen mogelijk op andere momenten in de tijd zijn gekomen, en ten tweede omdat het tijdstip van de eerste komst naar Nederland niet altijd overeen zal komen met het tijdstip van de inschrijving in het bevolkingsregister.

Tabel 2.3 geeft een overzicht van de eerste komst van ouderparen onder de migranten. Alleenstaande ouders en paren met een in Nederland geboren partner zijn niet in de tabel opgenomen. In alle drie de bevolkingsgroepen zijn het mannen die bijzonder vaak als eerste naar Nederland zijn gekomen (arbeid), en vrouwen die bijzonder vaak later volgden (gezinshereniging). Er is ook een groep ouders die samen naar Nederland zijn gekomen; deze groep is het grootst bij Roemeense ouders.

Tabel 2.3

Eerste komst naar Nederland van responderende ouder in vergelijking met komst van partner,^a naar geslacht en herkomst, 2015 (in procenten)

	Pools		Bulgaars		Roemeens	
	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw
eerder dan partner	76	12	67	12	47	18
tegelijk met partner	19	28	23	23	48	32
later dan partner	5	60	10	65	5	49

a Exclusief alleenstaande ouders en ouderparen met een in Nederland geboren partner.

Bron: SCP/CBS (KML'15)

In tabel 2.4 is niet de eerste komst naar Nederland van de ouderparen, maar de inschrijving in het bevolkingsregister weergegeven. We zien dat bij circa de helft van de gemigreerde ouderparen beide partners zich tegelijkertijd hebben ingeschreven in de Basisregistratie Personen (BRP). Poolse paren deden dit overigens vaker dan paren uit de andere twee groepen. Als die inschrijving niet op hetzelfde moment plaatsvond, zijn het vooral mannen die zich eerder dan hun partner hebben ingeschreven. Bulgaarse mannen deden dit van de drie groepen nog het vaakst.

Tabel 2.4

Registratie in het bevolkingsregister door ouderparen,^{a, b} naar herkomst, 2015 (in procenten)

	Pools	Bulgaars	Roemeens
vader eerder dan moeder	34	47	39
vader en moeder tegelijkertijd	57	42	46
moeder eerder dan vader	9	10	15

a Exclusief alleenstaande ouders en ouderparen met een in Nederland geboren partner.

b Geteld vanaf de inschrijvingsdatum in de Basisregistratie Personen (BRP).

Bron: SCP/CBS (KML'15)

De vergelijking ondersteunt het beeld dat vooral migranten die met hun gezin komen of dat over laten komen, zich zullen inschrijven in het bevolkingsregister omdat ze voor langere tijd in Nederland willen gaan wonen. Het zijn geen seizoenarbeiders (meer), die na een tijdelijk contract (voor een poos) terugkeren naar het herkomstland. De respondenten in dit onderzoek zijn getrokken uit het bevolkingsregister en vormen daarmee een selecte groep migranten, namelijk migrantenouders met een langer verblijfsperspectief.

Komst naar Nederland van het kind

In het voorgaande zijn we ingegaan op de migratie van de ouders naar Nederland. Nu beantwoorden we de vraag wanneer de kinderen naar Nederland zijn gekomen. Zijn zij tegelijkertijd met (een van) hun ouders in Nederland komen wonen, of zijn ze later of misschien wel eerder gekomen en hoe lang zijn zij al in Nederland?

We hebben geen informatie over de eerste komst naar Nederland van het kind, wel over het moment van registratie in het bevolkingsregister. Tabel 2.5 geeft dat weer en vergelijkt dit moment met dat van de registratie van de moeder en de vader.

Kinderen blijken in grote meerderheid tegelijkertijd met hun moeder in Nederland te zijn ingeschreven in de BRP. Een veel kleiner deel is later dan hun moeder ingeschreven. Dit geldt voor alle drie de bevolkingsgroepen, maar het aandeel kinderen dat op een latere datum is geregistreerd dan de moeder is het grootst bij de Bulgaarse migranten.

Kijken we naar de vaders dan zien we een groot verschil met het patroon bij de moeders. Kinderen zijn weliswaar ook vaak tegelijkertijd met hun vader ingeschreven, maar de groep kinderen die later dan hun vader in de BRP zijn ingeschreven, is anders dan bij de moeders, eveneens omvangrijk. Opnieuw geldt dit nog het meest voor de Bulgaren.

Afgaande op de informatie in tabel 2.5 over registratie in de BRP hebben kinderen uit Bulgaarse gezinnen het vaakst ten minste een van hun ouders eerder naar Nederland zien vertrekken.

Tabel 2.5

Tijdstip van registratie van kind en ouders in het bevolkingsregister,^{a, b} naar herkomst kind, 2015
(in procenten)

	Pools	Bulgaars	Roemeens
kind eerder dan moeder	1	1	3
moeder en kind tegelijkertijd	83	63	77
moeder eerder dan kind	16	36	20
kind eerder dan vader	3	5	6
vader en kind tegelijkertijd	54	42	47
vader eerder dan kind	42	54	48

a Exclusief in Nederland geboren kinderen en ouders.

b Geteld vanaf de inschrijvingsdatum in de Basisregistratie Personen (BRP).

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Bij de Poolse en Roemeense groep migranten (exclusief in Nederland geboren kinderen en ouders) zijn in 59% en bij de Bulgaarse groep in 43% van de gevallen de kinderen op hetzelfde moment als beide ouders ingeschreven in het bevolkingsregister. Bij het overige deel is vrijwel altijd ten minste een van de ouders eerder ingeschreven dan de kinderen. Een heel enkele keer komt het voor dat eerst een van de ouders samen met het kind is ingeschreven en de tweede ouder pas later.

De datum van inschrijving en die van eerste komst naar Nederland hoeven niet hetzelfde te zijn, maar deze informatie over verschil in inschrijvingsdatum wijst erop dat een groep kinderen op een latere datum dan (een van) de ouders naar Nederland zal zijn gekomen. Dat betekent ook dat zij dan kortere of langere tijd niet bij (allebei) hun ouders hebben gewoond. Uit de literatuur is bekend dat dit bij deze migrantengroepen regelmatig voorkomt, maar exacte gegevens over aantallen ontbreken. Bellaart et al. (2014) en Hermans et al. (2014) geven beiden aan dat in 45% van de Poolse en Bulgaarse migrantengezinnen in Nederland ten minste één kind in het land van herkomst leeft, maar het is niet duidelijk waarop dit cijfer is gebaseerd. Ook deskundigen die we raadpleegden voor de verkenning maakten er gewag van dat een (onbekend) deel van de kinderen een tijd niet bij een of beide ouders leeft (Vogels et al. 2014).

Over waar en bij wie deze kinderen (die later dan (een van) hun ouders geregistreerd zijn) dan eerst woonden, hebben wij helaas geen informatie. Wel hebben we responderende ouders gevraagd of zij, naast het bij hun inwonende kind waarvoor ze de vragenlijst invulden, nog kinderen hebben die nu niet bij hen wonen. Ongeveer een van de tien ouders zegt een of meer kinderen te hebben die elders wonen (13% van de Poolse ouders, 9% van de Bulgaarse en 7% van de Roemeense ouders). De helft van deze kinderen woont zelfstandig, die kunnen we hier buiten beschouwing laten. De andere helft woont bij de (ex-)partner, grootouders of andere familie. Een heel enkele keer verblijft het kind in een inrichting. Er is dus een heel kleine groep kinderen die niet zelfstandig en niet bij (een van) de ouders

woont, maar omdat de steekproef is getrokken uit gezinnen waar ouders en kinderen zeker samenwonen, is deze survey geen goede bron voor informatie over het aantal kinderen dat niet bij de ouders woont.

Verblijfsduur kind in Nederland op basis van registratiedatum

Tabel 2.6 laat zien hoe lang de gemigreerde kinderen al in Nederland geregistreerd staan. Deze kinderen vormen de helft van de groep kinderen in de survey, de andere helft is namelijk in Nederland geboren.

Ongeveer een derde staat nog maar kort in Nederland geregistreerd (nul tot en met twee jaar), voor ongeveer een derde is dat drie tot en met vijf jaar en het overige deel is al zes jaar of langer ingeschreven. Poolse kinderen zijn vaker dan Bulgaarse en Roemeense al langer dan zes jaar ingeschreven. Dit verschil zien we ook terug in het gemiddelde aantal jaren dat de kinderen uit de drie groepen als inwoner van een Nederlandse gemeente staan ingeschreven. In deze cijfers komt de eerder begonnen migratie van Poolse migranten naar Nederland tot uitdrukking.

Tabel 2.6

Aantal jaren als wonend in Nederland geregistreerde^a kinderen van Poolse, Bulgaarse en Roemeense herkomst, 2015 (in procenten)

	Poolse	Bulgaars	Roemeens
vanaf geboorte	49	44	56
na geboorte gekomen	51	56	44
ww. jaren geregistreerd			
0-2 jaar	32	39	39
3-5 jaar	35	38	33
≥ 6 jaar	34	23	27
gemiddeld aantal jaren ^b	4,3	3,5	3,5

a Geteld vanaf de inschrijvingsdatum in de Basisregistratie Personen (BRP).

b Exclusief in Nederland geboren kinderen.

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Verblijfsduur kind op basis van informatie van ouders

Vanzelfsprekend zijn jonge (0-3 jaar), niet in Nederland geboren kinderen nog maar kort in Nederland (niet in tabel). Ook een meerderheid van de kinderen van 4-11 jaar is korter dan zes jaar in Nederland (tabel 2.7). Van de jongeren in de leeftijd van 12-17 jaar is een meerderheid juist al zes jaar of langer in Nederland. Zeer waarschijnlijk zijn zij in het land van herkomst voor kortere of langere tijd naar school geweest. Zeker is dat zij hun opleiding daar niet hebben kunnen afronden.

Tabel 2.7

Aantal jaren dat kind in Nederland verblijft^a volgens opgave van de ouders, naar leeftijd en herkomst kind, 2015 (in procenten)

	Pools	Bulgaars	Roemeens
leeftijd 4-11 jaar			
wv. verblijfsduur			
0-2 jaar	33	41	37
3-5 jaar	41	31	40
6-8 jaar	24	22	20
≥ 9 jaar	2	6	3
leeftijd 12-17 jaar			
wv. verblijfsduur			
0-2 jaar	7	6	5
3-5 jaar	11	9	7
6-8 jaar	26	20	20
≥ 9 jaar	56	65	68

a Exclusief in Nederland geboren kinderen.

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Verblijfsperspectief van ouders

In eerder onderzoek naar migranten uit Midden- en Oost-Europa kwam al naar voren dat migranten die met hun gezin in Nederland verblijven een langduriger verblijfsperspectief hebben dan migranten die als alleenstaande in Nederland zijn (Gijsberts en Lubbers 2013; Nicolaas 2011). De informatie van ouders in ons onderzoek wijst er bovendien op dat het voornemen om in Nederland te blijven sterker wordt naarmate men langer in Nederland is. Tabel 2.8 laat dit zien aan de hand van de inschrijvingsduur in de BRP. Hoe langer migranten uit Polen, Bulgarije en Roemenië in Nederland geregistreerd staan, hoe vaker zij denken er over vijf jaar nog te wonen. Ouders die dat perspectief niet hebben, verwachten regelmatig te pendelen tussen Nederland en het herkomstland of in een ander land dan Nederland te wonen, of ze zeggen geen duidelijk verblijfsperspectief te hebben of hebben nog geen idee waar ze over vijf jaar zullen zijn.

Maar, hoewel significant, is het verschil naar inschrijvingsduur niet heel erg groot. Blijkbaar hebben we ook bij de groep ouders die nog maar kort in Nederland verblijft, veel ouders met een langer verblijfsperspectief bereikt. Deze bevinding onderschrijft het beeld dat migranten die met hun gezin naar Nederland komen en zich inschrijven in het bevolkingsregister van plan zijn langere tijd in Nederland te blijven en zich wellicht blijvend te vestigen.

Tabel 2.8

Aandeel ouders^a dat denkt over vijf jaar nog in Nederland te wonen, naar duur registratie in het bevolkingsregister^b en herkomst kind, 2015 (in procenten)

	Pools	Bulgaars	Roemeens
inschrijvingsduur			
0-3 jaar	76	70	68
4-6 jaar	79	80	81
≥ 7 jaar	84	81	87
totaal	80	77	79

a Exclusief in Nederland geboren ouders.

b Geteld vanaf de inschrijvingsdatum in de Basisregistratie Personen (BRP).

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Onduidelijkheid van de ouders tegenover de kinderen over wat hun plannen voor de toekomst zijn – in Nederland blijven of op termijn terugkeren naar het herkomstland – belemmert, volgens de professionals, dat de kinderen zich focussen op een leven in Nederland (Vogels et al. 2014). Waarom zou je als jongere moeite doen om de taal te leren en een diploma te halen in Nederland, als je ouders toch van plan zijn binnen een paar jaar terug te gaan naar het herkomstland? Als zij hun kinderen duidelijkheid zouden verschaffen over hun toekomstplannen, is het idee, zou dat de motivatie van de kinderen om hun best te doen op school kunnen versterken.

De meerderheid van de ouders lijkt niet van plan om op korte termijn terug te keren, zo zien we in tabel 2.8. Afgaande op dit toekomstbeeld van de ouders zou dat geen belemmering hoeven vormen voor de kinderen om zich volledig te concentreren op een leven in Nederland, maar het is de vraag of de ouders die plannen ook met hun kinderen delen. Toch heeft circa een vijfde van de ouders in elke bevolkingsgroep een minder duidelijk verblijfsperspectief. Dat kan dus een risico vormen voor de focus op Nederland van hun kinderen.

2.4 Samenstelling, woonplaats en huisvesting gezinnen

Samenstelling van het gezin

In ruim acht op de tien huishoudens zijn er een of twee thuiswonende kinderen (tabel 2.9). Grote gezinnen van drie of meer kinderen komen niet zo vaak voor. De Poolse, Bulgaarse en Roemeense migrantengezinnen zijn daarmee ongeveer even groot als autochtoon-Nederlandse gezinnen (Bucx en De Roos 2015). In Bulgaarse en Roemeense eenoudergezinnen wonen vaak minder kinderen dan in een gezin met twee ouders (niet in tabel). Bij Poolse gezinnen is er geen verschil in aantal kinderen tussen alleenstaande ouders en ouderparen. In een relatief klein deel wonen er naast de kinderen en de eventuele partner

nog een of meer andere mensen in het huishouden. Bij Bulgarse gezinnen komt dit vaker voor dan bij de andere groepen.

Tabel 2.9

Aantal kinderen en andere gezinsleden in het huishouden naar herkomst kind, 2015 (in procenten)^a

	Pools	Bulgaars	Roemeens
aantal kinderen			
1 kind	46	33	46
2 kinderen	41	54	41
3 of meer kinderen	13	13	14
een of meer andere mensen (naast partner en kinderen)	6	12	7

a Ook stiefkinderen zijn meegeteld.

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Spreiding over Nederland

Uit ander onderzoek naar migranten uit Midden- en Oost-Europa is bekend dat Polen veelal geconcentreerd wonen in land- en tuinbouwgebieden in West- en Zuid-Nederland; Bulgaren zijn vaak te vinden in armere wijken in de grote steden in het westen van het land, en Roemenen wonen meer verspreid over het hele land, maar wel in de steden (Burgers et al. 2011; Dagevos 2011; Engbersen et al. 2011; Gijsberts en Lubbers 2013, 2015b; Snel et al. 2011). Dit betreft migranten met en zonder gezin.

Landelijke gegevens over de woonplaats van kinderen van 0 tot 18 jaar op 1 januari 2013 tonen aan dat, ondanks een (wisselende) spreiding over het land, de kinderen uit deze drie bevolkingsgroepen in absolute aantallen gezien toch het vaakst in de drie grote steden wonen (Vogels et al. 2014). Poolse en Bulgarse kinderen wonen het meest in Den Haag en Roemeense kinderen het meest in Amsterdam. De woonplaats van de kinderen (en hun ouders) uit ons onderzoek komt overeen met deze patronen (tabel 2.10 en tabel 2.11).

Tabel 2.10

Woonplaats naar regio en naar herkomst kind, 2015 (in procenten)

	Pools	Bulgaars	Roemeens
Noord-Nederland (Gr., Fr., Dr.)	4	3	5
Oost-Nederland (Ov., Fle., Ge.)	11	6	14
Utrecht en Noord-Holland	19	27	29
Zuid-Holland	39	54	32
Zuid-Nederland (Ze., N-B, Li.)	28	9	19

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Tabel 2.11

Stedelijkheid van woonplaats naar herkomst kind, 2015 (in procenten)

	Pools	Bulgaars	Roemeens
zeer sterk stedelijk	31	74	34
sterk stedelijk	28	17	32
matig stedelijk	15	6	12
weinig stedelijk	20	2	16
niet stedelijk	5	1	6

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Bulgaarse kinderen wonen voornamelijk in de Randstad (tabel 2.10) en zij wonen daar vooral in de grote steden (tabel 2.11). In minder en niet-stedelijke gebieden treffen we hen vrijwel niet aan. Poolse kinderen wonen vaak in Zuid-Holland, maar ook vaak in Zuid-Nederland (vooral Noord-Brabant). Zij wonen meer dan Bulgaarse kinderen verspreid over grotere en kleinere plaatsen, al wonen zij eveneens weinig in de niet-stedelijke gebieden. Roemeense kinderen kennen nog de meeste regionale spreiding, en net als bij de Poolse kinderen varieert hun woonplaats van zeer sterk stedelijk tot weinig stedelijk, terwijl zij nauwelijks in de niet-stedelijke gebieden te vinden zijn.

Type woning

In eerdere onderzoeken naar migranten uit Midden- en Oost-Europa kwam naar voren dat de huisvesting van Bulgaarse migranten meer te wensen overlaat dan die van Poolse migranten, al is de groep die in uitgesproken slechte woonomstandigheden verkeert, klein. Er werd echter een groot verschil geconstateerd tussen de woonsituatie van tijdelijke arbeidsmigrant en die van geregistreerde migranten. Vooral Polen met tijdelijk werk bleken te verblijven in niet-zelfstandige woningen op campings, in recreatieparken of op het terrein van de werkgever (Engbersen et al. 2011). Geregistreerde migranten en migranten die met hun gezin (partner en/of kinderen) naar Nederland kwamen, waren in meerderheid zelfstandig gehuisvest (Dagevos 2011; Gijsberts en Lubbers 2013).

Als we kijken naar de woonsituatie van de geregistreerde kinderen en hun ouders in ons onderzoek, dan wordt dit beeld uit eerder onderzoek bevestigd (tabel 2.12). De meeste Poolse en Roemeense kinderen wonen met hun ouder(s) in een rijtjeshuis, een vrijstaande woning of een twee-onder-een-kapwoning. Vrijwel alle andere kinderen uit deze bevolkingsgroepen wonen in een appartement, een flat of een maisonnette. Bij de Bulgaarse kinderen ligt de situatie iets anders. Zij wonen eveneens meestal met hun ouder(s) in een zelfstandige woning, maar dit is doorgaans een appartement, flat of maisonnette.

Tabel 2.12

Woonsituatie van het huishouden naar herkomst kind, 2015 (in procenten)

	Pools	Bulgaars	Roemeens
rijtjeshuis, vrijstaand, twee onder een kap	63	37	66
appartement, flat, maisonnette	32	58	30
ander type woning	5	5	4

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Voor alle drie de groepen geldt dat de gezinnen nauwelijks in andere typen (niet-zelfstandige) woningen wonen (circa 5%). Dit zijn woningen die zij met anderen moeten delen, zoals wooneenheden met gezamenlijk gebruik van keuken of toilet, vakantiewoningen, caravans, woonvoorzieningen op het terrein van werkgevers of hotels en hostels.

2.5 Opleidingsniveau en beheersing van de Nederlandse taal door ouders

Opleidingsniveaus verschillen tussen migrantengroepen

Het opleidingsniveau van de Poolse migranten in Nederland staat te boek als goed. Velen hebben een middelhoog tot hoog opleidingsniveau (Dagevos 2011; Gijsberts en Lubbers 2013). Daarentegen hebben de migranten uit Bulgarije die naar Nederland komen vaak een laag opleidingsniveau, vrouwen nog meer dan mannen (Gijsberts en Lubbers 2013).

Op grond van kwalitatief onderzoek van Engbersen et al. (2011) was er al een indicatie dat Roemeense migranten hoger opgeleid zijn dan de andere twee bevolkingsgroepen. Recent surveyonderzoek van Gijsberts en Lubbers (2015b) heeft dit beeld bevestigd. Recent gemigreerde Roemenen van de eerste generatie in Nederland zijn zeer hoog opgeleid, hoger dan de recent gemigreerde Polen en Bulgaren, en ook hoger dan de Roemeense bevolking in het herkomstland zelf. Naar verhouding komen veel hoogopgeleiden, maar ook veel studiemigranten, uit Roemenië naar Nederland.

De overgrote meerderheid van buiten Nederland geboren ouders in onze survey heeft de opleiding voltooid in het land van herkomst. Dat is niet verwonderlijk, gezien hun komst naar Nederland als arbeids- of gezinsmigrant. Een klein deel van deze in het buitenland geboren respondenten heeft wel de opleiding in Nederland voltooid (5%); twee derde van hen is van Roemeense herkomst en zij hebben hier vaak een hbo- of universitaire studie afgemaakt (studiemigranten). Dezelfde kenmerken zien we terug bij de niet in Nederland geboren partners van de respondenten: van hen heeft eveneens een klein deel de opleiding in Nederland afgerond (8%), is twee derde van Roemeense herkomst en heeft een groot deel een hoog opleidingsniveau gerealiseerd.

Opleidingsniveau moeders en vaders

In de tabellen 2.13 en 2.14 is het gerealiseerde opleidingsniveau van moeders en vaders van de kinderen weergegeven, ongeacht het land waar de opleiding is voltooid. Het niveau van de opleidingen uit de verschillende herkomstlanden is vastgesteld op basis van de internationaal vergelijkbare ISCED-indeling (International Standard Classification of Education). In Nederlandse termen gegoten staat een laag opleidingsniveau voor geen onderwijs gevolgd, alleen basisonderwijs gevolgd, of ten hoogste een vmbo-diploma of mbo-1 behaald. Een middelhoog niveau houdt in dat men een havo-, vwo- of mbo-diploma heeft behaald, en een hoog niveau betreft een afgeronde hbo- of wetenschappelijke opleiding. We zien dat het opleidingsniveau van zowel de moeders als de vaders op eenzelfde wijze verschilt naar herkomstgroep. Ouders van Roemeense kinderen, moeders zowel als vaders, blijken aanzienlijk hoger opgeleid dan ouders van Poolse kinderen en die zijn op hun beurt weer hoger opgeleid dan ouders van Bulgaarse kinderen. De beelden van de Roemenen als een hoogopgeleide migrantengroep, van de Polen als middelhoog opgeleiden en van de Bulgaren als laagopgeleiden worden dus ook bevestigd bij onze selectie van geregistreerde ouders van kinderen in de leeftijd van 0-17 jaar.

Tabel 2.13

Gerealiseerd opleidingsniveau moeder naar herkomst kind, 2015 (in procenten)

	Pools	Bulgaars	Roemeens
laag	15	42	8
middelhoog	55	35	37
hoog	30	22	55

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Tabel 2.14

Gerealiseerd opleidingsniveau vader naar herkomst kind, 2015 (in procenten)

	Pools	Bulgaars	Roemeens
laag	29	34	11
middelhoog	52	54	44
hoog	19	12	45

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Als we moeders en vaders met elkaar vergelijken, dan zien we dat Poolse, Bulgaarse en Roemeense moeders vaker hoogopgeleid zijn dan vaders uit die groepen. Alleen bij de Bulgaarse groep zien we dat moeders ook vaker laagopgeleid zijn dan vaders.

Hoogste opleiding in het huishouden

Voor de beschrijving van de thuissituatie van de migrantenkinderen gaan we uit van het hoogste opleidingsniveau in het huishouden. Tabel 2.15 laat zien dat er een groot verschil in opleidingsniveau is tussen huishoudens gevormd door twee ouders afkomstig uit één herkomstland en huishoudens met een in Nederland geboren ouder. Bij Poolse en Bulgaarse kinderen zijn de huishoudens met een in Nederland geboren ouder aanzienlijk hoger opgeleid dan de huishoudens met alleen ouders afkomstig uit die herkomstlanden. Alleen bij Roemeense kinderen maakt het niet uit of beide ouders in het huishouden van Roemeense herkomst zijn, of dat een van hen in Nederland geboren is. In alle twee de situaties is men bijzonder vaak hoogopgeleid; deze bevolkingsgroep kent nauwelijks gezinnen met een laag opleidingsniveau.

Het beeld dat we zagen bij de beschrijving van het opleidingsniveau van moeders en vaders apart is ook nu zichtbaar, maar wordt nog versterkt door het hoogste niveau in het huishouden te nemen. Roemeense huishoudens zijn hoger opgeleid dan de andere twee bevolkingsgroepen. Poolse huishoudens zitten in het midden; zij komen qua opleidingsniveau lager uit dan Roemeense, maar hoger dan Bulgaarse huishoudens.

Beheersing van de Nederlandse taal

Migranten zullen naar verwachting thuis vooral de herkomsttaal spreken met elkaar en met hun kinderen. Zeker als ze nog niet zo lang in Nederland zijn. Voor de aansluiting met de Nederlandse samenleving is beheersing van de Nederlandse taal echter heel belangrijk, zowel voor ouders als voor de kinderen. In deze paragraaf gaan we allereerst in op de beheersing van de Nederlandse taal. Vervolgens zullen we nagaan welke talen er worden gesproken in de thuissituatie van de migrantengezinnen.

Tabel 2.15

Hoogste opleidingsniveau in huishouden naar herkomst kind en naar herkomst ouders,^a 2015 (in procenten)

kind ouders	Pools		Bulgaars		Roemeens	
	herkomst- land	herkomst- land en Nederland	herkomst- land	herkomst- land en Nederland	herkomst- land	herkomst- land en Nederland
laag	14	7	32	32	5	3
middelhoog	57	45	46	30	35	38
hoog	29	49	22	38	59	59

a De categorie 'herkomstland' is inclusief paren waarvan een lid in een ander land is geboren (maar niet in Nederland).

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Uit eerder onderzoek (Gijsberts en Lubbers 2013) bleek dat twee op de drie Polen en Bulgaren aangeven de taal niet of niet goed te verstaan. Bulgaarse migranten die thuis Turks spreken, hebben nog de meeste moeite met de Nederlandse taal. Ook Roemeense migranten beheersen het Nederlands niet goed; zij weten zich vaak goed te redden in het Engels, waardoor zij minder noodzaak ervaren om Nederlands te leren (Gijsberts en Lubbers 2015b). In ons onderzoek wijst de overgrote voorkeur voor afname van de vragenlijst in de eigen taal op een beperkte kennis van het Nederlands, of ten minste op onzekerheid over het beheersen ervan.

We zijn nagegaan welke inschatting ouders maken van hun beheersing van de Nederlandse taal. De vragen hierover zijn alleen voorgelegd aan ouders die de vragenlijst niet in het Nederlands, maar in de taal van hun herkomstland hebben ingevuld. Aangenomen werd dat degenen die de lijst in het Nederlands zouden invullen, de taal ook redelijk machtig zouden zijn of het Nederlands als moedertaal zouden hebben.

70% van de respondenten heeft een vertaalde lijst ingevuld, meer specifiek geldt dat voor 76% van de ouders van Poolse, 77% van Bulgaarse en 61% van Roemeense herkomst.

In overgrote meerderheid is het Pools, het Bulgaars of het Roemeens in dat geval dan ook de moedertaal van de respondent. Alleen bij de Bulgaarse ouders is de moedertaal relatief vaak een andere dan het Bulgaars (9%). Uit tabel 2.17 verderop in dit hoofdstuk kan worden afgeleid dat het Turks die andere moedertaal zal zijn.

Kijken we nu naar de zelfinschatting van de beheersing van de Nederlandse taal in tabel 2.16, dan valt op dat een deel van deze ouders, die de vragenlijst dus niet in het Nederlands hebben ingevuld, minder moeite met de taal zegt te hebben dan verwacht. Niettemin geeft circa twee vijfde in elke groep aan vaak moeite te hebben met Nederlands spreken of de taal in het geheel niet te beheersen. Nederlands verstaan levert iets minder problemen op. Ook hierbij zijn nauwelijks verschillen tussen de groepen.

Roemeense ouders hebben iets minder moeite met Nederlands spreken en Bulgaarse ouders hebben iets meer moeite met Nederlands lezen. Dit laatste blijkt samen te hangen met het opleidingsniveau: Bulgaren zijn lager opgeleid en hoe lager opgeleid men is, hoe meer moeite men heeft met Nederlands lezen.

Tabel 2.16

Beheersing door ouders van de Nederlandse taal^a naar herkomst kind, 2015 (in procenten, gewogen)

	Pools	Bulgaars	Roemeens
moeite met Nederlands spreken			
spreekt geen Nederlands	16	14	12
vaak moeite	26	27	28
soms moeite	49	47	43
nooit moeite	9	12	17
moeite met Nederlands verstaan			
verstaat geen Nederlands	7	10	6
vaak moeite	24	25	25
soms moeite	56	53	51
nooit moeite	13	12	18
moeite met Nederlands lezen			
kan geen Nederlands lezen	11	13	10
vaak moeite	25	25	21
soms moeite	44	46	45
nooit moeite	20	16	24

a Alleen ouders die de vragenlijst niet in het Nederlands hebben ingevuld.

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Talen die thuis worden gesproken

Tabel 2.17 laat zien dat bij ongeveer de helft van de Bulgaarse kinderen thuis Nederlands wordt gesproken. Bij de andere helft gebeurt dat dus niet. Bij Roemeense en in mindere mate Poolse kinderen spreekt men vaker Nederlands thuis dan bij Bulgaarse kinderen. Het vaakst echter wordt er Nederlands gesproken in gezinnen waarvan een van de ouders in Nederland geboren is (niet in tabel). Dat lijkt evident, maar het blijkt toch niet altijd op te gaan: in enkele gezinnen met een in Nederland geboren ouder wordt thuis geen Nederlands gesproken.

De tabel laat verder zien dat de taal van het herkomstland veruit de meest gesproken taal thuis is. In gezinnen afkomstig uit Bulgarije wordt daarnaast ook vaak Turks gesproken. Dit heeft te maken met de Turkstalige gemeenschappen in Bulgarije, waaruit naar verhouding veel migranten naar Nederland komen, die hier aansluiting vinden bij de Turks-Nederlandse gemeenschappen (Gijsberts en Lubbers 2013).

Engels, als taal die thuis wordt gesproken, komt relatief vaak voor bij de Roemeense en Poolse gezinnen, maar minder bij de Bulgaarse gezinnen.

Tabel 2.17

Talen die thuis worden gesproken naar herkomst kind, 2015 (in procenten)

	Pools	Bulgaars	Roemeens
Nederlands	55	48	62
taal herkomstland	97	95	89
Turks	2	56	3
Engels	26	12	35
andere taal	7	6	18

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Nederlands spreken met het kind

Als ouders wordt gevraagd of zij Nederlands praten met het kind, valt opnieuw de groep ouders van Roemeense kinderen op, doordat zij veel meer dan de andere twee groepen dit altijd zeggen te doen (tabel 2.18).

Tabel 2.18

Mate waarin ouders Nederlands praten met kind^a naar herkomst kind, 2015 (in procenten)

	Pools	Bulgaars	Roemeens
altijd	9	6	24
vaak	20	26	24
soms	46	47	32
nooit	25	21	20

a Alle ouders, inclusief autochtoon-Nederlandse ouders.

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Deze vraag is aan alle ouders voorgelegd, ook aan in Nederland geboren ouders. Het ligt voor de hand dat die laatsten vaker Nederlands met het kind zullen spreken dan ouders die niet in Nederland zijn geboren, en dat is ook zo (niet in tabel).

Als we verder op zoek gaan naar kenmerken die het gebruik van het Nederlands in gesprekken tussen ouders en kinderen kunnen beïnvloeden, dan vinden we, anders dan verwacht, geen effect voor het opleidingsniveau in het huishouden (hogeropgeleide ouders praten niet vaker Nederlands met het kind dan lageropgeleide ouders). Wel maakt de verblijfsduur van de moeder verschil uit: hoe langer moeders in Nederland zijn, hoe vaker zij vaak of altijd Nederlands spreken met hun kind.

2.6 Arbeids- en inkomenspositie van ouders

Arbeidspositie van het huishouden

De helft van de ouders van Poolse kinderen is tweeverdiener (tabel 2.19). Deze bevinding sluit aan bij eerdere uitkomsten in dit hoofdstuk dat moeders van Poolse kinderen ook

vaak voor werk naar Nederland zijn gekomen. Uit ander onderzoek is bekend dat betaalde arbeid van moeders in Polen gemeengoed was in de communistische tijd. In Nederland lijkt dit te veranderen: moeders van jonge kinderen (0-4 jaar) werken minder vaak buitenshuis. In eerder onderzoek noemde een derde van de niet-werkende Polen, vooral vrouwen, de zorg voor kinderen als de belangrijkste reden waarom ze niet werkten (Dagevos 2011).

Tabel 2.19

Huishoudens met alleenverdiener, tweeverdieners of zonder betaald werk,^{a, b} naar herkomst kind, 2015 (in procenten)

	Pools	Bulgaars	Roemeens
alleenverdiener	41	48	43
tweeverdieners	50	23	39
geen betaalde baan in het huishouden	9	25	17
onbekend	0	3	1

a De categorieën ‘alleenverdiener’ en ‘geen betaalde baan in het huishouden’ zijn inclusief kleine aantallen waarbij de situatie van de partner onbekend is.

b Als definitie van betaald werk geldt dat men ten minste één uur per week werkt; ook korte periodes van betaald werk en freelancewerk tellen mee.

Bron: SCP/CBS (KML'15)

De groep alleenverdieners bestaat uiteraard voor een deel uit alleenstaande ouders en voor een deel uit ouderparen met één kostwinner. Hoe is die verhouding bij de verschillende bevolkingsgroepen?

Bij de ouders van Poolse kinderen is, zoals we weten uit tabel 2.1, de groep alleenstaanden het grootst. Daarvan is twee derde alleenverdiener en heeft ruim een kwart geen betaald werk (tabel 2.20). Het aandeel alleenstaanden met een betaalde baan is bij deze groep groter dan bij de andere bevolkingsgroepen.

Van de ouderparen bij de Poolse groep bestaat 57% uit tweeverdieners en ook dat wijkt af van de andere twee bevolkingsgroepen. Van de ouderparen van Bulgaarse kinderen bestaat een groter deel uit alleenverdieners en een veel kleiner deel uit tweeverdieners dan bij de andere groepen. Het aandeel ouderparen zonder betaald werk is bij deze groep ook veel groter dan bij de andere twee groepen. De arbeidspositie naar huishoudenssamenstelling bij de Roemeense groep houdt in alles het midden tussen die van de Poolse en de Bulgaarse groep.

Tabel 2.20

Arbeidspositie in huishouden naar samenstelling huishouden en herkomst kind, 2015 (in procenten)

	Pools		Bulgaars		Roemeens	
	alleenstaand	ouderpaar	alleenstaand	ouderpaar	alleenstaand	ouderpaar
alleenverdiener	65	36	56	47	52	42
tweeverdiener(s)	--	57	--	26	--	43
geen betaalde baan in huishouden	28	6	44	23	46	14
onbekend	8	1	0	4	2	1

-- Niet van toepassing.

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Ouders van Poolse en Roemeense kinderen (moeders en vaders) werken vaker in loondienst dan ouders van Bulgaarse kinderen (tabel 2.21). De laatsten werken relatief vaak als zelfstandige.

Tabel 2.21

Vorm betaalde arbeid naar geslacht ouders en herkomst kind, 2015 (in procenten)

	Pools		Bulgaars		Roemeens	
	moeder	vader	moeder	vader	moeder	vader
loondienst/ambtenaar	61	59	25	21	41	53
zelfstandige/directeur	6	14	14	35	11	17
uitkering/pensioen enz.	13	3	14	5	8	7
zonder inkomen	19	3	42	12	38	9
onbekend/niet aanwezig	1	21	5	27	2	15

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Ook deze verschillen in arbeidsposities tussen groepen migranten sluiten aan bij de resultaten van eerder onderzoek (Gijsberts en Lubbers 2013, 2015a). Bulgaarse migranten zijn relatief vaak actief als middenstander en als zzp'ers in de bouw. Dit hangt samen met de tot voor kort benodigde tewerkstellingsvergunning voor werken in loondienst. Voor zelfstandige arbeid (middenstand, zzp'er) was zo'n vergunning niet verplicht. Polen en Roemenen werken ook wel vaak als zzp'er, maar minder vaak als middenstander (Gijsberts en Lubbers 2013, 2015a).

Veel moeders van Roemeense en Bulgaarse kinderen werken niet (categorie 'zonder inkomen'). Bij de Roemeense groep is dit opmerkelijk te noemen gezien hun hoge opleidingsniveau. Bij autochtoon-Nederlandse vrouwen is een hoog opleidingsniveau immers een voorspeller van hoge participatie op de arbeidsmarkt (Merens en Van den Brakel 2014). Maar Gijsberts en Lubbers (2015b) zagen dit beeld van niet-werkende hoogopgeleide vrou-

wen ook terug in hun studie naar recent gemigreerde Roemenen. We weten niet wat aan die lage arbeidsdeelname ten grondslag ligt (taal, discriminatie?), maar voor Poolse vrouwen gaan zulke mogelijke barrières ogenschijnlijk niet op.

Tabel 2.22

Uren betaalde arbeid per week naar geslacht ouders en herkomst kind, 2015 (in procenten)

	Pools		Bulgaars		Roemeens	
	moeder	vader	moeder	vader	moeder	vader
< 20 uur	18	3	34	7	39	4
20-39 uur	54	22	38	19	37	20
40 uur	25	55	27	56	21	62
> 40 uur	3	21	1	19	3	14
gemiddeld per week	29	40	25	39	22	39

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Ruim de helft van de vaders van Poolse en Bulgaarse kinderen werkt in banen van 40 uur per week en een vijfde werkt zelfs meer dan 40 uur (tabel 2.22). Moeders uit deze twee groepen doen dat laatste bijna niet. Zij werken vooral minder dan 40 uur per week; moeders van Poolse kinderen doen dat wel vaker dan de andere moeders in grotere deeltijdbanen (20-39 uur per week). Vaders van Roemeense kinderen werken het vaakst in voltijdbanen, maar iets minder vaak in 40-plusbanen. Moeders in deze groep werken net als de andere moeders vaker in kleine (< 20 uur) en grote deeltijdbanen (20-39 uur).

Inkomenspositie van huishouden

In tabel 2.23 is het gestandaardiseerd besteedbaar huishoudensinkomen weergegeven. Standaardisering van dit inkomen houdt in dat alle inkomens zijn gecorrigeerd voor verschillen in grootte en samenstelling van het huishouden en zijn herleid tot het inkomen van een eenpersoonshuishouden. Op deze wijze zijn de welvaartsniveaus van huishoudens vergelijkbaar gemaakt.

Tabel 2.23

Gestandaardiseerd besteedbaar huishoudensinkomen naar kenmerken ouders en herkomst kind, 2015
(in euro's per jaar)^a

	Pools	Bulgaars	Roemeens
totaal	17.900	11.400	17.400
alleenverdiener	15.600	11.900	17.000
tweeverdiener	21.300	16.900	22.700
geenverdiener	10.700	5.300	6.400
alleenstaande ouder	15.700	8.500	11.400
ouderpaar	18.400	11.900	18.000
laag opleidingsniveau	15.900	8.700	9.100
middelhoog opleidingsniveau	15.400	10.500	13.000
hoog opleidingsniveau	22.500	15.700	20.700
1 ouder uit Nederland	22.100	18.300	20.700
ouders uit herkomstland	17.200	10.700	15.600

a De categorieën 'alleenverdiener' en 'geenverdiener' zijn inclusief kleine aantallen waarbij de situatie van de partner onbekend is.

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Tabel 2.23 laat zien dat in huishoudens waarin één ouder voor het inkomen zorgt (dat kan dus een alleenstaande ouder of een kostwinner bij een ouderpaar zijn), het welvaartsniveau per lid van het huishouden lager ligt dan in een tweeverdienershuishouden. In huishoudens zonder verdienende ouders (uitkering, geen inkomen) is het welvaartsniveau begrijpelijkerwijs het laagst. Ook in huishoudens waar kinderen leven met een ouder in plaats van twee, is het welvaartsniveau lager. Er is verder een verband met het opleidingsniveau in het huishouden. Hoe hoger het opleidingsniveau, hoe hoger het besteedbare inkomen.

Vergelijken we de drie groepen onderling, dan springt de situatie van de Bulgaarse gezinnen eruit. Bulgaarse kinderen leven in huishoudens met het laagste welvaartsniveau. Het maakt niet uit of er in het huishouden geen-, een- of tweeverdieners zijn, of een of twee ouders; in vergelijking met de andere twee groepen ligt het besteedbare inkomen steeds lager. We weten dat Bulgaarse ouders relatief laagopgeleid zijn, dat kan de verdien-capaciteit drukken, maar ook als zij hoogopgeleid zijn, is het besteedbaar inkomen in het huishouden gemiddeld lager dan bij de andere twee groepen. Net als bij de andere twee groepen maakt het voor de Bulgaarse groep ook uit of een van de ouders in Nederland is geboren; in dat geval is het welvaartsniveau in het huishouden hoger dan wanneer beide ouders uit het herkomstland afkomstig zijn. Maar ook dan is het lager dan bij beide andere groepen.

Ook valt op dat de inkomenspositie van de Poolse en Roemeense huishoudens op vergelijkbaar niveau liggen, terwijl ouders van Roemeense kinderen vaker hoogopgeleid zijn en dat toch kansen biedt voor een grotere verdien capaciteit. Een verklaring kan zijn dat ouders van Poolse kinderen, die vaker tweeverdiener zijn en meer uren werken dan Roemeense ouders, vanwege een lager uurloon uiteindelijk op een vergelijkbaar welvaartsniveau uitkomen.

Vaak zijn de verdiensten in Nederland hoger dan in het herkomstland. Gebrek aan werk en lage verdiensten waren ook een belangrijke reden om te migreren. Migranten uit Midden-, Oost- en Zuid-Europa zijn in de regel positief over hun inkomen, ook als dat naar Nederlandse maatstaven aan de lage kant is (Gijsberts en Lubbers 2013; Razenberg et al. 2015). Wel daalt de tevredenheid met het inkomen naarmate men langer in Nederland is. Het is aannemelijk dat dit komt omdat men na verloop van tijd gewend raakt aan het Nederlandse prijsniveau (Gijsberts en Lubbers 2015a).

Hoe oordelen de respondenten in ons onderzoek over hun welvaartsniveau? Ze geven aan dat zij het eerder gemakkelijk dan moeilijk vinden om rond te komen van het huishoudensinkomen. De Bulgaarse ouders vinden het wel iets vaker dan de andere twee groepen ouders moeilijk tot zeer moeilijk om rond te komen (20% tegenover 14% bij de Roemeense en 16% bij de Bulgaarse ouders). Heel begrijpelijk gezien hun inkomenspositie, maar ook bij hen scoort gemakkelijk tot zeer gemakkelijk iets hoger. Het zwaartepunt bij alle drie de groepen ligt echter in het midden: ongeveer de helft vindt het niet gemakkelijk maar ook niet moeilijk om rond te komen van het huishoudensinkomen.

2.7 Tot slot

Er woonden in 2015 toen de survey plaatsvond 30.000 Poolse, 5300 Bulgaarse en 4700 Roemeense kinderen in de leeftijd van 0-17 jaar in Nederland. Deze kinderen zijn allemaal ingeschreven in de bevolkingsregisters van de Nederlandse gemeenten. Kinderen die niet staan ingeschreven blijven daarmee buiten beschouwing. Of en hoeveel kinderen dat zijn, is onbekend.

De groep geregistreerde migranten met kinderen in Nederland heeft een langer verblijfs-perspectief voor ogen (is van plan over vijf jaar nog in Nederland te wonen) en leeft hier met hun hele gezin (er zijn nauwelijks nog kinderen of partners in het land van herkomst). In alle drie de bevolkingsgroepen bestaan de meeste gezinnen uit een ouderpaar en een of twee kind(eren). Een kleine groep kinderen leeft met één ouder, dit komt vaker voor bij Poolse kinderen. In elke groep is een deel van de ouderparen 'gemengd': 24% van de Poolse, 20% van de Bulgaarse en 50% van de Roemeense kinderen groeit op bij een gemengd ouderpaar. Bij de Poolse en Roemeense gezinnen is dit meestal een paar waarvan een ouder in Nederland is geboren. Bij de Bulgaarse gezinnen is het minst sprake van een gemengd paar en waar dat wel voorkomt, is een ouder vaak van Turkse herkomst. Mannen uit de drie Midden- en Oost-Europese landen zijn vooral voor werk naar Nederland gekomen en kwamen vaak eerder, vrouwen kwamen vooral voor gezinsvorming of -hereniging en migreerden vaak later. Vrouwen uit de Poolse groep migreerden echter ook

vaak voor werk. De helft van de kinderen in de survey is in Nederland geboren. De andere helft is op enig moment naar Nederland overgekomen. De meesten zijn tegelijk met hun moeder ingeschreven in het Nederlandse bevolkingsregister en minder vaak tegelijk met hun vader. Dit betekent dat een deel van de kinderen een poos ten minste een van hun ouders heeft moeten missen. Verder betekent migratie naar Nederland dat de kinderen die al aan een opleiding bezig waren in het land van herkomst, deze niet hebben kunnen afronden en hun opleiding nu in Nederland moeten vervolgen.

Beheersing van de Nederlandse taal is daarvoor een belangrijke voorwaarde. Dat geldt niet alleen voor de kinderen, ook voor de ouders is taalbeheersing van belang voor werk en leven in Nederland. Een groot deel van de responderende ouders (70%) heeft de enquête in de eigen taal ingevuld. Dat kan wijzen op problemen met de Nederlandse taal. Circa twee vijfde geeft desgevraagd aan vaak moeite te hebben met het Nederlands spreken of de taal in het geheel niet te beheersen. Tussen de groepen zijn er nauwelijks verschillen in gepercipieerde beheersing van de Nederlandse taal in woord en geschrift. Met de kinderen thuis wordt meestal gesproken in de eigen taal, maar ook, al is het minder vaak, in het Nederlands. Ouders van Roemeense kinderen doen dit laatste vaker dan de andere ouders.

Verschillen in woonsituatie en sociaaleconomische positie

Poolse kinderen wonen met hun ouders voornamelijk in zelfstandige woningen (twee keer zo vaak een eengezinswoning als een appartement of flat) verspreid over Nederland, maar met een nadruk op West- en Zuid-Nederland en de steden daarbinnen. Ouders van Poolse kinderen zijn overwegend middelhoog tot hoog opgeleid. Zij zijn vaak tweeverdieners in loondienst met grote deeltijdbanen (moeders) of voltijdbanen (moeders en vaders) of meer dan voltijdbanen (vaders). Het welvaartsniveau van het huishouden is vergelijkbaar met dat van de Roemeense, maar als we bedenken dat ouders van Poolse kinderen vaker tweeverdieners zijn en meer uren per week werken dan de Roemeense groep, vermoeden we dat het uurloon bij de Poolse groep lager zal liggen.

Bulgaarse kinderen wonen net als de andere kinderen met hun ouders in een zelfstandige woning, maar dat is vaker een flat of een appartement en minder vaak een eengezinswoning dan bij de andere groepen. Bulgaarse kinderen wonen regionaal sterk geconcentreerd in de grote steden van Noord- en Zuid-Holland. Ouders van Bulgaarse kinderen zijn overwegend laag- tot middelhoog opgeleid. Zij zijn vaak alleenverdieners en werken naar verhouding vaak zelfstandig (als middenstander of zzp'er). Vaders werken ook vaak in een voltijd baan of meer dan dat. Moeders werken minder vaak, maar als ze wel werken doen ze dat vaak in (kleine en grote) deeltijd banen. Van de drie groepen springt de inkomenspositie van de huishoudens met Bulgaarse kinderen eruit als het meest karige. Dit kan een risico vormen voor de leefsituatie van de kinderen.

Roemeense kinderen wonen net als de Poolse kinderen voornamelijk in zelfstandige woningen (twee keer zo vaak een eengezinswoning als een appartement of flat). Ook zij wonen vooral in stedelijk gebied, maar zijn tegelijkertijd meer verspreid over heel Nederland dan de andere twee groepen. Ouders van Roemeense kinderen zijn in meerderheid hoogopgeleid. Net als ouders van Bulgaarse kinderen zijn zij vaak alleenverdieners, dat zijn

dan vooral vaders. Vaders werken in een voltijd baan, maar minder dan andere vaders in een meer dan voltijd baan. Moeders die werken doen dat net als Bulgaarse moeders in (kleine en grote) deeltijd banen. Het welvaartsniveau van deze groep is, ondanks het hogere opleidingsniveau en de bijbehorende verdien capaciteit maar wellicht vanwege het hogere aandeel eenverdieners en kleinere banen, vergelijkbaar met dat van de Poolse huishoudens.

3 Opvoeding en kinderopvang

3.1 Opvoeden in Nederland

Migratie is een stressvolle gebeurtenis voor zowel volwassenen als de kinderen die met hen meekomen. Verhuizen naar een ander land betekent vertrekken uit een vertrouwde omgeving naar een nieuwe, vreemde omgeving waarin men sociale contacten, netwerken en informatiebronnen opnieuw moet opbouwen (Bucx en De Roos 2015). Het betekent ook leren leven in een land met andere culturele en sociale waarden en normen, en andere regels dan in het herkomstland. De verschillen uiteten zich onder meer in andere opvoedingspraktijken (Bellaart et al. 2014; Distelbrink et al. 2012). Migranten hebben bij aankomst een beperkt sociaal netwerk en een achterstand in kennis over de gebruiken in Nederland. Dat kan hen parten spelen in de opvoeding van hun kinderen. De kinderen die met hen meekomen, die eveneens hun vertrouwde omgeving, familie en vrienden achter hebben gelaten, moeten in Nederland weer een plek zien te vinden.

Kinderen hebben in die belastende omstandigheden behoefte aan extra aandacht en zorg van ouders (Vogels et al. 2014). Als kinderen te veel aan hun lot worden overgelaten, te weinig sturing en aandacht krijgen, kan dit leiden tot problemen en een slechte band met de ouders (Offergelt en Van Bommel 2014).

Hoe denken ouders zelf over de opvoeding en de band met hun kind? Ouders beantwoorden in dit onderzoek vragen over de leefsituatie van hun kind. Voor een deel valt die situatie binnen hun eigen leven en invloedssfeer (thuis, opvoeding) en voor een deel daarbuiten (bv. school en sociale activiteiten buitenshuis). Of zij goed zicht hebben op de verschillende aspecten van de leefsituatie en het welbevinden van hun kind zal mede afhangen van hun betrokkenheid bij en de relatie met het kind thuis en buitenshuis.

In dit hoofdstuk gaan we in op hoe ouders de relatie met hun kind beschrijven. Hoe beleven zij het opvoeden van hun kind, vragen zij eventueel om hulp bij het opvoeden en bij wie doen ze dat, hoe goed zijn ze op de hoogte van het leven van het kind buitenshuis en hoe ervaren zij de relatie over het geheel genomen? We gaan ook na welke taken kinderen in het gezin hebben en in hoeverre ouders gebruik maken van kinderopvang, betaald of onbetaald. We vergelijken het gerapporteerde gedrag van ouders voor zover mogelijk met dat van autochtoon-Nederlandse ouders.

3.2 Opvoeding

Beleving van de opvoeding door ouders

De ouders geven aan de opvoeding zeer positief te beleven. Vrijwel alle ouders uit de drie herkomstgroepen zijn tevreden over hoe de opvoeding van hun kind verloopt en vinden dat ze goed in staat zijn voor het kind te zorgen (tabel 3.1). Daarin verschillen zij niet van autochtoon-Nederlandse ouders (Bucx en De Roos 2011).

Ondanks de hoge mate van tevredenheid is een deel van de ouders onzeker over de eigen opvoedcompetenties. Zo vindt ongeveer een op de vijf ouders het ouderschap moeilijker dan gedacht; vooral ouders van Bulgaarse en Roemeense kinderen vinden dat. Ook heeft een klein deel van de ouders vaak het gevoel de opvoeding niet aan te kunnen. Ouders van Roemeense kinderen noemen dat vaker dan ouders uit de andere twee groepen. Ongeveer een op de zeventien ouders uit alle herkomstgroepen zegt soms het gevoel te hebben de opvoeding van het kind niet goed in de hand te hebben. Onzekerheidsgevoelens zagen we ook terug in eerder onderzoek onder voornamelijk autochtoon-Nederlandse ouders, bij wie ze vaker lijken voor te komen dan bij de ouders van de Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen (ongeveer twee keer zo vaak, Bucx en De Roos 2011; De Roos 2014). Vanwege een andere scoringswijze (zespuntsschaal in het onderzoek onder de autochtone groep versus vijfpuntsschaal in het huidige onderzoek) is het echter lastig om conclusies te trekken over dit mogelijke verschil. Ouders uit de drie migrantengroepen lijken de opvoeding in ieder geval niet negatiever te beleven dan ouders van autochtoon-Nederlandse herkomst (Bucx en De Roos 2011).

Tabel 3.1

Opvoedingsbeleving: mate van ervaren competentie bij ouders van kinderen van 0-17 jaar, naar herkomst kind, 2015 (in procenten (helemaal) mee eens)^a

	Pools	Bulgaars	Roemeens	significant verschil? ^b
ik ben tevreden over hoe de opvoeding van mijn kind verloopt	94	95	95	
ik merk dat ik goed in staat ben voor mijn kind te zorgen	97	95	95	
het ouderschap is moeilijker dan ik dacht	14	26	23	B, R > P
ik heb vaak het gevoel dat ik de opvoeding van mijn kind niet goed aankan	5	9	11	R > P
soms heb ik het gevoel dat ik de opvoeding van mijn kind niet goed in de hand heb	6	5	6	

a De stellingen in de tabel vormen de schaal Opvoedingsbeleving, die zijn overgenomen uit het AVO'07 (Van Weert en Zeil 2008). De schaal is gebruikt in het OIN'11 (Bucx en De Roos 2011) en het HBSC'13 (De Looze et al. 2014).

b P is Pools, B is Bulgaars en R is Roemeens. Verschillen tussen de herkomstgroepen zijn getoetst met regressieanalyses ($p < 0,05$).

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Ouders zijn wel iets minder tevreden over het verloop van de opvoeding naarmate hun kind ouder is en zij voelen zich dan onzekerder over hun competenties (niet in tabel). Dat kwam niet naar voren uit eerder onderzoek onder autochtoon-Nederlandse ouders

van middelbare scholieren (12-16 jaar, De Roos 2014). De resultaten uit ons onderzoek zijn niet helemaal vergelijkbaar omdat wij hebben gekeken naar kinderen in de leeftijd van 0-17 jaar.

Zorgen over opvoeding en ontwikkeling van het kind

We zagen zojuist dat ouders de opvoeding iets minder positief beleven naarmate hun kind ouder is. Betekent dat nu dat de ouders zich ook meer zorgen maken over opvoeding en ontwikkeling van het oudere kind? Dat blijkt inderdaad zo te zijn. Een klein deel van de ouders (ongeveer 15%) zegt het afgelopen jaar zorgen gehad te hebben over de opvoeding of ontwikkeling van hun kind. Ouders van Roemeense kinderen maken zich van de drie herkomstgroepen het minst vaak zorgen (tabel 3.2, zie ook tabel 3.5).

Bij jongere kinderen hebben ouders minder vaak zorgen dan bij oudere kinderen: 13% bij 0-3-jarigen, 15% bij 4-11-jarigen en 20% bij 12-17-jarigen. Dat ligt in dezelfde lijn als de bevinding dat ouders meer ernstige opvoed- en kindproblematiek rapporteren naarmate kinderen ouder zijn (De Roos en Bot 2013). Op zich is het zich vaker zorgen maken over oudere kinderen een normaal verschijnsel dat voor alle ouders, ongeacht herkomst, geldt: 'kleine kinderen, kleine zorgen; grote kinderen, grote zorgen'. Opvallend is echter dat dit voor ouders van Poolse kinderen niet lijkt op te gaan; zij maken zich niet meer zorgen naarmate hun kind ouder is. Vergeleken met de andere twee groepen maken zij zich ook minder vaak zorgen over tieners (12-17-jarigen) (tabel 3.2).

Overigens zien we bij autochtoon-Nederlandse ouders van 12-16-jarigen dat zij zich veel vaker zorgen lijken te maken dan de ouders van kinderen met een Midden- en Oost-Europese herkomst (64%) (HBSC'13, niet in tabel, zie ook De Roos 2014). Omdat de vraagstelling en scoringswijze in dit onderzoek anders waren dan in ons onderzoek¹ is het moeilijk om conclusies te trekken over een mogelijk verschil in zorgen maken tussen deze herkomstgroepen. Ouders maken zich vooral zorgen bij de overgang naar de middelbare school, mogelijk omdat zij dan doorgaans minder zicht krijgen op hun kinderen en de invloed van school en leeftijdgenoten toeneemt. Bovendien krijgen pubers interesse in zogenaamde 'volwassen' gedragingen zoals roken en alcohol drinken, en gaan zij er een minder gezonde leefstijl op na houden (minder gezond eten, minder vaak bewegen, vaker media gebruiken) (De Looze et al. 2014).

Vergelijken we het aandeel ouders van Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen van 0-3 jaar dat zich zorgen maakt met het aandeel autochtoon-Nederlandse ouders, dan lijken die laatsten zich (iets) vaker zorgen te maken: bijna een op de vijf geeft aan zorgen te hebben gehad over hun jonge kind (OJO'11, niet in tabel). Ouders van Roemeense jonge kinderen van 0-3 jaar maken zich overigens minder vaak zorgen over de opvoeding en ontwikkeling van hun kind dan ouders van Poolse en Bulgaarse kinderen (tabel 3.2). Er zijn geen verschillen tussen de herkomstgroepen in het zich zorgen maken bij ouders van 4-11-jarigen.

Tabel 3.2

Aandeel ouders dat in het afgelopen jaar zorgen heeft gehad over de opvoeding of ontwikkeling van het kind, naar leeftijd en herkomst kind, 2015 (in procenten)

	Pools	Bulgaars	Roemeens	significant verschil? ^a
totaal	16	18	13	R < P, B
kind 0-3 jaar	17	17	6	R < P, B
kind 4-11 jaar	16	14	15	
kind 12-17 jaar	14	23	24	P < R, B

a P is Pools, B is Bulgaars en R is Roemeens. Verschillen tussen de herkomstgroepen zijn getoetst met regressieanalyses ($p < 0,05$).

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Relatie ouders en kind

Hoe valt de relatie van ouders en kinderen te beschrijven? We hebben ouders gevraagd naar hun emotionele en opvoedkundige relatie met het kind. Hun antwoorden leveren een bijzonder positief beeld op. De ouders zijn uitermate tevreden over de (emotionele) band die zij hebben met hun kind. Vrijwel zonder uitzondering zeggen zij zich gelukkig te voelen met hun kind en zich vrolijk te voelen als hun kind bij hen is (tabel 3.3).

Over de opvoedkundige relatie zijn ouders eveneens positief, maar wel iets minder dan over de emotionele relatie. Ongeveer negen van de tien ouders vinden dat ze in staat zijn hun boze kind te kalmeren. Ouders van Roemeense kinderen achten zich daar meer toe in staat dan ouders van Poolse en Bulgaarse kinderen. Ruim negen van de tien ouders vinden dat zij problemen met de kinderen snel kunnen oplossen en ten slotte vindt ongeveer een op de tien ouders dat hun kind slecht luistert. Deze inschatting van gehoorzaamheid komt overigens overeen met die van autochtoon-Nederlandse en niet-westerse ouders. Ook bij hen geeft circa een op de tien ouders aan dat hun kind slecht luistert (Bucx en De Roos 2015).

Verder hangen de oordelen van de ouders net als bij de opvoedingsbeleving en het zich zorgen maken over het kind samen met de leeftijd van het kind. Hoe ouder het kind hoe minder tevreden ouders zijn over de emotionele band met hun kind en hoe meer problemen zij ervaren in de opvoedkundige relatie.

Tabel 3.3

Emotionele en opvoedkundige relatie met het kind volgens ouders van kinderen van 0-17 jaar, naar herkomst kind, 2015 (in procenten (helemaal) mee eens)^a

	Pools	Bulgaars	Roemeens	significant verschil? ^b
ik voel me gelukkig met mijn kind	99	100	100	
ik voel me vrolijk als mijn kind bij me is	99	99	100	
als mijn kind boos wordt dan kan ik het kalmeren	88	89	96	R > P, B
problemen met mijn kind heb ik snel opgelost	92	95	93	
mijn kind luistert slecht	8	14	12	

a De stellingen in de tabel zijn overgenomen uit 010'11 (Bot et al. 2013).

b P is Pools, B is Bulgaars en R is Roemeens. Verschillen tussen de herkomstgroepen zijn getoetst met regressieanalyses ($p < 0,05$).

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Kennis over het kind (monitoring van kind)

Een belangrijk element van een goede ouder-kindrelatie is een open communicatie: ouders voelen zich betrokken bij hun kind en tonen interesse in haar of zijn wel en wee, en kinderen vertellen over school, vriendschappen en vrijetijdsbesteding. Daardoor zijn ouders goed op de hoogte van waar hun kind mee bezig is en kunnen ze het gedrag van hun kind waar nodig bijsturen. Ze kunnen hun kind bijvoorbeeld beter helpen op het rechte pad te blijven. In een goede relatie kan een kind veel vertrouwen ontwikkelen, wat een gunstige uitwerking kan hebben op de ontwikkeling van een kind. Hoewel minder openheid normaal is als kinderen ouder worden, is het nog steeds belangrijk dat ouders weet hebben van het doen en laten van hun kind (Keijsers et al. 2010). Dat blijkt ook uit onderzoek onder autochtoon-Nederlandse en niet-westerse migrantenjongeren. Naarmate ouders meer op de hoogte zijn van het doen en laten van hun kinderen, gaat het beter met hen en voelen zij zich bijvoorbeeld gezonder, hebben ze minder gedragsproblemen en vertonen ze minder vaak delinquent gedrag (Keijsers et al. 2010; De Roos en Bucx 2015).

Vrijwel alle ouders zeggen goed op de hoogte te zijn van wat hun kind doet (tabel 3.4) en daarin lijken zij niet te verschillen van (autochtoon-)Nederlandse ouders (Vermeulen-Smit 2010). Het beste zeggen ze te weten wat hun kind na schooltijd doet en wat het kind doet in zijn/haar vrije tijd. De kennis van de ouders over wie de vrienden of vriendinnen van het kind zijn, is naar hun eigen mening iets minder groot. Dat blijkt ook het geval te zijn volgens kinderen (middelbare scholieren) zelf (De Roos 2010).

Tabel 3.4

Aandeel ouders dat veel zegt te weten over hun kind, naar herkomst kind, 2015 (in procenten)^a

	Pools	Bulgaars	Roemeens	significant verschil? ^b
ouders weten veel (schaal) ^c	97	93	99	R > P, B
over wie de vrienden/vriendinnen van het kind zijn	78	81	86	R > P, B
over waar het kind na schooltijd is	97	93	99	R > B
over wat het kind doet in zijn/haar vrije tijd	93	93	99	R > P, B

a De stellingen in de tabel zijn overgenomen uit HBSC'09 (Vermeulen-Smit 2010).

b P is Pools, B is Bulgaars en R is Roemeens. Verschillen tussen de herkomstgroepen zijn getoetst met regressieanalyses ($p < 0,05$).

c 'Ouders weten veel' als zij hoger dan 2,5 scoren op een schaal van 1-3. Deze score is het gemiddelde van de scores op de drie onderwerpen vrienden, na schooltijd en in vrije tijd.

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Ouders van Roemeense kinderen zeggen zowel over het geheel als specifiek over de drie verschillende onderwerpen vaker dan ouders uit de andere groepen dat zij over die kennis beschikken. De leeftijd van het kind speelt ook een rol. Hoe ouder het kind hoe minder ouders naar eigen zeggen op de hoogte zijn van wat het kind doet en met wie het omgaat (tabel 3.5). Dat geldt voor alle drie de herkomstgroepen. Dat ouders minder weten van oudere kinderen is natuurlijk niet vreemd en komt ook naar voren bij eerder onderzoek (Bucx en De Roos 2015; Keijsers et al. 2010). Naarmate kinderen ouder worden, zal hun leven zich minder gaan afspelen binnen de invloedssfeer van ouders en meer op school en onder leeftijdgenoten. Opmerkelijk is echter dat ouders meer zeggen te weten van de bezigheden van hun kind wanneer zij beiden werken dan wanneer een van hen werkt.

Gebruik van steun bij de opvoeding

Ouders kunnen bij de opvoeding soms wel een steuntje in de rug gebruiken, zeker als zij zich zorgen maken over de opvoeding en ontwikkeling van hun kind. In deze paragraaf gaan we na in hoeverre ouders ondersteuning hebben gekregen bij de opvoeding van hun kind, welke ouders die kregen, van wie ze die kregen, en als ze die niet kregen wat de redenen daarvoor waren.

Tabel 3.5

Samenhang van opvoeding met kenmerken van het kind en ouders, 2015 (in odds ratio's)

	zorgen over opvoeding en ontwikkeling (0-17 jaar)	ouders weten veel over doen en laten kind (4-17 jaar)
Pools	1,00	1,00
Bulgaars	0,85	0,53
Roemeens	0,25**	5,34*
1e generatie	1,00	1,00
2e generatie	0,92	1,16
0-3 jaar	1,00	--
4-11 jaar	0,92	1,00
12-17 jaar	0,80	0,32**
jongen	1,00	1,00
meisje	0,75	1,35
ouders uit herkomstland	1,00	1,00
1 ouder uit Nederland	0,67	1,07
laag/middelhoog opleidingsniveau in huishouden	1,00	1,00
hoog opleidingsniveau in huishouden	1,37	1,30
alleenverdiener	1,00	1,00
tweeverdiener	0,75	3,30**
geenverdiener	0,79	2,78
Roemeens # 4-11 jaar	3,10*	--
Roemeens # 12-17 jaar	7,10**	--
Bulgaars # 4-11 jaar	1,05	--
Bulgaars # 12-17 jaar	1,91	--
verklaarde variantie (McFadden R ²)	3,9%	14,7%

* p < 0,05; ** p < 0,01; -- niet van toepassing.

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Tabel 3.6

Aandeel ouders dat in het afgelopen jaar advies en/of ondersteuning heeft gehad bij de opvoeding van hun kind, naar bron van steun en herkomst kind, 2015 (in procenten)^a

	Pools	Bulgaars	Roemeens
informele kanalen			
familieleden	45	45	42
vrienden en kennissen	28	20	29
buren	6	5	7
formele kanalen			
kinderopvang/peuterspeelzaal/school	18	13	35
Centrum voor Jeugd en Gezin/consultatiebureau	16	15	22
huisarts/praktijkverpleegkundige/schoolarts	14	4	21
andere personen of instanties	6	5	8

a De categorieën in de tabel zijn overgenomen uit OIN'11 (Bucx en De Roos 2011).

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Ouders richten zich met vragen over de opvoeding van hun kinderen in de eerste plaats tot hun sociale netwerken (informele kanalen) (tabel 3.6). De voorkeur blijkt daarbij uit te gaan naar familieleden en andere personen uit hun persoonlijke netwerk (vrienden, kennissen, buren). Ouders van Poolse kinderen richten zich even vaak als ouders van Bulgaarse en Roemeense kinderen tot hun familie met vragen over de opvoeding. Dit is ook niet anders dan bij autochtoon-Nederlandse en niet-westerse migrantengezinnen. Onderzoek onder die laatstgenoemde groepen laat bijvoorbeeld zien dat met name ouders van zeer jonge kinderen behoefte hebben aan opvoedingsondersteuning van de eigen (schoon)ouders (Bucx en De Roos 2015; Doorten en Bucx 2011). Een verschil met de autochtoon-Nederlandse gezinnen is dat veel (schoon)ouders van niet-westerse migranten in het land van herkomst wonen en zij weinig of geen kennis hebben van de Nederlandse omstandigheden en opvoedingsgebruiken. Niet-westerse migranten met opvoedingsvragen richten zich om die redenen ook vaak tot in Nederland wonende generatiegenoten uit de eigen etnische kring (vrienden/kennissen of buren) en – al gebeurt dat minder – tot formele ondersteuningskanalen. Dat gedrag wordt ook geconstateerd bij migranten uit Midden- en Oost-Europa (Bellaart et al. 2014).

Formele kanalen zijn in het afgelopen jaar ook geraadpleegd door ouders van kinderen uit Midden- en Oost-Europa (tabel 3.6). Ouders van Roemeense kinderen richtten zich vaker daartoe dan de andere twee groepen, maar vooral vaker dan ouders van Bulgaarse kinderen.

De leeftijd van het kind is net als bij niet-westerse bevolkingsgroepen van invloed op het gebruik van ondersteuningskanalen. Voor jongere kinderen zochten ook deze ouders vaker steun bij hun sociale omgeving. Van de formele kanalen is het Centrum voor Jeugd en Gezin/consultatiebureau de meest gebruikte voor kinderen in de leeftijd van 0 tot en met

3 jaar. Dat spreekt ook vanzelf natuurlijk, aangezien het consultatiebureau er speciaal is voor de jongste kinderen. Deze bron van advies en ondersteuning is verder vaker gebruikt door ouders van kinderen van de tweede generatie (die meestal jonge kinderen hebben) en door gezinnen met een in Nederland geboren ouder. In Nederland geboren kinderen komen automatisch bij het consultatiebureau terecht en ouders die zelf in Nederland geboren zijn, zijn waarschijnlijk beter bekend met het consultatiebureau. Dat kan het vragen van advies en steun bij die bron hebben vergemakkelijkt.

De optie 'kinderopvang, peuterspeelzaal en/of school' voor advies en steun bij de opvoeding is het meest genoemd door ouders van kinderen in de leeftijd van 4 tot en met 11 jaar. Dat lijkt in ieder geval voor wat betreft de school als bron goed te passen bij deze groep kinderen. Maar omdat gevraagd is naar de bronnen die in het afgelopen jaar zijn geraadpleegd, hoeft deze gecombineerde bron zeker niet alleen naar de basisschool te verwijzen. Dat tweeverdieners onder de ouders zich er vaker toe wendden dan een- of geenverdieners, wijst daar ook op. In paragraaf 3.4 zullen we namelijk zien dat tweeverdieners vaker gebruikmaken van kinderopvang. Dat maakt de kans dan ook groter dat zij die bron vaker dan een- of geenverdieners raadplegen met vragen over opvoeding.

Ouders, ten slotte, die zich in het afgelopen jaar zorgen hebben gemaakt over de opvoeding en ontwikkeling van hun kind, hebben vaker advies en/of ondersteuning bij de opvoeding gevraagd dan ouders zonder die zorgen om hun kind (niet in tabel). De bron van steun maakt daarbij niet uit; ouders met zorgen hebben zich vaker tot elke bron van steun gewend dan ouders die zich geen zorgen maakten.

Oordelen van ouders over ondersteuning

Hoe hebben ouders de gevraagde (informele en/of formele) adviezen en steun ervaren? De grote meerderheid toont zich daar tevreden over, maar een op de tien ouders vindt de gekregen steun onvoldoende (tabel 3.7). Als redenen voor het negatieve oordeel over de verkregen steun noemen deze ouders vooral dat ze kampten met taalproblemen, dat ze niet wisten bij wie ze verder nog terechtkonden met hun vragen en dat benaderde personen en/of instanties onvoldoende kennis hadden om hen te helpen (niet in tabel).

Een heel klein deel van de ouders had wel steun gewild, maar heeft die niet gekregen. Als reden hiervoor noemt ook deze groep ouders dat zij niet wisten bij wie ze terechtkunnen met hun vragen en verder dat zij geen personen in hun omgeving hebben, die ze om hulp kunnen vragen (niet in tabel). Bij voorkeur hadden deze ouders advies of steun van familie willen krijgen. Formele kanalen worden door hen vrijwel niet genoemd.

Verder is er een groep ouders die geen steun heeft gevraagd, omdat daar volgens hen geen aanleiding toe was. Als belangrijkste redenen daarvoor noemen zij dat zij geen vragen of zorgen hadden en dat zij geen ondersteuning nodig hadden omdat zij het zelf konden oplossen. De eerste reden is minder vaak en de tweede reden juist vaker genoemd door ouders van Roemeense kinderen dan door ouders uit de andere twee groepen.

Tabel 3.7

Aandeel ouders dat het afgelopen jaar onvoldoende of geen advies en/of ondersteuning heeft gehad bij de opvoeding van hun kind, 2015 (in procenten)^{a, b}

	Pools	Bulgaars	Roemeens
heeft onvoldoende steun gekregen	10	11	10
heeft van niemand steun gekregen, maar had dat wel graag gewild	3	2	4
heeft van niemand steun gekregen, want daar was geen aanleiding voor	38	41	27

a De stellingen in de tabel zijn overgenomen uit OIN'11 (Bucx en De Roos 2011).

b De percentages tellen niet op tot 100%. De stellingen in de tabel hebben betrekking op verschillende vragen in de enquête.

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Ten slotte hebben gezinnen zonder in Nederland geboren ouders vaker aangegeven geen vragen of zorgen te hebben waarbij ze advies of ondersteuning nodig hebben, dan gezinnen met een in Nederland geboren ouder.

3.3 Taken in het gezin

Taken van oudere kinderen (12-16 jaar)

Het is in Nederland heel gebruikelijk om kinderen in het gezin taken te geven. Zo doen negen van de tien autochtoon-Nederlandse kinderen in de leeftijd van 12-16 jaar huishoudelijke klussen (tabel 3.8). Zij helpen bijvoorbeeld met afwassen, koken, (de eigen kamer) opruimen en schoonmaken of boodschappen doen. Van de kinderen uit de drie Midden- en Oost-Europese migrantengroepen verwachten we dat ook, maar we denken bovendien dat zij deels nog andere taken zullen hebben. Net als niet-westerse migrantenkinderen zullen zij hun ouders vermoedelijk helpen bij het invullen van formulieren en voor hen tolken. Uit onderzoek komt naar voren dat zij ook vaak op (kleine) broertjes en zusjes moeten passen (Hermans et al. 2014; Vogels et al. 2014). Soms zouden dat zeer jonge kinderen zijn, wat in Nederland als onverantwoord en ongewenst wordt beschouwd (Offergelt en Van Bommel 2014).

In de enquête is aan ouders van kinderen in de leeftijd van 4-17 jaar de vraag voorgelegd of en welke taken hun kinderen in het gezin hebben. Om een vergelijking met de taken van autochtoon-Nederlandse kinderen mogelijk te maken, hebben we allereerst een selectie gemaakt van jongeren in de leeftijd van 12-16 jaar (want dat is de leeftijdscategorie van het onderzoek onder autochtone jongeren). Verderop in deze paragraaf brengen we de taken van jonge (4-11 jaar) kinderen in beeld.

Ouders is gevraagd aan te geven welke taken hun kinderen regelmatig, dat wil zeggen enkele keren per maand, uitvoeren. Iets minder dan een kwart van de ouders antwoordt daarop dat het kind weliswaar taken uitvoert, maar dat dit niet regelmatig maar slechts af

en toe gebeurt (tabel 3.8). In de vragenlijst die aan ouders van autochtoon-Nederlandse jongeren is voorgelegd (HBSC'13), is niet aangegeven hoe vaak zij de taken uitvoeren; daar zijn bij de aandelen jongeren die een specifieke taak uitvoeren degenen die een taak ooit weleens doen, ook meegeteld.

Tabel 3.8

Taken die kinderen van 12-16 jaar regelmatig in het gezin uitvoeren (volgens ouders), naar herkomst kind, 2015 (in procenten en gemiddelden)^a

	Pools	Bulgaars	Roemeens	autochtoon-Nederlands
kind doet taken in gezin	76	99	80	88
wv. onregelmatig	22	23	24	--
aantal verschillende taken (gemiddeld) ^b	1,7	1,9	1,5	1,2
regelmatig uitgevoerde taken				
huishoudelijke hulp: bv. afwassen, koken, de eigen kamer schoonmaken, boodschappen doen	85	75	74	84
hulp bij administratie en taal: bv. brieven/e-mails schrijven, formulieren invullen, tolk zijn bij gesprekken zoals bij de huisarts	31	41	32	1
zorgen voor een broertje/zusje: bv. ophalen van school, naar bed brengen, oppassen, eten geven	19	35	10	12
helpen met huiswerk van broertje/zusje	21	23	13	7
verzorgen ziek gezinslid: bv. wassen, aankleden, naar de wc begeleiden, klaarzetten/toedienen medicijnen en wondverzorging	3	0	3	0
andere taken ^c	10	11	19	46

a Taken die kinderen regelmatig uitvoeren, dat wil zeggen enkele keren per maand.

b Gemiddelde van vijf taken als minimaal één taak is ingevuld, maar exclusief 'andere taken' en bij autochtoon-Nederlandse kinderen exclusief het verzorgen van huisdieren.

c Bij autochtoon-Nederlandse kinderen betreft dit het verzorgen van huisdieren (niet gevraagd in KML'15).

-- Niet van toepassing.

Bron: SCP/CBS (KML'15); UU/Trimbos/SCP (HBSC'13)

Een taak in het huishouden is ook heel normaal voor een jongere uit Midden- en Oost-Europa (12-16 jaar). Driekwart of meer voert taken uit. Het meeste doen Bulgaarse jongeren: zij voeren vrijwel allemaal taken in het gezin uit (tabel 3.8), de meisjes nog vaker dan de jongens, maar vooral vaker dan Poolse en Roemeense meisjes (bij die laatste twee groe-

pen is het aandeel jongens dat taken in het gezin uitvoert groter dan het aandeel meisjes). Jongeren die in Nederland geboren zijn (tweede generatie) voeren minder vaak taken in het gezin uit (tabel 3.10).

Ook in vergelijking met autochtoon-Nederlandse jongeren in deze leeftijdscategorie hebben Bulgaarse jongeren vaker taken in het gezin en Poolse en Roemeense jongeren iets minder vaak. Bij de autochtoon-Nederlandse jongeren verrichten meisjes vaker taken dan jongens (tabel B3.1 in de bijlage, te vinden op www.scp.nl bij deze titel).

Gemiddeld voeren de jongeren in de leeftijd van 12-16 jaar anderhalf tot bijna twee van vijf genoemde taken (exclusief 'andere taken') regelmatig uit. Bulgaarse jongeren hebben gemiddeld de meeste taken (1,9), Roemeense jongeren de minste (1,5) en de Poolse jongeren zitten daartussenin (1,7).

Autochtoon-Nederlandse jongeren voeren gemiddeld iets meer dan één taak uit (1,2), en dit omvat, zoals gezegd, ook taken die zij onregelmatig doen. Jongeren uit alle drie Midden- en Oost-Europese landen hebben dus meer taken in het gezin dan autochtoon-Nederlandse jongeren, en Bulgaarse jongeren nog het meest.

De taken die jongeren afkomstig uit Polen, Bulgarije en Roemenië het vaakst regelmatig uitvoeren, zijn huishoudelijke klussen en helpen met administratie of taal. Ook, maar minder vaak, moeten jongeren zorgen voor een broertje/zusje of die helpen bij het maken van huiswerk. Verzorging van een ziek gezinslid wordt heel weinig als taak van het kind genoemd. Ten slotte is ook de verzamelcategorie 'andere taken' aangekruist; taken die hieronder vallen zijn niet nader gespecificeerd.

Als we dit vergelijken met de taken van autochtoon-Nederlandse jongeren zien we dat die eveneens het vaakst huishoudelijke klussen doen. Het zal niet verbazen dat deze jongeren nauwelijks ingeschakeld worden voor hulp bij administratie en taal, terwijl deze taak op de tweede plaats staat bij de jongeren afkomstig uit de drie Midden- en Oost-Europese landen. Zorgen voor een broertje of zusje doen autochtoon-Nederlandse jongeren ook, maar met uitzondering van Roemeense jongeren doen migrantenjongeren dat vaker (Bulgaarse jongeren het meest). Hun broertje of zusje hulp bieden met huiswerk maken doen de jongeren uit alle drie Midden- en Oost-Europese landen veel vaker dan autochtoon-Nederlandse jongeren.

Er zijn geen verschillen naar kenmerken van de kinderen of ouders bij huishoudelijke klussen en het helpen met huiswerk bij de drie Midden- en Oost-Europese groepen jongeren. Bij autochtoon-Nederlandse jongeren wel. Daar zijn het meisjes die vaker huishoudelijke klussen doen dan jongens (andere kenmerken dan geslacht zijn bij autochtone jongeren overigens niet getoetst) (niet in tabel).

Verzorging van een ziek gezinslid gebeurt te weinig om vast te kunnen stellen of groepen kinderen dat meer of minder vaak doen. Verschillen zijn er wel bij de andere taken.

Bulgaarse jongeren zorgen vaker voor een broertje of zusje dan jongeren uit de andere groepen (jongens doen deze taak overigens niet significant minder vaak dan meisjes, wat bij autochtoon-Nederlandse jongeren wel het geval is). Hulp bieden bij administratie en taal gebeurt vaker door oudere kinderen en minder vaak in gezinnen met hoogopgeleide ouders en in gezinnen met een ouder die in Nederland is geboren. Daaruit valt af te leiden

dat kinderen die taken vaker uit zullen voeren als hun ouders de Nederlandse taal onvoldoende machtig zijn om het zelf te doen.

Taken van jonge kinderen (4-11 jaar)

Het uitvoeren van taken in het gezin is niet alleen voorbehouden aan oudere kinderen (12-16 jaar). Ook jonge kinderen (4-11 jaar) voeren taken uit, zei het in mindere mate dan oudere kinderen (vergelijk tabel 3.8 en tabel 3.9).

Er is een effect van leeftijd binnen de groep kinderen van 4-11 jaar: hoe ouder het jonge kind, hoe vaker hij/zij taken verricht in het gezin (tabel 3.10). Verder zijn het wederom Bulgaarse kinderen die vaker taken in het gezin doen, maar bij deze jonge groep kinderen is er wel een verschil met Poolse maar niet met Roemeense kinderen. Bulgaarse kinderen voeren van de drie groepen overigens het vaakst taken uit op regelmatige basis. Roemeense kinderen verrichten dus ook relatief vaak taken in het gezin en daarbij komt dat zij gemiddeld het hoogste aantal taken verrichten (1,8).

Tabel 3.9

Taken die kinderen van 4-11 jaar regelmatig in het gezin uitvoeren (volgens ouders), naar herkomst kind, 2015 (in procenten en gemiddelden)^a

	Pools	Bulgaars	Roemeens
kind doet taken in gezin	33	67	57
wv. onregelmatig	43	35	47
aantal verschillende taken (gemiddeld) ^b	1,4	1,5	1,8
regelmatig uitgevoerde taken			
huishoudelijke klussen	71	68	53
hulp bij administratie en taal	9	14	14
zorgen voor een broertje/zusje	12	24	18
helpen met huiswerk van broertje/zusje	10	7	11
verzorgen ziek gezinslid	0	0	3
andere taken	43	35	47

a Taken die kinderen regelmatig uitvoeren, dat wil zeggen enkele keren per maand.

b Gemiddelde van vijf taken als minimaal één taak is ingevuld, maar exclusief 'andere taken'.

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Opvallend is het hoge aandeel ouders dat heeft ingevuld dat het kind 'andere taken' in het gezin heeft. Dit is bij jonge kinderen (4-11 jaar) veel hoger dan bij oudere kinderen (12-16 jaar). Helaas weten we niet wat voor taken dat zijn. Om een vergelijking met de oudere groep mogelijk te maken, is, net als bij de oudere groep kinderen, het gemiddelde aantal taken berekend op basis van vijf onderscheiden taken, dus exclusief de 'andere taken'-categorie.

Huishoudelijke klussen behoren het vaakst tot het takenpakket van de jongere kinderen. Roemeense kinderen doen dit wel minder vaak dan de andere twee groepen kinderen, meisjes vaker dan jongens en in gezinnen waar geen van de ouders een baan heeft, verrichten kinderen vaker huishoudelijke klussen (niet in tabel).

Afgezien van ‘andere taken’ worden bij deze jonge groep kinderen huishoudelijke klussen in rangorde gevolgd door het zorgen voor een broertje of zusje en hulp bij administratie en taal. Beide taken worden net als huishoudelijke klussen vaker gedaan door kinderen in huishoudens waarin geen van de ouders een baan heeft. Er is verder geen verschil naar herkomst of naar andere kenmerken van het kind of de ouders. Hulp bieden met huiswerk verschilt alleen naar leeftijd van het kind. Dat is alleszins voorstelbaar: hoe ouder het kind hoe vaker het een broertje of zusje daarmee zal helpen.

Wie passen er vaker op broertjes en zusjes (4-17 jaar)?

Vanwege de verwachting dat kinderen uit Midden- en Oost-Europa voor broertjes en zusjes zorgen, ook op zeer jonge leeftijd, is ook voor de totale groep kinderen (4-17 jaar) nagegaan welke kinderen dit doen en waar zich verschillen voordoen (tabel 3.10). Behalve naar herkomst zijn er echter geen verschillen: Bulgaarse kinderen doen dit vaker dan Poolse en Roemeense kinderen. Dit betekent dat zowel jongere als oudere kinderen hiervoor ingezet worden en dat het een taak is van zowel meisjes als jongens. Het betekent ook dat kinderen in gezinnen waarin beide ouders werken (en daardoor hun kinderen naar verwachting vaker op elkaar zouden moeten laten passen) niet vaker op broertjes en zusjes passen dan in gezinnen waarin (g)een van de ouders een betaalde baan heeft.

Tabel 3.10

Samenhang van taken in het gezin van 4-11-jarigen, 12-16-jarigen en de taak ‘zorgen voor broertje/zusje’ met kenmerken van het kind en de ouders, 2015 (in odds ratio’s)

	taken 4-11-jarigen	taken 12-16-jarigen	zorgen voor broertje/zusje
Pools	0,22**	0,13	0,46*
Bulgaars (ref.)	1,00	1,00	1,00
Roemeens	0,74	0,21	0,45*
1e generatie (ref.)	1,00	1,00	1,00
2e generatie	0,63	0,26*	1,20
leeftijd in jaren	1,36**	1,17	1,05
jongen (ref.)	1,00	1,00	1,00
meisje ^a	1,37	48,66**	0,85
1 ouder uit Nederland (ref.)	1,00	1,00	1,00
ouders uit herkomstland	1,25	1,36	1,19

Tabel 3.10
(Vervolg)

	taken 4-11-jarigen	taken 12-16-jarigen	zorgen voor broertje/zusje
laag/middelhoog opleidingsniveau in huishouden (ref.)	1,00	1,00	1,00
hoog opleidingsniveau in huishouden	1,10	0,58	0,82
alleenverdiener (ref.)	1,00	1,00	1,00
tweeverdiener	0,87	1,29	1,41
geenverdiener	2,01	0,86	1,60
Roemeens # meisje	--	0,01**	--
Pools # meisje	--	0,01**	--
verklaarde variantie (McFadden R ²)	17,2%	16,0%	4,5%

a Het grote effect bij de 12-16-jarigen komt door het geringe aantal waarnemingen.

* p < 0,05; ** p < 0,01; -- niet van toepassing.

Bron: SCP/CBS (KML'15)

3.4 Gebruik van kinderopvang voor kinderen van 0-11 jaar

Vormen van betaalde kinderopvang

Kinderdagverblijven en peuterspeelzalen zijn in Nederland veelgebruikte vormen van betaalde opvang voor het jonge kind. De eerste voorziening is er voor kinderen van 0 tot en met 3 jaar en de tweede voor kinderen van 2 en 3 jaar die nog niet naar school gaan. Kinderdagverblijven zijn kinderopvang in de meest letterlijke vorm en worden in de regel gebruikt door ouders die vanwege betaald werk overdag niet thuis zijn om voor hun jonge kind te kunnen zorgen (Portegijs et al. 2014). Later, als de kinderen naar school gaan, kunnen zij worden opgevangen in de buitenschoolse opvang (bso).

Peuterspeelzalen, waar kinderen een of twee dagdelen per week naartoe kunnen, zijn geen opvangplaatsen in de letterlijke zin van het woord, maar educatieve plaatsen gericht op de ontwikkeling van het jonge kind. Naast spel en samenspel omvat de ontwikkeling van het jonge kind in de eerste plaats de ontwikkeling van taal. Een deel van de peuterspeelzalen werkt met speciale programma's van voor- en vroegschoolse educatie (vve) met als doel onderwijsachterstanden bij kwetsbare groepen kinderen te voorkomen (Veen et al. 2012). Voor peuters van migranten die de Nederlandse taal niet (goed) machtig zijn, vindt het beleid deelname aan een vve-programma uiterst wenselijk.

Een andere vorm van betaalde opvang is gastouderschap, waarbij het kind bij een andere ouder thuis wordt opgevangen samen met maximaal vijf andere kinderen. Voor gastouderschap gelden scholings- en kwaliteitseisen (www.4kids.nl, geraadpleegd op 1 augustus 2016). Familie, vrienden of bekenden worden ook wel tegen een vergoeding ingeschakeld, maar daarvoor gelden geen formele kwaliteitseisen.

Gebruik van betaalde kinderopvang

Een minderheid van de ouders afkomstig uit de drie Midden- en Oost-Europese landen maakt gebruik van een of meer vormen van betaalde kinderopvang voor hun kind in de leeftijdscategorie van 0-11 jaar (tabel 3.11). Ouders van Poolse en Roemeense kinderen doen dit beduidend vaker dan ouders van Bulgaarse kinderen.

De leeftijd van het kind is van invloed op het gebruik. Voor kinderen van 0-3 jaar maken ouders van Poolse en Roemeense kinderen meer gebruik van betaalde opvang (beide groepen ouders 46%) dan voor kinderen van 4-11 jaar (Poolse 29%; Roemeense 20%) (niet in tabel). Bij ouders van Bulgaarse kinderen maakt de leeftijd van het kind niet uit, het gebruik is bij beide leeftijdsgroepen even laag, maar wel doet het geslacht van het kind ertoe: als ouders van Bulgaarse kinderen al gebruikmaken van betaalde opvang, doen zij dat vaker voor jongens dan voor meisjes (niet in tabel).

Tabel 3.11

Gebruik en vorm^a van betaalde kinderopvang^b voor kind van 0-11 jaar, naar leeftijdsklasse en herkomst kind, 2015 (in procenten)

	Poolse	Bulgaars	Roemeens
gebruik betaalde opvang (kind 0-11 jaar)	39	14	34
wv. vorm betaalde opvang			
kinderdagverblijf (kind 0-3 jaar)	41	---	60
peuterspeelzaal (kind 2-3 jaar)	40	---	48
bso (kind 4-11 jaar)	74	---	82
gastouderschap (kind 0-11 jaar)	18	---	13
betaalde oppas familie (kind 0-11 jaar)	16	---	8
andere opvang (kind 0-11 jaar)	2	---	7

a Meerdere antwoorden mogelijk.

b Opvang voor ten minste een dagdeel (ochtend, middag of avond) per week.

--- Te weinig waarnemingen.

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Zoals viel te verwachten, maken huishoudens waarin allebei de ouders een betaalde baan hebben en huishoudens met een hoog opleidingsniveau vaker gebruik van betaalde opvang dan huishoudens waar dat niet zo is. Dit is ook het voorkomende patroon bij ouders van kinderen in de leeftijd van 0-11 jaar in Nederland in het algemeen (Portegijs et al. 2014).

Van welke voorzieningen maken de ouders precies gebruik? We kunnen dit alleen aangeven voor de ouders van Poolse en Roemeense kinderen. Vanwege het geringe aantal ouders van Bulgaarse kinderen dat betaalde opvang inschakelt, is bij die groep geen uitsplitsing naar vormen van opvang mogelijk.

Kijken we eerst naar voorzieningen voor het jongste kind in de leeftijd tot 4 jaar, dan zien we in tabel 3.11 dat ouders van Roemeense kinderen beduidend meer dan ouders van Poolse kinderen hun kind naar een kinderdagverblijf brengen (aandeel van het aantal kin-

deren van 0-3 jaar). Dat roept de vraag op waarom zij dat doen. De redenen waarom ouders geen gebruik zeggen te maken van betaalde opvang komen in de volgende subparagraaf aan bod.

Migrantenkinderen met een taalachterstand komen in aanmerking voor deelname aan vve-programma's in peuterspeelzalen. Voor deze kinderen wordt volledige deelname nagestreefd. Van de Poolse en Roemeense kinderen in de leeftijd van 2-3 jaar gaat volgens opgave van de ouders respectievelijk twee vijfde en bijna de helft naar een peuterspeelzaal. Hoeveel van degenen die naar de peuterspeelzaal gaan, daadwerkelijk ook een vve-programma volgen, is ons niet bekend, maar het is heel waarschijnlijk dat niet alle kinderen dat doen. Al is het maar omdat volgens deskundigen in gebieden met een lage concentratie van achterstandsleerlingen minder vve-voorzieningen voorhanden zijn (Vogels et al. 2014).

Tabel 3.11 laat verder zien dat ouders vaak gebruikmaken van de buitenschoolse opvang (bso). Deze voorziening is de meest gebruikte voor kinderen in de leeftijd van 4-11 jaar. Op grote afstand daarvan volgen gastouderschap of betaalde oppas door familie, vrienden of bekenden voor kinderen van 0-11 jaar. Die afstand blijft er ook als het gebruik van deze vormen van kinderopvang op dezelfde leeftijdsklasse wordt berekend als bij het gebruik van buitenschoolse opvang (4-11 jaar). Er zijn bij deze laatste drie kinderopvangvoorzieningen overigens geen verschillen in gebruik tussen ouders van Poolse en Roemeense kinderen.

Redenen voor niet-gebruik van betaalde kinderopvang

Zoals we uit tabel 3.11 al konden afleiden, maakt 86% van de Bulgaarse bevolkingsgroep geen gebruik van betaalde kinderopvang; bij de andere twee groepen is dat voor ongeveer twee derde het geval (tabel 3.12). Betaalde kinderopvang is dus niet echt populair onder deze migrantengroepen uit Midden- en Oost-Europa. Desgevraagd noemen ouders als voornaamste reden voor niet-gebruik dat zijzelf of hun partner thuis zijn om op te passen. Ouders van Poolse kinderen noemen deze reden overigens minder vaak dan ouders uit de andere twee groepen. Uit hoofdstuk 2 weten we dat ouderparen van Poolse kinderen relatief vaak tweeverdiener zijn. Bij deze groep zal daarom minder vaak een van de ouders thuis zijn om op de kinderen te passen. Als we voor sociaaleconomische status controleren, blijkt onze vooronderstelling te kloppen: tweeverdieners noemen minder vaak als reden voor niet-gebruik dat ze zelf thuis zijn om het kind op te vangen, en het verschil naar herkomst is dan niet langer significant (niet in tabel). Sommige ouders noemen verder als reden dat de opvanguren niet aansluiten op hun werkuren. Dat zou ook wijzen op een belemmering die vaker op kan gaan voor werkende ouders, maar de aantallen ouders die dit noemen zijn te laag om dit verder uit te zoeken.

Ook geeft een deel van de respondenten aan dat iemand uit de familie, een buurtgenoot of een vriend(in) onbetaald kan oppassen, waardoor betaalde opvang niet nodig is. En een even groot deel zegt betaalde opvang te duur te vinden. Opvallend is dat de kosten geen groter bezwaar zijn voor de ouders van Bulgaarse kinderen dan voor de andere twee groepen ouders, terwijl ouders van Bulgaarse kinderen gemiddeld toch het laagste besteedbare

inkomen hebben (hoofdstuk 2). Wellicht beschouwen ouders van Bulgaarse kinderen betaalde oppas niet echt als een wenselijke optie: oppassen doe je zelf, of je vraagt iemand uit de omgeving. Portegijs et al. (2014) en Roeters en Bucx (2016) constateren in onderzoek naar ontwikkelingen in het gebruik van kinderopvang dat een deel van de ouders liever zelf voor de kinderen zorgt of zo mogelijk informele opvang inschakelt, dan dat zij gebruikmaken van formele kinderopvang. Vaak werkt een van de ouders dan niet, of een beperkt aantal of wisselende uren, buitenshuis en is de kans groter dat het gezin een lager inkomen heeft. De kosten voor de opvang spelen weliswaar een rol, maar zijn voor deze ouders niet altijd een doorslaggevende reden om af te zien van betaalde kinderopvang.

Tabel 3.12

Geen gebruik en redenen^a voor geen gebruik van betaalde kinderopvang^b voor kind van 0-11 jaar, naar herkomst kind, 2015 (in procenten)

	Pools	Bulgaars	Roemeens
geen gebruik betaalde opvang	61	86	66
wv. reden geen gebruik betaalde opvang			
niet nodig/zelf of partner thuis	71	85	81
familie/buurt/vrienden passen op	21	12	21
opvang is te duur, kost te veel	20	14	21
opvanguren sluiten niet aan op werkuren	5	0	3
kind blijft alleen thuis	3	0	2
andere reden	11	3	5

a Meerdere antwoorden mogelijk.

b Opvang voor ten minste een dagdeel (ochtend, middag of avond) per week.

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Dat het kind alleen thuis kan blijven, ten slotte, wordt vrijwel nooit genoemd als reden voor niet-gebruik van betaalde opvang (tabel 3.12). Kijken we naar de leeftijd van de kinderen waarvan dat wel wordt gezegd, dan blijken dit voornamelijk kinderen te zijn van 10-11 jaar.

Gebruik van onbetaalde kinderopvang

Ouders van Bulgaarse kinderen maken dus bijzonder weinig gebruik van betaalde kinderopvang (14%). Tabel 3.13 laat zien dat zij weliswaar meer gebruikmaken van onbetaalde opvang (27%), maar ook dat gebruik is niet hoog te noemen. Zij lijken dat overigens meer te doen dan de andere twee groepen, maar dit verschil is niet significant.

Het omgekeerde gaat op voor ouders van Poolse en Roemeense kinderen. Bij hen is het gebruik van betaalde opvang aanmerkelijk hoger dan het gebruik van onbetaalde opvang.

Welke vormen van onbetaalde kinderopvang wenden de ouders aan? De inzet van familie blijkt met kop en schouders boven andere vormen van onbetaalde kinderopvang uit te ste-

ken. Let wel, het gaat hier om andere familieleden dan de ouders of verzorgers van het kind. Buren, vrienden of kennissen worden ook ingeschakeld, maar in veel mindere mate. Verder heeft een klein deel van de ouders, vooral uit de Poolse groep, een regeling met andere ouders om zo nodig op elkaars kinderen te passen. Een eveneens klein deel van de Poolse en Bulgaarse ouders laat oudere broers of zussen op hun kind passen. Ouders van Roemeense kinderen zeggen dat nooit te doen.

Tabel 3.13

Gebruik en vorm van gebruik^a van onbetaalde kinderopvang^b voor kind van 0-11 jaar, naar herkomst kind, 2015 (in procenten)

	Pools	Bulgaars	Roemeens
gebruik onbetaalde opvang	22	27	22
vorm onbetaalde opvang			
familie	71	88	82
buren/vrienden/kennissen	27	14	17
regeling ouders die elkaars kinderen opvangen	8	2	3
oudere broer/zus van kind	6	6	0
andere vorm van opvang	5	3	6

a Meerdere antwoorden mogelijk.

b Opvang voor ten minste een dagdeel (ochtend, middag of avond) per week door iemand anders dan de ouders/verzorgers.

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Welke ouders maken gebruik van betaalde en onbetaalde kinderopvang?

Welke ouders maken nu eigenlijk gebruik van kinderopvang? Zijn dat de ouders die allebei buitenshuis werken? En gaat hun voorkeur uit naar betaalde of onbetaalde opvang? We veronderstellen dat tweeverdieners vaker betaalde opvang zullen moeten regelen, eenvoudig weg omdat er regelmatig niemand thuis is om voor de kinderen te zorgen. Uit eerder onderzoek is gebleken dat ouders die beiden werken vaker voor betaalde opvang kiezen, maar ook dat de kosten van kinderopvang en de wens om zelf voor het kind te zorgen ervoor kunnen zorgen dat zij onbetaalde opvang inschakelen (Portegijs et al. 2014 en Roeters en Bucx 2016).

Tweeverdieners maken inderdaad het meest gebruik van betaalde opvang (tabel 3.14; zie ook tabel B3.2 in de bijlage). Het verschil met alleenverdieners en geenverdieners in een huishouden is aanzienlijk. Tweeverdieners maken daarnaast ook vaker dan alleen- en geenverdieners gebruik van onbetaalde opvang.

Ook naar opleidingsniveau vinden we verschil in het gebruik van kinderopvang, maar dat geldt alleen voor betaalde opvang (tabel 3.14, zie ook tabel B3.3 in de bijlage). Betaalde kinderopvang is het populairst bij ouders met een hoog opleidingsniveau. Dit verschil met de lagere opleidingsniveaus komt ook overeen met de bevindingen in onderzoek naar het gebruik van kinderopvang in Nederland in het algemeen (Portegijs et al. 2014). Onbetaalde

kinderopvang lijkt weliswaar populairder bij ouders met een laag opleidingsniveau, maar dat verschil naar niveau is niet significant.

In tabel 3.14 is de samenhang van het gebruik van betaalde en onbetaalde kinderopvang met relevant geachte kenmerken van kind en ouders weergegeven. Rekening houdend met die kenmerken zien we in de eerste plaats dat het gebruik van betaalde kinderopvang samenhangt met de herkomst van het kind: voor Poolse en Roemeense kinderen wordt vaker betaalde kinderopvang ingeschakeld dan voor Bulgaarse kinderen. Tegelijkertijd maakt het uit of het kind een jongen of een meisje is; vooral voor Bulgaarse meisjes wordt minder vaak betaalde kinderopvang ingeschakeld. De leeftijd van het kind maakt voor het gebruik van betaalde opvang niet uit, maar voor Roemeense kinderen in de leeftijds categorie van 4-11 jaar maken ouders er minder gebruik van dan voor 0-3-jarigen. Eerder in deze paragraaf zijn we al ingegaan op de samenhang van het gebruik van betaalde en onbetaalde opvang met de sociaaleconomische status en het opleidingsniveau in het huishouden. Deze kenmerken blijven ook samenhangen vertonen met het gebruik van betaalde opvang als wordt gecontroleerd voor andere kenmerken van het kind en de ouders (tabel 3.14).

Tabel 3.14

Samenhang van gebruik van kinderopvang (betaald en onbetaald) voor kinderen van 0-11 jaar met kenmerken van het kind en de ouders, 2015 (in odds ratio's)

	gebruik betaalde kinderopvang	gebruik onbetaalde kinderopvang
Pools	3,70**	0,62
Bulgaars (ref.)	1,00	1,00
Roemeens	2,67*	0,66
1e generatie (ref.)	1,00	1,00
2e generatie	1,10	0,95
0-3 jaar	1,00	1,00
4-11 jaar	1,34	0,75
jongen (ref.)	1,00	1,00
meisje	0,28**	1,63*
1 ouder uit Nederland (ref.)	1,00	1,00
ouders uit herkomstland	0,85	0,59*
laag/middelhoog opleidingsniveau in huishouden (ref.)	1,00	1,00
hoog opleidingsniveau in huishouden	1,71**	0,68
alleenverdiener (ref.)	1,00	1,00
tweeverdiener	2,78**	1,76**
geenverdiener	0,91	0,90
Roemeens # 4-11 jaar	0,25*	--
Pools # 4-11 jaar	0,34	--
Roemeens # meisje	4,53**	--
Pools # meisje	3,25*	--
verklaarde variantie (McFadden R ²)	14,6%	3,9%

* p < 0,05; ** p < 0,01; -- niet van toepassing.

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Het gebruik van onbetaalde kinderopvang laat minder samenhang zien met kenmerken van kind en ouders dan het gebruik van betaalde opvang. Of ouders onbetaalde opvang inschakelen, hangt samen met het geslacht van het kind (meer onbetaalde opvang voor meisjes), met de achtergrond van de ouders (als een ouder in Nederland is geboren wordt er vaker onbetaalde opvang gebruikt dan wanneer beide ouders elders geboren zijn), en

tweeverdieners gebruiken deze vorm van opvang vaker dan alleen- of geenverdieners in een huishouden.

3.5 Tot slot

Opvoeding

Volgens de ouders verloopt de opvoeding van hun kind(eren) over het algemeen heel voorspoedig. Vrijwel alle ouders voelen zich gelukkig met hun kind en vinden dat hun kind goed luistert. Ook zegt het merendeel van de ouders veel weet te hebben van wat hun kind zoal doet. In al deze aspecten van de opvoeding lijken zij niet te verschillen van autochtoon-Nederlandse ouders. Toch zijn sommige ouders ook onzeker over hun eigen opvoedcompetenties. Dat geldt vooral voor de Roemeense groep, terwijl deze groep zich tegelijkertijd ook relatief wat minder zorgen maakt en juist meer zegt te weten over het kind. Ook geven ouders uit deze groep het vaakst aan hun kind te kunnen kalmeren. Het is onduidelijk hoe we deze (schijnbare) tegenstelling kunnen verklaren.

De leeftijd van de kinderen maakt veel uit voor de opvoedbeleving van ouders; zij zijn minder tevreden over de opvoeding naarmate de kinderen ouder zijn. Zo komen onzekerheidsgevoelens en zorgen over de opvoeding vaker voor onder ouders van tieners dan onder ouders van jongere kinderen. De eerstgenoemde groep is ook minder op de hoogte van het doen en laten van hun kind. Dat is op zich normaal, maar de vraag is of tieners uit deze migrantengroepen vanwege specifieke omstandigheden (migratie en leefsituatie in Nederland) extra zorgen oproepen. Dat lijkt niet het geval te zijn, als we bedenken dat autochtoon-Nederlandse ouders van tieners zich veel vaker zorgen lijken te maken dan ouders van tieners uit de Midden- en Oost-Europese landen (De Looze et al. 2014).

Ouders van Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen hebben net als autochtoon-Nederlandse ouders een voorkeur voor informele ondersteuning bij de opvoeding van hun kind, al zijn familieleden en vrienden niet altijd aanwezig of ontbreekt het hen aan de kennis die relevant is voor het leven in Nederland. Naast informele kanalen maken de ouders ook gebruik van formele kanalen en dat geldt vooral voor de Roemeense groep. Voor de jongste kinderen wordt sowieso meer opvoedingsondersteuning gezocht, formeel en indien formeel, het meest bij Centra voor Jeugd en Gezin en het consultatiebureau. Hierin onderscheiden de migranten uit Midden- en Oost-Europa zich niet van de autochtoon-Nederlandse ouders (Doorten en Bucx 2011).

Taken in het gezin

Zoals we op voorhand verwachtten, helpen Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen hun ouders vaak bij administratieve taken en taal (tolken), en bij zorg voor broertjes en zusjes. In vergelijking met autochtone Nederlanders verrichten zij gemiddeld meer taken thuis. Het meeste geldt dit voor Bulgaarse jongeren (meisjes meer dan jongens, en meer dan Poolse en Roemeense meisjes).

Kinderen ongeacht geslacht of leeftijd worden ingeschakeld voor zorg voor broertjes en zusjes. Bulgaarse jongeren doen ook dit vaker dan de andere groepen en vaker dan autoch-

toon-Nederlandse kinderen. Maar anders dan we verwachtten doen de Midden- en Oost-Europese jongeren dit niet vaker als allebei hun ouders werken.

Reflectie gebruik kinderopvang

Uit eerder onderzoek (Hermans et al. 2014; Offergelt en Van Bommel 2014; Vogels et al. 2014) kwamen signalen dat migranten uit Midden- en Oost-Europa hun jonge kinderen nogal eens alleen thuis zouden laten. Deze signalen worden niet bevestigd door de geïnterviewde ouders. Volgens hen worden er heel weinig kinderen alleen thuis gelaten (genoemd als reden om geen gebruik te maken van betaalde kinderopvang), en bovendien zijn die kinderen dan vrijwel altijd minstens 10 jaar oud. Elders in de vragenlijst geven ouders wel aan soms oudere broers of zussen op een jonger kind te laten passen (dit betreft ook ouders die betaalde opvang gebruiken), maar ook dit is een nauwelijks gebruikte vorm van opvang. Zorg voor broertjes en zusjes is wel een regelmatig voorkomende taak voor kinderen in het gezin, maar omvat meer dan oppassen (bv. ophalen van school, naar bed brengen en eten geven).

Ouders van Bulgaarse kinderen maken weinig gebruik van (formele en informele) kinderopvang en willen dit waarschijnlijk ook niet (het is aannemelijk dat zij zelf voor de kinderen willen zorgen). Bij deze groep is een groot deel van de moeders thuis, in tegenstelling tot de Poolse moeders, die veel vaker een grote deeltijdbaan hebben en ook vaak gebruiken van zowel betaalde als onbetaalde opvang.

De kosten van de kinderopvang spelen ook een rol. Circa een vijfde van de ouders van Poolse en Roemeense kinderen noemen de hoge prijs als motief voor niet-gebruik. Overigens noemen (de gemiddeld minder inkomen hebbende) ouders van Bulgaarse kinderen de kosten niet vaker als reden. Tweeverdieners maken het meeste gebruik van betaalde/formele, maar ook van onbetaalde/informele kinderopvang.

Opvallend is dat betaalde kinderopvang vaker wordt ingezet voor jongens en onbetaalde opvang vaker voor meisjes. Met name bij de Bulgaarse groep is dit verschil naar geslacht groot.

Noot

- 1 In het HBSC'13 is ouders gevraagd of zij in het afgelopen jaar vragen of zorgen hebben gehad over de opvoeding of ontwikkeling van hun kind. Zij konden antwoorden met: nooit, soms, vaak of heel vaak. De 64% ouders die zich zorgen maken antwoordden met soms, vaak of heel vaak. In ons onderzoek is gevraagd of ouders in het afgelopen jaar zorgen hebben gehad over de opvoeding of ontwikkeling van hun kind. Zij antwoordden met ja of nee.

4 Taal, onderwijs en vrije tijd

4.1 School en vrije tijd

Taalbeheersing en onderwijsdeelname

Om deel te kunnen nemen aan de Nederlandse samenleving is beheersing van de taal een belangrijke vereiste. Dat is zo voor volwassenen, maar het geldt net zo voor kinderen die in Nederland naar school moeten. In dit hoofdstuk bespreken we allereerst hoe goed de kinderen het Nederlands volgens hun ouders beheersen (§ 4.2).

Naast het leren van de taal is het voor een succesvolle onderwijsloopbaan van kinderen belangrijk dat zij zo jong mogelijk in het Nederlandse onderwijs beginnen en bovendien het schooljaar niet onderbreken voor verblijf in het herkomstland of door te spijbelen. Ongeoorloofd verzuim vergroot de kans op onderwijsachterstanden, maar geldt ook als indicator voor probleemgedrag en schooluitval.

Wanneer de migrantenkinderen in het Nederlandse onderwijs beginnen, hoe lang zij dan al onderwijs hebben genoten in het land van herkomst en hoe het met het kind gaat op school, zijn onderwerpen die in paragraaf 4.3 aan bod komen. Ook is daar aandacht voor randvoorwaarden om te leren en voor schoolverzuim.

Betrokkenheid van ouders bij het onderwijs

Onderzoek wijst uit dat de schoolloopbaan van kinderen gebaat is bij een grote betrokkenheid van ouders bij het onderwijs van hun kind. Dit houdt in dat ouders de vorderingen en gedragingen van het kind volgen door contact te onderhouden met de school en door thuis interesse te tonen en het kind te ondersteunen (Bakker et al. 2013; Deforges en Abouchaar 2003). Bij sommige migrantengroepen is zo'n betrokkenheid minder vanzelfsprekend, omdat zij een grotere scheiding tussen opvoeden thuis en onderwijzen in de school voorstaan dan autochtoon-Nederlandse ouders en het onderwijspersoneel (Herweijer et al. 2013). In paragraaf 4.4 brengen we in kaart in hoeverre ouders van de kinderen uit de drie Midden- en Oost-Europese herkomstlanden betrokken zijn bij het onderwijs van hun kinderen.

Sociale contacten en vrijetijdsbesteding

Het onderhouden van sociale contacten met medescholieren en leeftijdgenoten en het meedoen aan activiteiten als sport en spel worden van belang geacht voor de integratie van het kind in de Nederlandse samenleving en voor het algeheel welbevinden van het kind. Kinderen uit de Midden- en Oost-Europese landen die in het Nederlandse onderwijs instromen, richten zich net als andere migrantenkinderen vooraleerst op de eigen groep (Nijhoff 2013). Dat zijn de kinderen die ze, nieuw in een vreemde omgeving, verstaan en begrijpen vanwege een gedeelde taal en achtergrond. Voor zover deskundigen in de verkenning dat kunnen overzien, nemen Poolse kinderen deel aan sportverenigingen, maar weten ze niet in hoeverre kinderen uit de andere groepen lid zijn (Vogels et al. 2014).

In paragraaf 4.5 gaan we na met wie en in welke mate de kinderen volgens de ouders sociale contacten onderhouden en in welke mate zij participeren in sport en spel.

4.2 Beheersing Nederlandse taal door kind

Of het kind nu 4 of 16 jaar is, kennis van de taal is onmisbaar voor onderwijsdeelname en voor sociale interactie. In hoofdstuk 3 hebben we gewezen op het bestaan van speciale programma's die taalachterstand in een vroeg stadium trachten aan te pakken. Deze programma's worden aangeboden in veel peuterspeelzalen, maar slechts een deel van de 2- en 3-jarige kinderen uit de onderzochte Midden- en Europese herkomstlanden gaat naar een peuterspeelzaal. Is dat een probleem? Hoe staat het ervoor met de taalbeheersing van deze migrantenkinderen? Zijn er verschillen naar leeftijd, naar generatie of naar herkomstgroep?

Bij voorkeur zouden we de taalbeheersing hebben gemeten aan de hand van testresultaten, maar wegens het ontbreken van die mogelijkheid moeten we volstaan met de vraag aan ouders hoe zij de beheersing van het Nederlands inschatten, eerst die van henzelf (zie hoofdstuk 2) en vervolgens die van hun kind. Dat wat zij als goede taalbeheersing beschouwen, hoeft echter niet overeen te komen met in het onderwijs gehanteerde maatstaven. En ouders die zelf een beperkte kennis van het Nederlands hebben, zullen mogelijk al snel vinden dat hun schoolgaande kind het Nederlands beter beheerst dan zij zelf. Vanwege deze kanttekeningen kunnen we hier niet meer dan een globaal beeld van de taalbeheersing van de kinderen geven.

De vraag of hun kinderen moeite hebben met de Nederlandse taal is aan alle ouders voorgelegd, ook aan ouders van kinderen van 0 tot en met 3 jaar. Veel van die ouders hebben aangegeven hun kind nog te jong te vinden voor een inschatting van hun taalbeheersing. In tabel 4.1 hebben we om die reden een selectie gemaakt door kinderen tot 2 jaar buiten beschouwing te laten (vanaf 2 jaar komen kinderen met kans op taalachterstand namelijk in aanmerking voor deelname aan een vve-programma).

Ook voor kinderen van 2 en 3 jaar vinden veel ouders nog dat zij te jong zijn voor een oordeel over hun taalbeheersing (Poolse kinderen 51%, Bulgaarse 46% en Roemeense 41%). Van degenen die wel een inschatting maakten, vinden weinigen dat hun kind van 2 of 3 jaar vaak moeite heeft met de Nederlandse taal (niet in tabel). Een groter aandeel in alle drie de bevolkingsgroepen oordeelt positief over de beheersing van het Nederlands door het jonge kind; ouders van Roemeense kinderen doen dat nog vaker dan de andere ouders (22% van de Poolse, 21% van de Bulgaarse en 40% van de Roemeense kinderen van 2-3 jaar heeft volgens de ouders nooit moeite met de taal).

In de perceptie van de ouders heeft de meerderheid van de kinderen van 4-11 jaar en van 12-17 jaar nooit moeite met de Nederlandse taal, maar hoe ouder het kind hoe minder moeite zij vinden dat hun kind ermee heeft (tabel 4.1). Dit is met uitzondering van de Roemeense groep.

Tabel 4.1

Aandeel kinderen dat nooit moeite heeft met de Nederlandse taal (volgens ouders), naar leeftijd en herkomst kind, 2015 (in procenten)

	Pools	Bulgaars	Roemeens
kind 4-11 jaar ^a	58	54	67
kind 12-17 jaar	77	67	64

a Aandeel is berekend op totale leeftijdsgroep inclusief enkele ouders die zeggen dat hun kind nog te jong is voor een oordeel over taalbeheersing.

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Oudere kinderen kunnen ook al langer in Nederland wonen. We zijn nagegaan of de duur van het verblijf in Nederland uitmaakt voor de inschatting van de ouders. Of het kind nu in Nederland is geboren of kortere of langere tijd hier leeft, maakt volgens de ouders niet uit voor de taalbeheersing van hun kind (tabel 4.2). Opnieuw zien we alleen bij de Roemeense kinderen een verschil, en dat verschil is ook opmerkelijk: Roemeense kinderen die langer dan vijf jaar in Nederland zijn hebben vaker problemen met het Nederlands dan Roemeense kinderen die kortere tijd in Nederland wonen.

Tabel 4.2

Aandeel kinderen dat nooit moeite heeft met de Nederlandse taal (volgens ouders), naar verblijfsduur kind in Nederland, herkomst ouders en herkomst kind, 2015 (in procenten)

	Pools	Bulgaars	Roemeens
kind			
in Nederland geboren	65	58	75
0-5 jaar in Nederland	65	60	74
≥ 6 jaar in Nederland	65	62	57
ouders			
1 ouder uit Nederland	94	67	81
ouders uit herkomstland	60	59	62

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Het spreekt vanzelf dat we een verschil verwachten in taalbeheersing van kinderen uit gezinnen met een in Nederland geboren ouder en kinderen uit gezinnen waarin beide ouders afkomstig zijn uit het herkomstland. Dat blijkt ook het geval te zijn. De eerste groep zegt vaker dat het kind nooit moeite met de taal heeft dan de tweede groep. Ouders van Poolse kinderen zeggen dit weliswaar het vaakst, maar het verschil met de andere herkomstgroepen is niet significant.

Een nadere analyse wijst uit dat dit verschil in taalbeheersing verdwijnt als we niet alleen kijken naar de herkomst van de ouders, maar ook rekening houden met andere kenmer-

ken. De taalbeheersing hangt niet samen met de herkomst, generatie of geslacht van het kind, en ook niet met de herkomst of sociaaleconomische positie van de ouders. Ook de verblijfsduur van het kind in Nederland is dan niet meer onderscheidend voor de taalbeheersing van Roemeense kinderen.

In hoofdstuk 2 werd duidelijk dat een meerderheid van de ouders, die de vragenlijst niet in het Nederlands maar in de herkomsttaal heeft ingevuld (70% van de respons), toch meent dat zij het Nederlands goed beheersen. Dat vonden we opmerkelijk. We veronderstelden verder dat ouders die het Nederlands minder goed machtig zeggen te zijn, de taalbeheersing van hun kind positiever zullen inschatten. We zijn daarom nagegaan of ouders verschillen in hun perceptie van de taalbeheersing van hun kind (4-17 jaar) naar gelang de inschatting van hun eigen beheersing van het Nederlands (tabel B4.1 in de bijlage, te vinden op www.scp.nl bij deze titel). Ouders die zelf moeite hebben met de taal geven, anders dan verwacht, vaker aan dat hun kind daar ook moeite mee heeft, en ouders die nooit moeite ermee zeggen te hebben, geven vaker aan dat hun kind daar evenmin moeite mee heeft.

4.3 Deelname aan onderwijs

Algemene informatie over deelname aan het onderwijs

Volgens opgave van de ouders volgen vrijwel alle kinderen van 4-17 jaar onderwijs in Nederland. Van de Poolse en Bulgaarse kinderen doet 2% dat niet (meer), bij de Roemeense groep is dat 1%. Helaas beschikken we niet over informatie over welk type onderwijs de kinderen volgen of op welk niveau zij zich bevinden.

De belangrijkste insteek in deze paragraaf is aan te geven hoe het de kinderen uit de drie Midden- en Oost-Europese landen vergaat in het Nederlandse onderwijs. De focus ligt vooral op de emotionele stand van zaken (voelen ze zich prettig op school?). We gaan echter eerst in op mogelijke risicofactoren voor het doorlopen van een succesvolle schoolloopbaan. Die risicofactoren zijn onder meer het aantal jaren dat onderwijs is gevolgd in het land van herkomst en de mate waarin het schooljaar wordt onderbroken door ongeoorloofd verzuim (verblijf in het land van herkomst, spijbelen). Of dergelijke risicofactoren daadwerkelijk de schoolprestaties negatief beïnvloeden kunnen we echter niet aangeven; het ontbreekt ons aan informatie over de schoolprestaties van deze groep jongeren.

Onderwijs gevolgd in het land van herkomst

Een latere instroom in het Nederlandse onderwijs is niet bevorderlijk voor een snelle of bij iemands talenten passende onderwijsloopbaan. De kans op leerachterstanden op leeftijdgenoten die van jongs af aan onderwijs in Nederland hebben gevolgd, is dan groot. Of een kind onderwijs heeft gevolgd in het land van herkomst hangt vanzelfsprekend samen met de leeftijd en met het tijdstip van migratie. Hoe ouder zij waren toen zij naar Nederland kwamen, hoe langer zij in het herkomstland naar school zullen zijn gegaan. En omgekeerd: als ze in Nederland zijn geboren, is de kans klein dat ze onderwijs hebben gevolgd in het herkomstland van hun moeder.

Hoeveel kinderen hebben onderwijs gevolgd in het land van herkomst? Van de in Nederland geboren kinderen (50% van het totale aantal kinderen in de enquête) blijkt vrijwel niemand in het land van herkomst onderwijs gevolgd te hebben (tabel 4.3). Van de niet in Nederland geboren migrantenkinderen volgde een deel wel onderwijs in het land van herkomst. De groep oudere kinderen deed dat veel vaker dan de groep jongere kinderen. Natuurlijk is de kans dat een jong kind al onderwijs volgde in het land van herkomst op grond van zijn of haar leeftijd al kleiner dan de kans dat een ouder kind dat deed, maar deze kans hangt ook samen met de migratiegeschiedenis. In beide leeftijdsgroepen zitten immers kinderen die kort of juist langer geleden naar Nederland zijn gekomen (hoofdstuk 2).

Tabel 4.3

Aandeel kinderen dat in het land van herkomst onderwijs heeft gevolgd, naar geboorteland, leeftijd en herkomst kind, 2015 (in procenten)

	Pools	Bulgaars	Roemeens
in Nederland geboren	1	3	0
niet in Nederland geboren			
4-11 jaar	24	30	22
12-17 jaar	68	75	75

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Hoe lang hebben deze migrantenkinderen onderwijs gevolgd in het land van herkomst? Tabel 4.4 toont de opleidingsduur in het land van herkomst voor de 4-17-jarige kinderen. Er is geen verschil naar herkomstgroep. Ongeveer een derde heeft vijf jaar of langer onderwijs gevolgd in het land van herkomst. Kijken we naar de 12-17-jarigen, dan is dit aandeel nog groter: Poolse jongeren 36%, Bulgaarse 43% en Roemeense 35% (niet in tabel). Met name voor deze al wat oudere groep verwachten we dat aansluiting bij het Nederlandse onderwijs lastig zal zijn.

Aantal jaren opleiding in Nederland

Geen van de kinderen die onderwijs volgden in het land van herkomst, heeft de opleiding daar af kunnen maken en is daarom na migratie in Nederland het onderwijs ingestroomd. Vanwege de steekproefselectie van kinderen in de leeftijd van 4-17 jaar betekent dit dat de kinderen in de enquête nog vrijwel allemaal in Nederland naar school zullen gaan. Volgens opgave van de ouders gaat 99% van de Roemeense kinderen en 98% van de Poolse en Bulgaarse kinderen in Nederland naar school. De enkeling die niet naar school gaat, heeft de opleiding intussen afgerond of is (nog) nooit in Nederland naar school geweest.

Tabel 4.4

Aantal jaren onderwijs gevolgd in land van herkomst, 4-17-jarigen, naar herkomst kind, 2015 (in procenten)

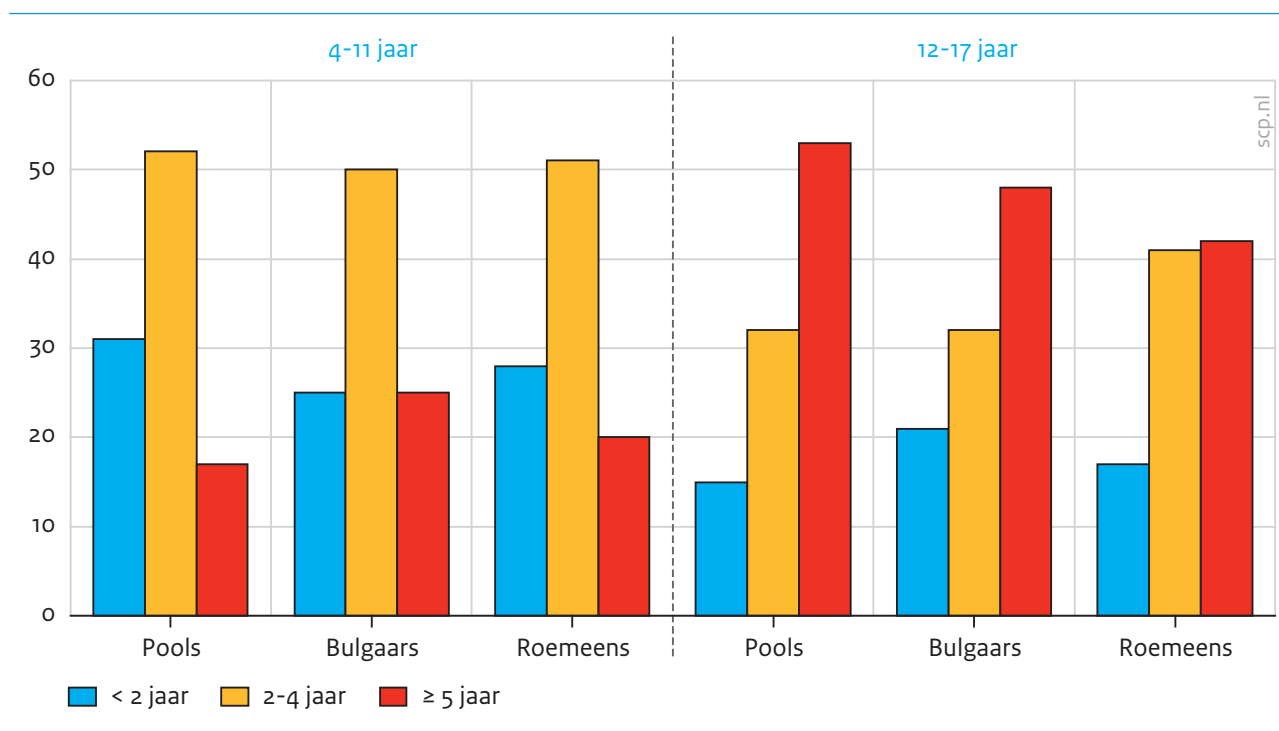
	Pools	Bulgaars	Roemeens
onderwijsduur			
0-1 jaar	29	29	31
2-4 jaar	40	35	41
≥ 5 jaar	31	36	28

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Het merendeel van de jonge, niet in Nederland geboren kinderen (4-11 jaar) heeft in Nederland minder dan vijf jaar onderwijs gevolgd (figuur 4.1). Dit is anders bij de oudere kinderen (12-17 jaar), bij hen is vooral het aandeel dat al vijf jaar of langer onderwijs volgt in Nederland groot. Verschillen tussen de herkomstgroepen zijn niet significant.

Figuur 4.1

Aantal jaren onderwijs gevolgd in Nederland, eerste generatie, naar leeftijd en herkomst kind, 2015 (in procenten)

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Hoe gaat het met het kind op school?

De overgrote meerderheid van de ouders vindt dat het goed gaat met hun kind op school (tabel 4.5). Een klein deel van de kinderen gaat het volgens de ouders minder goed, hetzij omdat zij zich buitengesloten voelen vanwege hun afkomst, hetzij omdat ze worden gepest op school. Er zijn geen verschillen naar herkomstgroep.

Ongeveer negen van de tien kinderen gaan graag naar school. Het animo vermindert wel naarmate de kinderen ouder zijn. Overigens zien we dit bij kinderen in het algemeen gebeuren, zeker niet alleen bij migrantenkinderen (Gommans en De Roos 2014).

Tabel 4.5

Ouders over hoe het met hun kind op school gaat (4-17 jaar), naar herkomst kind, 2015 (in procenten (helemaal) mee eens)

	Pools	Bulgaars	Roemeens
gaat graag naar school	90	92	94
komt goed mee op school	93	92	92
voelt zich buitengesloten door afkomst	6	7	10
wordt gepest op school	5	4	4
vindt het belangrijk om goede cijfers te halen	85	91	88

Bron: SCP/CBS (KML'15)

In de tabel is ook zichtbaar of de kinderen gemotiveerd zijn om te presteren (goede cijfers willen halen). Poolse kinderen lijken dit minder belangrijk te vinden, maar de verschillen tussen de groepen zijn niet significant.

Slechts een op de 20 à 25 kinderen wordt volgens de ouders gepest op school, maar niet duidelijk is hoe vaak kinderen gepest worden, in hoeverre dit incidenteel gebeurt. Daarom is dit aandeel moeilijk te vergelijken met de cijfers die naar voren kwamen in eerder onderzoek onder Nederlandse scholieren, waarin werd gekeken naar vaak gepest worden (minstens twee keer per maand) (Gommans en De Roos 2014). In dat onderzoek bleek 10% van de basisschoolscholieren en 7% van de middelbare scholieren vaak gepest te worden, cijfers die hoger liggen dan wat de migrantenouders inschatten voor de gehele groep van 4-17 jaar (vanwege geringe aantallen respondenten is een uitsplitsing naar leerlingen in het basis- en voortgezet onderwijs in ons onderzoek niet mogelijk). Maar vanwege de verschillen in vraagstelling en onderzoeksgroepen kunnen we niet zeggen of dit verschil significant is.

Een eigen plek voor het kind

Dat kinderen thuis een rustige plek hebben om hun huiswerk te maken vinden onderwijsprofessionals heel belangrijk. In de verkenning van Vogels et al. (2014) wezen zij erop dat het daar in een deel van de migrantengezinnen aan ontbreekt. Zo merkten zij op dat opgroeien in een recreatiepark of op een camping voor kinderen hectisch en stressvol is, en dat kinderen in dergelijke woonomstandigheden moeite hebben een rustige plek te vinden waar ze huiswerk kunnen maken. Het ontbreken van een eigen plek zou de schoolloopbaan kunnen belemmeren. We zijn daarom nagegaan in hoeverre kinderen uit Midden- en Oost-Europa hierover beschikken.

Ruim negen van de tien kinderen (92%), zo blijkt, heeft een eigen kamer, maar ook als zij die niet hebben, is er volgens de ouders vrijwel altijd wel een rustige plek waar zij hun huiswerk kunnen maken (97%).

Ondanks de hoge aandelen kinderen die hierover beschikken, zijn er verschillen aanwijsbaar naar de achtergrond van ouders. Poolse kinderen hebben vaker een rustige plek voor het maken van huiswerk dan Roemeense kinderen, Bulgaarse kinderen zitten daartussenin. Kinderen in huishoudens met een hoog opleidingsniveau hebben ook vaker zo'n plek dan kinderen in huishoudens met een laag opleidingsniveau, maar het grootste verschil vinden we bij het type woning van het gezin. In hoofdstuk 2 werd duidelijk dat vrijwel alle respondenten in dit onderzoek met hun gezin wonen in een eengezinswoning of een appartement/flat en vrijwel nooit in een caravan, vakantiewoning, pension of gedeelde woning. Dat vergroot de kans dat de kinderen een rustige plek zullen hebben, al dan niet in de vorm van een eigen kamer. In totaal (dus niet naar herkomst uitgesplitst) beschikt volgens de ouders 95% van de kinderen die in een eengezinswoning wonen over een eigen kamer; van de kinderen die in een appartement of flat wonen is dat 91%, maar de kleine groep die in een andersoortige woning woont, heeft veel minder vaak een eigen kamer: 77%.

Ongeoorloofde onderbrekingen van het schooljaar

Terwijl onderwijsprofessionals een positief effect verwachten op de schoolprestaties van een eigen plek thuis voor het maken van huiswerk, verwachten zij een negatief effect van ongeoorloofd verzuim (Vogels et al. 2014). Dit laatste verwijst allereerst naar spijbelen en schooluitval, maar ook naar onderbrekingen van het schooljaar buiten de schoolvakanties om.

Van seizoenarbeiders onder de Midden- en Oost-Europeanen is bekend dat zij een paar maanden in Nederland werken en wonen, om in perioden tussen tijdelijke contracten (vaak via een uitzendbureau) terug te keren naar het land van herkomst. Dit wordt ook wel aangeduid als pendelen. Doen migranten dit samen met hun kinderen, dan beschouwen professionals dat als schadelijk voor de kinderen. Kinderen zouden dan een stabiele thuisbasis missen en delen van het schooljaar verzuimen met mogelijk nadelige consequenties voor hun welbevinden en schoolprestaties. Maar migranten die met hun gezin in Nederland wonen, zouden dit pendelgedrag veel minder of niet meer vertonen. Ook deze migranten reizen regelmatig naar het herkomstland, maar dat is dan niet (meer) voor het overbruggen van tijd tussen twee contracten en/of (tijdelijke) hereniging met partner en kinderen. Door na te gaan hoelang ouders en kinderen in het land van herkomst verblijven en of zij daar ook buiten de schoolvakanties zijn, kunnen we in kaart brengen hoeveel kinderen kans lopen op een onderbreking van het schooljaar en daardoor op het oplopen van onderwijsachterstanden.

Ouders van Roemeense kinderen waren in de afgelopen twaalf maanden minder vaak dan de andere twee bevolkingsgroepen in het herkomstland (tabel 4.6). Degenen die er wel waren, gingen net als de ouders uit de andere twee groepen meestal voor een periode van een à vier weken. Ouders van Bulgaarse en Roemeense kinderen die voor maximaal vier weken naar het land van herkomst zijn geweest, deden dat meestal in een aaneengesloten

periode (niet in tabel). Ouders van Poolse kinderen verdelen die een à vier weken vaker over meerdere reizen naar Polen. De relatieve nabijheid van Polen zal het gemakkelijker maken om voor kortere perioden op en neer te reizen dan naar het verder weg gelegen Bulgarije of Roemenië. Van de drie bevolkingsgroepen zijn het ook de ouders van Bulgaarse kinderen die het vaakst langere tijd (langer dan vier weken) in het land van herkomst verbleven.

Tabel 4.6

Aantal weken in afgelopen twaalf maanden dat ouders verbleven in herkomstland,^a naar herkomst kind, 2015 (in procenten)

	Pools	Bulgaars	Roemeens
0 weken	20	24	31
1-4 weken	61	55	54
5-8 weken	16	20	12
≥ 9 weken	2	1	3

a Exclusief in Nederland geboren ouders.

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Wat geven ouders aan over het verblijf en de duur van het verblijf van hun kinderen in het land van herkomst? Twee derde tot vier vijfde van de kinderen was het afgelopen jaar ten minste een keer in het land van herkomst (tabel 4.7). Roemeense kinderen waren er significant minder vaak dan Poolse kinderen.

Van de kinderen die naar het land van herkomst zijn geweest, verbleven de meesten er even lang als hun ouders (63% van de Poolse, 83% van de Bulgaarse en 76% van de Roemeense kinderen). Bij de Poolse groep verbleef een vijfde van de kinderen het afgelopen jaar langer in het herkomstland dan de ouders, dat is meer dan bij de andere groepen (8% bij de Bulgaarse en 14% bij de Roemeense).

De duur van het verblijf verschilt niet veel. Bulgaarse kinderen zijn minder vaak dan de andere groepen voor een korte tijd (tot twee weken) in het land van herkomst geweest. Een belangrijk verschil is wel dat kinderen van Poolse herkomst er vaker buiten de schoolvakanties verbleven dan de andere twee groepen kinderen.

Tabel 4.7

Aandeel kinderen van 4-17 jaar dat in de afgelopen twaalf maanden in het land van herkomst is geweest, naar duur verblijf en herkomst kind, 2015 (in procenten)

	Pools	Bulgaars	Roemeens	significant verschil? ^a
kind was afgelopen jaar in herkomstland	81	75	65	P > R
duur verblijf				
1-2 weken	34	15	39	
3-4 weken	38	53	34	
5-8 weken	23	30	20	
≥ 9 weken	5	2	7	
(ook) buiten schoolvakanties	17	1	6	P > B, R

a p is Pools, b is Bulgaars en r is Roemeens. Verschillen tussen de herkomstgroepen zijn getoetst met regressieanalyses ($p < 0,05$).

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Op basis van de uitkomst in de enquête dat ouders van Bulgaarse kinderen gemiddeld iets langer in het herkomstland verblijven, en de ervaringen van deskundigen in de verkenning dat Bulgaarse kinderen vaker dan andere kinderen buiten de schoolvakanties in het land van herkomst verblijven (Vogels et al. 2014), verwachtten we dit ook als uitkomst voor de kinderen in de survey. Die verwachting is niet uitgekomen. Van de kinderen in de leeftijd van 4-17 jaar die in Nederland naar school gaan, zijn het niet de Bulgaarse maar de Poolse kinderen die volgens opgave van de ouders het vaakst ook buiten de schoolvakanties in het land van herkomst waren.

Mogelijk hangt dit verschil tussen de ervaringen van de deskundigen in de verkenning en de uitkomsten van de survey samen met de selectie in de survey van in het bevolkingsregister ingeschreven migranten. Het zijn immers de niet-ingeschreven migranten die het volgens de geraadpleegde deskundigen minder nauw nemen met de regels rondom leerplicht en schoolvakanties. En juist niet-ingeschreven zijn, zou relatief vaak voorkomen bij de Bulgaarse bevolkingsgroep (maar harde gegevens hierover ontbreken).

Wat was volgens de ouders de reden dat hun kind het afgelopen jaar in het herkomstland verbleef? Ouders konden meerdere redenen opgeven, maar familiebezoek en vakantie zijn het vaakst, en vaak in combinatie, genoemd (tabel 4.8). Voor ouders van Poolse en Roemeense kinderen staat familiebezoek op de eerste plaats en vakantie op de tweede, terwijl dat bij ouders van Bulgaarse kinderen andersom is.

Een andere reden die wordt genoemd – in ieder geval door de Poolse groep – is dat het kind omwille van medische zorg in Polen was. In de verkenning van Vogels et al. (2014) merkten professionals en deskundigen op dat met name Poolse ouders hun kinderen regelmatig voor medische zorg meenemen naar het land van herkomst, onder meer voor

vaccinaties en tandheelkundige zorg. Dit beeld lijkt in ons onderzoek door de ouders te worden ondersteund, al betreft het een zeer kleine groep (zie ook hoofdstuk 5).

Tabel 4.8

Reden van verblijf kind in herkomstland in de afgelopen twaalf maanden, naar herkomst kind, 2015 (in procenten)

	Pools	Bulgaars	Roemeens
familiebezoek	82	66	73
vakantie	74	83	66
medische zorg	4	1	1
andere redenen	4	2	3

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Verder noemen enkele ouders als reden voor verblijf dat hun kind tijdelijk bij familie (grootouders of (ex-)partner) ging wonen, of in het land van herkomst naar school ging. Vaker noemde men echter 'andere redenen' voor het verblijf, zonder deze te preciseren. In de tabel zijn de eerstgenoemde redenen, vanwege de geringe aantallen ouders die dat opgaven, samengenomen in de categorie 'andere redenen'.

Spijbelen

Onderbreking van het schooljaar door ook buiten schoolvakanties weg te blijven uit de lessen, geldt als ongewenst voor een succesvolle schoolloopbaan. Dat geldt ook voor spijbelen. Zo nu en dan een les overslaan hoeft niet schadelijk te zijn, maar structureel spijbelen wijst op de aanwezigheid van problemen en geldt als een voorbode van schooluitval en probleemgedrag. Die problemen kunnen bij het kind liggen (gebrek aan motivatie, faalangst, slechte schoolresultaten), bij de school (lesuitval, slechte schoolorganisatie, pestcultuur), of te maken hebben met de thuissituatie (scheiding, gebrek aan aandacht).

Kinderen in het basisonderwijs spijbelen nauwelijks, maar dat verandert als zij naar het voortgezet onderwijs gaan. Uit het HBSC-onderzoek (Health Behaviour in School-aged Children) (2013) blijkt dat ruim 9% van de jongeren van 12 tot 16 jaar in de maand voorafgaand aan het onderzoek minimaal één uur heeft gespijbeld (De Looze et al. 2014). Uit de studie van Nijhoff (2013) komt naar voren dat jongeren uit Midden- en Oost-Europa die in Den Haag in het voortgezet onderwijs zitten relatief vaak spijbelen en te laat komen op school. Dat zou deels komen doordat het aan toezicht van ouders ontbreekt.

We hebben ouders gevraagd wat zij weten over eventueel spijbelen van hun kind. Uiteraard was het wenselijker geweest deze informatie rechtstreeks van de kinderen te betrekken, maar dat was in deze survey-opzet niet mogelijk. We vermoeden, mede op grond van de studie van Nijhoff (2013), dat niet alle ouders goed zicht zullen hebben op wat hun kind doet of nalaat op school, waardoor de gepresenteerde cijfers wellicht een gemankeerd beeld schetsen, maar dat geldt dan waarschijnlijk wel voor alle drie de groepen ouders in gelijke mate, waardoor een onderlinge vergelijking mogelijk blijft.

Tabel 4.9 laat zien dat een klein deel van de ouders aangeeft niet te weten of hun kind spijbelt; het merendeel van de ouders zegt het wel te weten. De grote meerderheid van deze ouders zegt dat hun kind nooit ongeoorloofd wegblijft van school en een klein deel dat hun kind weleens een lesuur of een hele dag verzuimt. Poolse kinderen spijbelen volgens opgave van de ouders nog het meest. Of zij dat meer doen dan autochtoon-Nederlandse kinderen kunnen we door de andere vraagstelling in het HBSC-onderzoek (gericht op spijbelen in afgelopen maand) niet zeggen.

Tabel 4.9

Spijbelen door kinderen van 12-17 jaar, naar herkomst kind, 2015 (in procenten)

	Pools	Bulgaars	Roemeens
spijbelt weleens lesuur	12	6	2
spijbelt weleens hele dag	1	1	4
spijbelt nooit	82	87	95
weet niet	5	6	0

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Overigens is uit onder meer het HBSC-onderzoek (2013) bekend dat jongens vaker spijbelen dan meisjes en dat spijbelen toeneemt met de leeftijd (Gommans en De Roos 2014). Jongeren uit de door ons onderzochte drie bevolkingsgroepen spijbelen eveneens vaker naar mate zij ouder zijn, maar er is geen verschil tussen jongens en meisjes.

Kijken we naar kenmerken van de ouders, dan zien we dat in huishoudens waar alle twee de ouders werken, zij minder ongeoorloofd verzuim van hun kind rapporteren dan in huishoudens waar een van de ouders werkt. Een reden voor het positievere beeld dat tweeverdieners van hun kind schetsen, kan zijn dat zij minder snel in de gaten hebben dat hun kind spijbelt dan ouders in een een- of geenverdienersgezin. We onderzoeken deze mogelijkheid verder aan de hand van de vraag of hun kind 's ochtends op tijd naar school gaat.

Op tijd naar school?

We achten de kans groter dat ouders weten of hun kind 's ochtends op tijd naar school gaat, dan dat ze weten of het kind spijbelt. Of het kind op tijd op school arriveert, is nog een ander punt; waarschijnlijk hebben ouders daar minder zicht op. We gaan hier na hoe ouders antwoorden op de vraag naar het op tijd naar school gaan en hoe zich dat verhoudt tot de antwoorden over het spijbelen.

In tabel 4.10 zien we dat nagenoeg alle ouders van kinderen in de leeftijd van 4-17 jaar zeggen te weten of hun kind 's ochtends op tijd naar school gaat. Slechts 1% van de ouders van de Poolse kinderen weet dit niet. De overgrote meerderheid van de ouders in alle drie de bevolkingsgroepen zegt dat hun kind altijd op tijd gaat en een klein deel zegt dat hij of zij dat niet altijd doet.

Tabel 4.10

Mate waarin kinderen van 4-17 jaar 's ochtends op tijd naar school gaan, naar herkomst kind, 2015 (in procenten)

	Pools	Bulgaars	Roemeens
4-17 jaar			
altijd op tijd	75	86	85
niet altijd op tijd	24	14	15
weet niet	1	0	0
12-17 jaar			
niet altijd op tijd	31	18	17

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Als we voor een vergelijking met de antwoorden van de ouders over het spijbelen inzoomen op de leeftijdscategorie 12-17-jarigen, zien we dat het aandeel kinderen dat volgens de ouders niet altijd op tijd naar school gaat, hoger is dan voor de leeftijdscategorie 4-17 jaar. Ook bij dit onderwerp onderscheiden ouders van Poolse kinderen zich van de andere ouders. Zij geven vaker dan de andere ouders aan dat hun kind niet altijd op tijd naar school gaat. Net als het spijbelen hangt het op tijd naar school gaan samen met de leeftijd van het kind: hoe ouder het kind hoe minder vaak het altijd op tijd naar school gaat. En net als dat tweeverdieners vaker dan eenverdieners en geenverdieners zeggen dat hun kind nooit spijbelt, zeggen zij ook vaker dat hun kind altijd op tijd naar school gaat. Het valt lastig te duiden waarom dit verschil er is, maar ook deze uitkomst voedt het idee dat deze ouders mogelijk minder goed in beeld hebben wat hun kinderen doen, al hadden zij net als bij de vraag over spijbelen ook hier de mogelijkheid om dat aan te geven met de antwoordcategorie 'weet ik niet'.

Spijbelen en te laat naar school gaan zijn indicatie van problemen op school

Een interessante uitkomst van de vergelijking van spijbelen en op tijd komen is dat er samenhang is tussen beide gedragingen: als ouders zeggen dat hun kinderen niet altijd op tijd naar school gaan, zeggen zij ook vaker dat hun kinderen weleens spijbelen. Zoals gezegd, geldt spijbelen als een voorbode van problemen en schooluitval. Als we deze gedragingen van de kinderen vervolgens afzetten tegen het oordeel van de ouders over hoe het met hun kind op school gaat, zien we dat die problemen er inderdaad zijn. Kinderen die spijbelen en te laat naar school gaan, zijn vaker kinderen die niet graag naar school gaan, niet goed mee komen op school, het niet belangrijk vinden om goede cijfers te halen en/of gepest worden op school. Er is vanwege de kleine aantallen jongeren met deze problemen in de analyse geen onderscheid gemaakt naar herkomst.

Van de vijf mogelijke redenen die we de ouders hebben voorgelegd over spijbelen of te laat naar school te gaan, maakt alleen discriminatie op school niet uit: er is geen samenhang tussen zich buitengesloten voelen door afkomst en te laat naar school gaan of spijbelen.

Spijbelen en te laat naar school gaan hangen niet samen met het verblijfsperspectief van ouders. De vooronderstelling was dat onzekerheid over de toekomst (gaat het gezin weer terug naar het herkomstland of richt het zich op een leven in Nederland?) tot probleemgedrag bij jongeren zou kunnen leiden. Maar als ouders nog niet weten waar ze over vijf jaar zullen zijn, of als ze verwachten dan niet meer in Nederland te zijn, is dat niet van invloed op spijbelen of te laat naar school gaan van hun kinderen.

Over schooluitval bij deze Midden- en Oost-Europese migrantenkinderen kunnen we geen uitspraken doen. Het aantal jongeren tot 18 jaar dat niet (meer) naar school gaat, is bijzonder klein en we weten bovendien niet of zij het onderwijs zonder diploma of startkwalificatie hebben verlaten.

4.4 Betrokkenheid ouders bij school en onderwijs van het kind

Contacten ouders met de school van hun kind

Autochtoon-Nederlandse ouders zijn vaak nauw betrokken bij het onderwijs van hun kind. Zij participeren in schoolactiviteiten – vooral in het basisonderwijs – en onderhouden regelmatig contact met docenten en schoolleiding over het welzijn en de onderwijsprestaties van hun kind. En thuis ondersteunen en begeleiden zij hun kind bij de ontwikkeling en het schoolwerk (Herweijer et al. 2013). Ouders van niet-westerse herkomst, zo blijkt uit hetzelfde onderzoek van Herweijer et al. (2013) doen dat eveneens, maar in mindere mate. Zij zijn vaker van mening dat het opvoeden van kinderen hun eigen verantwoordelijkheid is, terwijl het onderwijzen primair een taak van de school is waar ouders op afstand van dienen te blijven.

Hoe stellen ouders van kinderen uit Midden- en Oost-Europa zich op tegenover het onderwijs en de school van hun kind? We gaan hier na of ouders van Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen contact onderhouden met de school, om vervolgens in te gaan op hoe zij zich tot de school verhouden.

Vrijwel alle ouders zijn het afgelopen jaar naar de school van hun kind geweest voor ouderavonden, rapportbesprekingen of afspraken met leraren of schoolleiding (96%). In het basisonderwijs is dit vanzelfsprekend – ouders moeten op zijn minst naar school komen om het rapport van hun kind op te halen – maar in het voortgezet onderwijs en het middelbaar beroepsonderwijs (mbo) is dit niet het geval. Voor het welbevinden en de prestaties van het kind is het echter wel wenselijk dat ouders ook contact onderhouden met die scholen (Herweijer et al. 2013). De meeste ouders van de migrantenkinderen uit Polen, Bulgarije en Roemenië die in het voortgezet onderwijs en het mbo zitten, hebben dit het afgelopen jaar ook gedaan, al weten we niet hoe frequent of intensief die contacten waren. Toch zijn er ook enkele ouders die het afgelopen jaar geen contact met de school van hun kind hebben gehad. Dat betreft in aantal iets meer ouders van kinderen in het voortgezet onderwijs of mbo dan in het basisonderwijs. Als belangrijkste reden voor gebrek aan contact met de school geven zij op dat zij geen uitnodiging hebben ontvangen.

Vertrouwen in de school

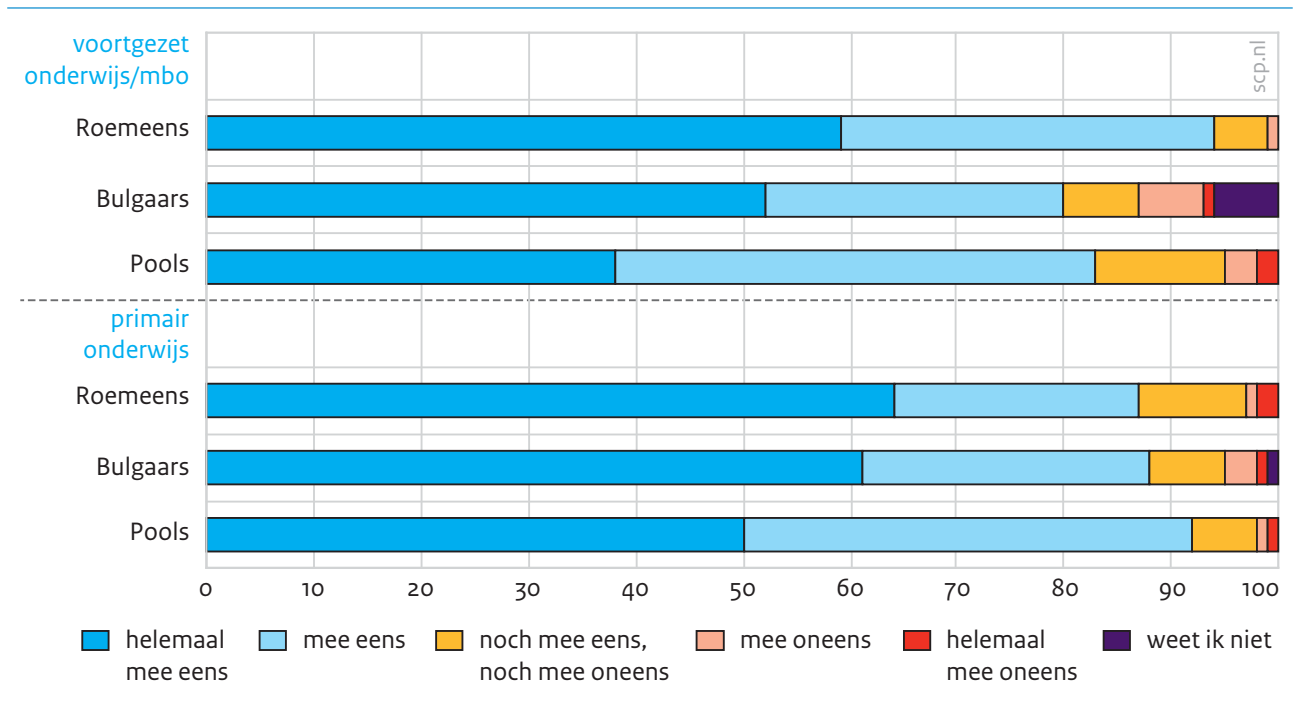
Om te peilen hoe betrokken ouders zijn bij het onderwijs van hun kinderen hebben we hen enkele vragen daarover voorgelegd. Ouders is allereerst gevraagd in hoeverre zij vertrouwen hebben in de kwaliteit van het onderwijs van de school. Een grote meerderheid van de ouders zegt daar vertrouwen in te hebben (helemaal mee eens en mee eens dat de school goed onderwijs geeft) (figuur 4.2). De figuur lijkt te wijzen op verschillen tussen de onderwijstypes en daarbinnen tussen groepen ouders, maar nadere analyse laat zien dat de verschillen tussen de onderwijssoorten wel en tussen de groepen niet altijd significant zijn. Scholen voor primair onderwijs genieten meer vertrouwen van ouders dan scholen voor voortgezet onderwijs, en de herkomst van het kind maakt voor de mate van dat vertrouwen niet uit.

Binnen het voortgezet onderwijs zijn er wel verschillen tussen de groepen. Ouders van Roemeense kinderen hebben meer vertrouwen in de kwaliteit van dit onderwijs dan ouders van Poolse kinderen, maar niet meer dan ouders van Bulgaarse kinderen.

In de vergelijking die we maakten tussen de groepen ouders, is het aandeel ouders dat zegt niet te weten of ze vertrouwen hebben in de school buiten beschouwing gelaten. Betrekken we dat er wel bij, dan wordt het beeld bij het voortgezet onderwijs iets anders: ouders van Roemeense kinderen kijken dan wel significant af van ouders van Bulgaarse kinderen. Dit komt omdat ouders van Bulgaarse kinderen relatief vaak hebben aangegeven niet te weten of de kwaliteit van het onderwijs op de school goed is. Dat wijst op een grotere afstand of onbekendheid met de school bij deze bevolkingsgroep, wat zich vooral uit bij het, ook voor andere ouders wat meer op afstand staande, voortgezet onderwijs.

Figuur 4.2

Mate waarin ouders er vertrouwen in hebben dat de school goed onderwijs geeft, naar onderwijssoort en herkomst kind, 2015 (in procenten)

Bron: SCP/CBS (KML'15)

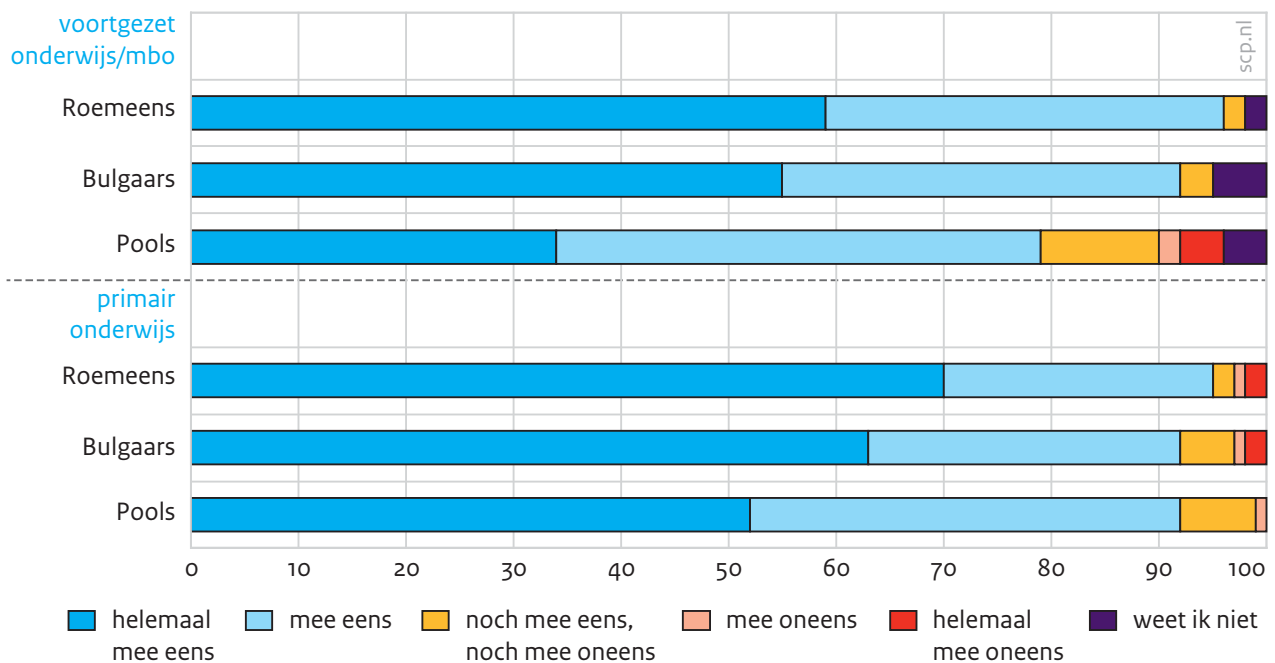
Vervolgens is ouders gevraagd in hoeverre ze met de school in gesprek kunnen gaan wanneer zich problemen voordoen. De overgrote meerderheid van de ouders is van mening dat ze dan inderdaad met de school in gesprek kunnen gaan. Maar er zijn wel verschillen naar onderwijssoort en herkomst van het kind. Over het voortgezet onderwijs zijn ouders minder positief dan over het primair onderwijs, en ouders van Poolse kinderen zijn minder positief over beide onderwijssoorten dan de andere groepen ouders.

Dit verschil blijft, ook als rekening wordt gehouden met het aandeel ouders dat het niet weet. Dat laatste betreft overigens vrijwel altijd ouders met een kind in het voortgezet onderwijs of mbo. Ouders ervaren de scholen voor primair onderwijs duidelijk als toegankelijker voor contact met leerkrachten of schoolleiding.

Ook zijn gezinnen waarin geen van de ouders een betaalde baan heeft vaker van mening dat ze op de school terecht kunnen dan alleen- of tweeverdieners. Mogelijk denken zij positiever over de toegankelijkheid van de school omdat zij overdag tijd hebben om naar de school te gaan.

Figuur 4.3

Mate waarin ouders denken dat ze met de school kunnen praten wanneer zich problemen voordoen, naar onderwijssoort en herkomst kind, 2015 (in procenten)

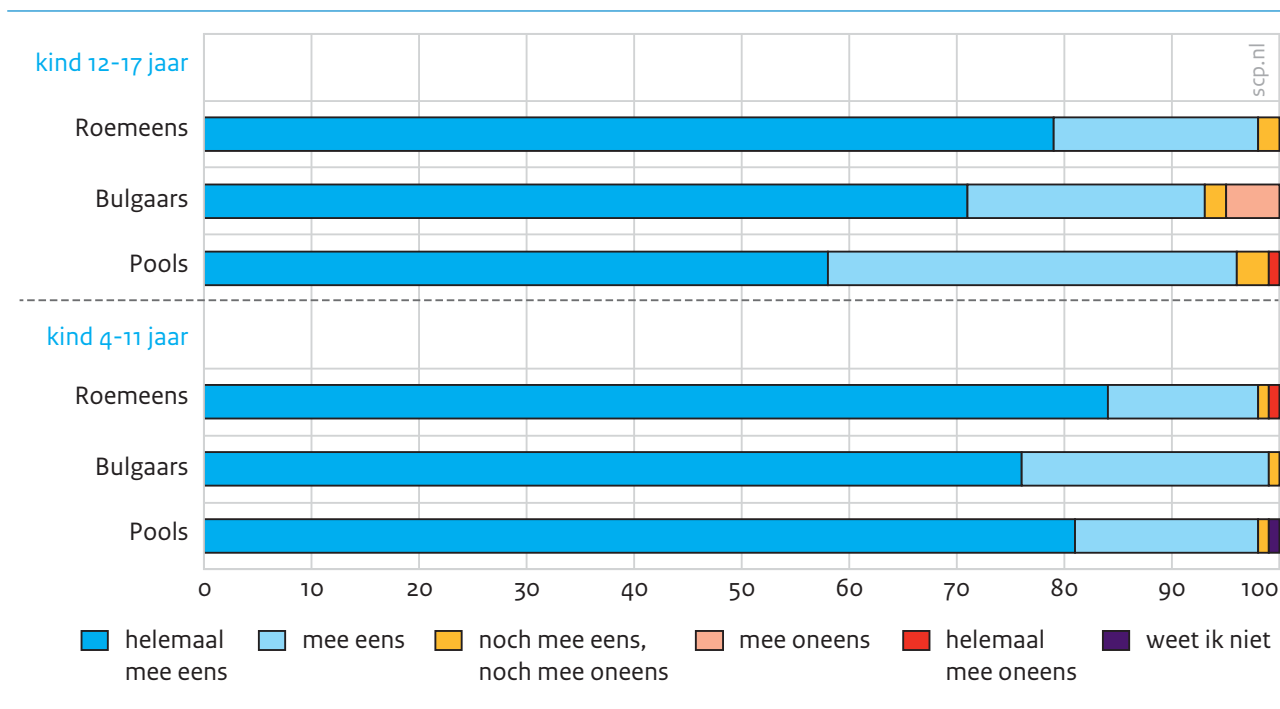
Bron: SCP/CBS (KML'15)

Betrokkenheid van ouders bij onderwijs thuis

Contact met de school is een van de vormen van betrokkenheid van ouders bij het onderwijs van hun kind. Een andere vorm is het tonen van belangstelling voor en het ondersteunen van het kind door de ouders thuis. Ook dat geldt in het onderwijs als van groot belang voor de schoolloopbaan van het kind (Herweijer et al. 2013). We hebben ouders drie stellingen voorgelegd over hun betrokkenheid thuis bij de schoolprestaties van hun kind. In figuur 4.4 is weergegeven in hoeverre ouders de voortgang en cijfers van hun kind op school volgen. Ouders hebben bijzonder vaak aangegeven het helemaal eens te zijn met deze stelling; een kleiner deel zegt het ermee eens zijn. Dit betekent dat vrijwel alle ouders zeggen de vorderingen van hun kind op school te volgen. Toch zijn er verschillen in de mate waarin ouders dit doen. Zij 'monitoren' jongere kinderen meer dan oudere. Ouders van Roemeense kinderen in de leeftijd van 12-17 jaar doen dit vaker dan ouders van Poolse en Bulgaarse kinderen in die leeftijdscategorie. En hoe hoger opgeleid de ouders zijn, hoe vaker zij de voortgang van hun kind volgen (niet in figuur).

Figuur 4.4

Mate waarin ouders zeggen de voortgang en cijfers van het kind op school te volgen, naar leeftijd en herkomst kind, 2015 (in procenten)

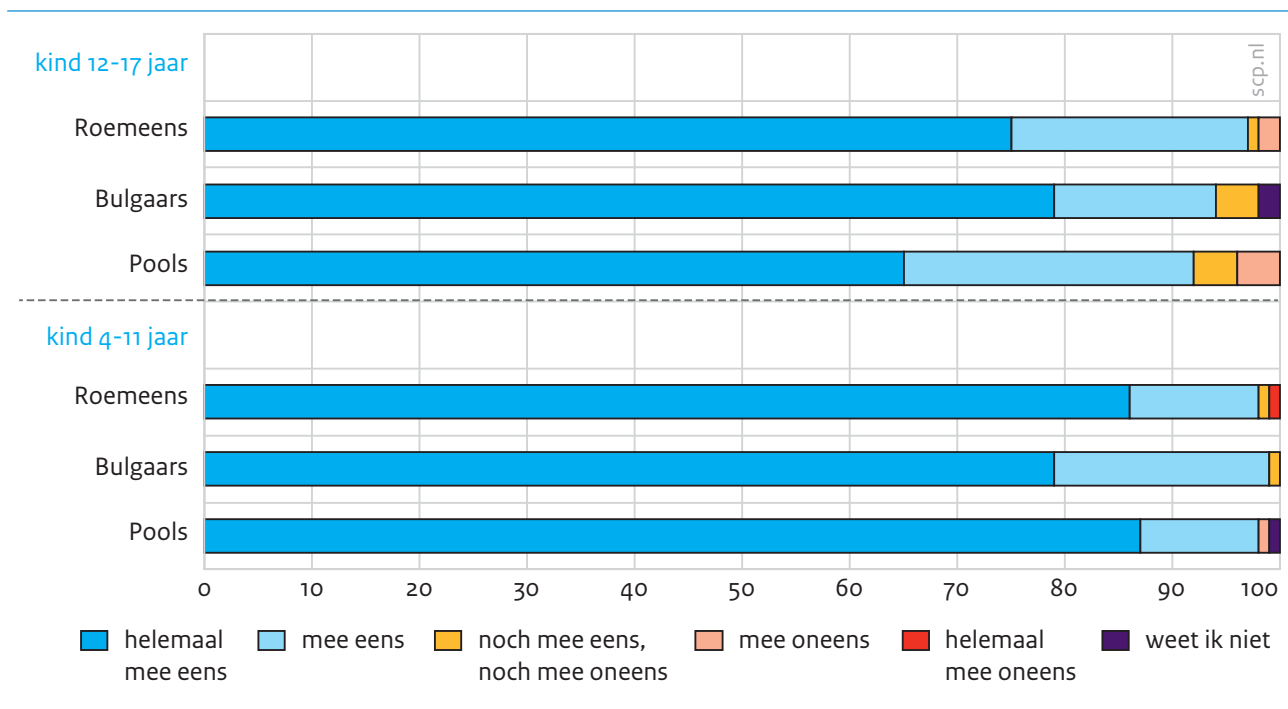
Bron: SCP/CBS (KML'15)

Ouders geven ook bijzonder vaak aan dat zij tegen hun kind zeggen dat zij trots op hem/haar zijn als het kind het goed doet op school. Toch zien we net als bij de eerste stelling verschillen tussen groepen ouders. Figuur 4.5 laat de antwoorden van de ouders naar leeftijd en herkomst van het kind zien. Ouders zeggen vaker tegen jonge kinderen dat ze trots op hen zijn dan tegen oudere kinderen, en vaker tegen meisjes dan tegen jongens (het laatste staat niet in de figuur). De herkomst van het kind maakt echter geen verschil, maar het opleidingsniveau in het huishouden wel: hoe hoger opgeleid de ouders zijn, hoe vaker zij hun kind een schouderklopje geven.

De derde stelling die aan ouders is voorgelegd, luidt 'ik moedig mijn kind aan om hard te werken voor school' (niet in figuur). Vrijwel alle ouders zeggen dit te doen (75% helemaal mee eens en 20% mee eens). Er is geen onderscheid naar achtergrond van kind of ouders, behalve dan naar herkomst van het kind: ouders van Poolse kinderen moedigen hun kind het minst van alle drie de groepen aan en ouders van Roemeense kinderen het meest.

Figuur 4.5

Mate waarin ouders (naar eigen zeggen) hun kind vertellen dat zij trots op hem/haar zijn als het kind het goed doet op school, naar leeftijd en herkomst kind, 2015 (in procenten)

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Bij deze drie stellingen over de betrokkenheid bij het onderwijs zijn het steeds de ouders van jonge kinderen die zich thuis iets meer betrokken tonen bij het onderwijs dan de ouders van oudere kinderen. Ook tonen ouders van Poolse kinderen zich iets minder betrokken dan de andere groepen ouders. Deze uitkomsten laten onverlet dat ook het aandeel ouders van Poolse kinderen dat zich thuis betrokken toont bij het onderwijs van hun kind groot is.

4.5 Vrienden en vrije tijd

Uit eerder onderzoek onder volwassen Poolse en Bulgaarse migranten blijkt dat deze groepen al relatief veel contacten met autochtone Nederlanders onderhouden (Gijsberts en Lubbers 2013). Dat zijn vooral wat minder diepgaande contacten, zoals met collega's op het werk. Deze migranten waren echter nog nauwelijks actief in het verenigingsleven. Voor wat betreft het mediagebruik lag het zwaartepunt duidelijk bij het herkomstland. Er is echter nog vrijwel niets bekend over de participatie in Nederland van kinderen uit deze groepen, of van die uit Roemenië. In hoeverre hebben deze kinderen vrienden binnen en buiten de school en waaraan besteden ze hun vrije tijd? In hoeverre doen ze mee aan (on)georganiseerde activiteiten? We vroegen het aan de ouders.

Vriendschappen

De ouders schetsen een gunstig beeld van de sociale contacten van hun kind. Zo hebben vrijwel alle kinderen volgens de ouders (een paar) vrienden waarmee ze binnen en buiten

school optrekken (tabel 4.11). Ruim de helft van alle ouders geeft aan dat hun kind veel vrienden op school heeft. Dat hun kind op school geen enkele vriend heeft, komt volgens de ouders slechts zelden voor.

Tabel 4.11

Aantal vrienden dat kinderen van 4-17 jaar volgens hun ouders op school en buiten schooltijd hebben en de etnische achtergrond van deze vrienden, naar herkomst kind, 2015 (in procenten)

	Pools	Bulgaars	Roemeens	significant verschil? ^a
aantal vrienden op school				
veel vrienden	61	57	51	
een paar vrienden	38	42	46	
geen vrienden	1	1	3	
aantal vrienden buiten schooltijd				
veel vrienden	41	42	36	
een paar vrienden	51	49	55	
geen vrienden	8	9	8	
etnische achtergrond van vrienden				
vooral autochtoon-Nederlands	43	25	52	P, R > B
vooral uit herkomstland	4	6	1	
verschillende achtergronden	54	69	47	B > P, R

a p is Pools, b is Bulgaars en r is Roemeens. Verschillen tussen de herkomstgroepen zijn getoetst met regressieanalyses ($p < 0,05$).

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Ook over het aantal vrienden buiten schooltijd zijn ouders positief, al lijkt de aansluiting in de vrije tijd iets minder makkelijk te verlopen dan op school. Ongeveer vier van de tien ouders vinden dat hun kind buiten school veel vrienden heeft. Rond de helft kruist de optie een paar vrienden aan en volgens bijna de helft heeft hun kind buiten schooltijd geen vrienden.

Er is geen verschil in aantal vrienden tussen de herkomstgroepen (en dit aantal is ook niet afhankelijk van de achtergrondkenmerken van het kind en het gezin), maar wel in de etnische achtergrond van de vrienden. Kinderen van Bulgaarse herkomst hebben minder vaak autochtoon-Nederlandse vrienden en vaker vrienden met verschillende achtergronden dan de kinderen van de twee andere herkomstgroepen (tabel 4.11 en 4.12). Voor alle groepen geldt dat het vooral uitmaakt of er een in Nederland geboren ouder in het gezin is: in het laatste geval hebben kinderen veel vaker vooral een autochtone vriendenkring dan wanneer er geen in Nederland geboren ouder is. Daarnaast doet ook de leeftijd van de kinderen er enigszins toe: oudere kinderen hebben minder vaak vrienden van autochtone herkomst dan jongere kinderen.

Tabel 4.12

Samenhang van het hebben van vooral autochtoon-Nederlandse vrienden (4-17 jaar) met kenmerken van het kind en zijn/haar ouders, 2015 (in odds ratio's)

	vooral autochtoon- Nederlandse vrienden
Pools	1,00
Bulgaars	0,51**
Roemeens	1,12
1e generatie	1,00
2e generatie	1,34
4-11 jaar	1,00
12-17 jaar	0,59*
jongen	1,00
meisje	1,09
ouders uit herkomstland	1,00
1 ouder uit Nederland	3,44**
laag/middelhoog opleidingsniveau in huishouden	1,00
hoog opleidingsniveau in huishouden	0,92
alleenverdiener	1,00
tweeverdiener	1,21
geenverdiener	1,10
verklaarde variantie (McFadden R ²)	9,3%

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Vrijtijdsbesteding: sport en spel

Volgens professionals is er onder Midden- en Oost-Europese kinderen zeker animo om te sporten (Vogels et al. 2014). De betrokkenheid van ouders bij die sport (vrijwilligerswerk zoals de kinderen met de auto naar een wedstrijd brengen) laat volgens hen echter te wensen over. Deze informatie over het sportgedrag had echter voornamelijk betrekking op Poolse kinderen, over de andere groepen wisten de professionals weinig of niets. Wat vertellen de ouders in de survey over het sporten van hun kinderen?

De gegevens die ouders hebben verstrekt in de survey laten zien dat verreweg de meeste kinderen in alle drie de groepen aan sport doen buiten een sportclub om (tabel 4.13): ze gaan bijvoorbeeld voetballen op straat, hardlopen of fietsen. Kinderen van Bulgaarse herkomst doen dat iets vaker dan kinderen van Roemeense herkomst.

Tabel 4.13

Sporten buiten clubverband, lidmaatschap sportclub en zwemles van kinderen van 4-17 jaar (volgens ouders), naar herkomst kind, 2015 (in procenten)

	Pools	Bulgaars	Roemeens	significant verschil? ^a
sporten buiten sportclub (bv. voetballen, fietsen, hardlopen)	89	93	85	B > R
met wie sporten buiten clubverband				
samen met anderen	45	57	54	
zowel alleen als samen	47	37	37	
meestal alleen	8	7	9	
lid van sportclub	41	54	56	B, R > P
op zwemles (gezet)	66	68	71	

a p is Pools, B is Bulgaars en R is Roemeens. Verschillen tussen de herkomstgroepen zijn getoetst met regressieanalyses ($p < 0,05$).

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Ongeveer de helft van alle kinderen sport volgens hun ouders meestal samen met andere kinderen; ongeveer vier op de tien sport zowel alleen als samen. Slechts een klein deel – bijna een op de tien kinderen – sport meestal in zijn eentje. We zien geen verschillen tussen de herkomstgroepen.

Daarnaast zit ruim de helft van alle kinderen met een Bulgaarse of Roemeense achtergrond volgens hun ouders op een sportclub of sportvereniging (tabel 4.13). Bij de kinderen met een Poolse achtergrond is dat wat minder vaak het geval: ruim vier op de tien.

Deze aandelen liggen veel lager dan onder Nederlandse scholieren (De Roos en Gommans 2014; zeven op de tien bij 12-17-jarigen). Oudere kinderen en meisjes zitten veel minder vaak op een sportclub dan jongere kinderen en jongens en dat zien we ook bij Nederlandse scholieren (De Roos en Gommans 2014). Daarnaast ligt het aandeel dat lid is van een sportclub ook hoger onder kinderen die een in Nederland geboren ouder hebben dan onder kinderen van wie beide ouders uit het herkomstland afkomstig zijn (tabel 4.16). Verder zijn kinderen van de tweede generatie minder vaak lid van een sportclub dan kinderen van de eerste generatie.

Tabel 4.14

Redenen om geen lid te zijn van een sportclub (4-17 jaar), naar herkomst kind, 2015 (in procenten)

	Pools	Bulgaars	Roemeens	significant verschil? ^a
kind vindt dat niet leuk	32	20	16	P > B, R
te duur	21	17	21	
weet niet hoe aan te melden	12	17	5	B > R
geen mogelijkheid om kind te brengen/ halen	11	17	9	
geen tijd om te regelen	5	8	7	
vraagt te veel tijd van ouders	4	1	4	

a p is Pools, b is Bulgaars en r is Roemeens. Verschillen tussen de herkomstgroepen zijn getoetst met regressieanalyses ($p < 0,05$).

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Wanneer hun kind niet op een sportclub zit, hebben we aan ouders gevraagd waarom niet (tabel 4.14). Een belangrijke reden is dat het kind het niet leuk vindt; van de Poolse kinderen noemt bijna een derde van de ouders dat als reden. Voor ongeveer een op de vijf gezinnen speelt mee dat lidmaatschap van een sportclub te duur is. Sommige ouders zeggen niet te weten hoe zij hun kind moeten aanmelden; voor de ouders van de kinderen met een Bulgaarse achtergrond speelt dat relatief vaak een rol, namelijk voor bijna een op de vijf. Ongeveer een op de acht à negen ouders ziet geen mogelijkheid om hun kind naar de sportclub te brengen en op te halen. Andere redenen die genoemd worden zijn dat ouders geen tijd hebben om een lidmaatschap te regelen of dat sportclubs te veel tijd vragen van ouders.

Zwemles

De afgelopen jaren verschenen herhaaldelijk berichten in de media over verdrinking van Poolse kinderen; slechts weinigen zouden over zwemdiploma's beschikken. Leren zwemmen is niet verplicht in Nederland, maar wordt wel als heel belangrijk beschouwd gezien de waterrijke omgeving. Voor de gezinnen in ons onderzoek lijkt dat wat anders te liggen. Want 'slechts' ruim twee derde van de kinderen zit op zwemles of heeft op zwemles gezeten, aldus de ouders (tabel 4.13), en er is geen verschil tussen kinderen met een Poolse, Bulgaarse en Roemeense achtergrond. Bijna een derde heeft dus nooit op zwemles gezeten. In gezinnen met een in Nederland geboren ouder ligt dat aandeel veel lager dan in gezinnen zonder zo'n ouder (tabel 4.16). Ook bij de 12-17-jarigen ligt het aandeel wat lager, maar is het nog steeds aanzienlijk: een kwart van de kinderen in deze leeftijdscategorie heeft niet op zwemles gezeten en heeft dus – waarschijnlijk – ook geen zwemdiploma. Dat vormt een groot contrast met de totale groep 12-17-jarigen in Nederland, van wie 95% een zwemdiploma bezit (Breedveld et al. 2015). Onder de Bulgaarse groep hebben de kinderen van hoogopgeleide ouders minder vaak zwemles gevolgd dan kinderen van lageropgeleide

ouders. Verder blijken kinderen die in Nederland geboren zijn, minder vaak op zwemles te zitten dan kinderen die in het herkomstland zijn geboren.

Andere activiteiten

We hebben aan ouders gevraagd of kinderen – buiten sport en zwemles – meedoen aan een andere georganiseerde activiteit, bijvoorbeeld muziekles, scouting of een toneelclub. Twee tot drie op de tien kinderen doen dat (tabel 4.15), meisjes vaker dan jongens. Kinderen met hogeropgeleide ouders doen ongeveer twee keer zo vaak mee aan andere activiteiten als kinderen met lageropgeleide ouders (tabel 4.16).

Verreweg de meeste kinderen gaan mee als er een dagje uit is van school, aldus ouders: dat geldt voor ruim negen op de tien kinderen met een Roemeense achtergrond, en voor ruim acht op de tien kinderen met een Poolse of Bulgaarse achtergrond.

Tabel 4.15

Deelname kinderen (4-17 jaar) aan andere georganiseerde activiteiten en speel/ontmoetingsplekken (0-17 jaar) (volgens ouders), naar herkomst kind, 2015 (in procenten)

	Pools	Bulgaars	Roemeens	significant verschil? ^a
meedoen met andere georganiseerde activiteiten (zoals muziekles, scouting, toneelclub)	27	22	34	R > B
meegaan met dagjes uit van school (iedere keer)	83	82	91	R > P, B
aanwezigheid speel- en ontmoetingsplekken in de buurt (zoals een kleine speeltuin, een voetbalveldje of een plek voor jongeren) ^b	95	94	91	P > R
vaak naar speel- en ontmoetingsplekken ^b	46	49	42	P, B > R

a P is Pools, B is Bulgaars en R is Roemeens. Verschillen tussen de herkomstgroepen zijn getoetst met regressieanalyses ($p < 0,05$).

b Gevraagd aan ouders van 0-17-jarigen.

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Verder hebben we aan ouders gevraagd of er in de buurt plekken zijn waar kinderen kunnen spelen of elkaar kunnen ontmoeten: een kleine speeltuin bijvoorbeeld, een voetbalveldje of een plek voor jongeren (tabel 4.15).

Tabel 4.16

Samenhang van lidmaatschap clubs en zwemles (4-17 jaar) met kenmerken van het kind en ouders, 2015
(in odds ratio's)

	lid sportclub	op zwemles (gezet)	deelname andere clubs
Pools	1,00	1,00	1,00
Bulgaars	1,96**	1,60	0,73
Roemeens	1,44	1,07	1,02
1e generatie	1,00	1,00	1,00
2e generatie	0,60*	0,52**	0,98
4-11 jaar	1,00	1,00	1,00
12-17 jaar	0,50**	1,52*	0,82
jongen	1,00	1,00	1,00
meisje	0,64*	0,81	1,61*
ouders uit herkomstland	1,00	1,00	1,00
1 ouder uit Nederland	2,30**	2,16**	1,17
laag/middelhoog opleidingsniveau in huishouden	1,00	1,00	1,00
hoog opleidingsniveau in huishouden	1,40	1,44	2,30**
alleenverdiener	1,00	1,00	1,00
tweeverdiener	1,17	1,00	0,81
geenverdiener	1,00	1,00	1,05
Bulgaars # ouders hoogopgeleid	--	0,28*	--
Roemeens # ouders hoogopgeleid	--	1,20	--
verklaarde variantie (McFadden R ²)	6,0%	4,8%	4,6%

* p < 0,05; ** p < 0,01; -- niet van toepassing.

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Ruim negen op de tien ouders zeiden dat dat het geval was; ouders van kinderen met een Poolse achtergrond vonden dat wat vaker dan de ouders van kinderen met een Roemeense achtergrond (het verschil tussen ouders van Roemeense en Bulgaarse kinderen is niet significant). Ongeveer vier op de tien kinderen gaan vaak naar zo'n plek toe, aldus ouders. Kinderen van Poolse en Bulgaarse herkomst doen dat iets vaker dan kinderen van Roemeense herkomst. Jongere kinderen gaan in de regel vaker naar speel- en ontmoetingsplekken toe dan oudere kinderen (niet in tabel).

4.6 Tot slot

Taalbeheersing

Ouders rapporteren een goede taalbeheersing van het kind. Dat kan een geflatteerd beeld van de werkelijkheid zijn. We zijn immers uitgegaan van de inschatting van ouders die zelf wellicht het Nederlands niet goed machtig zijn. Volgens de ouders maakt het bijvoorbeeld niet uit of het kind in Nederland is geboren of niet, en of het pas korte of al langere tijd in Nederland woont. Aan de andere kant worden verwachte patronen wel onderschreven: in gezinnen met een in Nederland geboren ouder beheerst het kind het Nederlands volgens de ouders beter dan in gezinnen zonder zo'n Nederlandse ouder.

Onderwijs

Kinderen die niet in Nederland geboren zijn, hebben vaak al enkele jaren onderwijs in het land van herkomst gevolgd, voordat zij in het Nederlandse onderwijs instromen. Vrijwel alle kinderen in de leeftijd van 4-17 jaar volgen onderwijs in Nederland volgens de ouders. Dat is ook logisch, aangezien deze kinderen meestal nog leerplichtig zijn.

De kinderen gaan graag naar school volgens de ouders. Ongeveer negen van de tien kinderen gaan graag naar school en komen goed mee in het onderwijs. Een klein deel voelt zich buitengesloten of wordt gepest op school. Er zijn geen verschillen naar herkomst. Ruim negen van de tien kinderen beschikken over een eigen of een rustige plek om huiswerk te maken. Poolse kinderen hebben zo'n plek wel vaker dan Roemeense kinderen, en kinderen van hoogopgeleide ouders vaker dan kinderen van laagopgeleide ouders, maar het grootste verschil is er op grond van de huisvesting van het huishouden. Vrijwel alle kinderen die in een eengezinswoning of een flat wonen, hebben een eigen plek om huiswerk te maken, en dat zijn verreweg de meeste kinderen. Maar van de kleine groep kinderen (circa 5%) die met hun ouders in een caravan, vakantiewoning, pension of gedeelde woning leeft, heeft maar driekwart zo'n plek.

Ongeoorloofd verzuim: onderbroken schooljaar en spijbelen

17% van de Poolse kinderen is het afgelopen jaar volgens de ouders ook buiten schoolvakanties in het land van herkomst geweest. Bij de Bulgaarse kinderen was dit 6% en bij de Roemeense kinderen vrijwel niemand (1%).

Een klein deel van de kinderen spijbelt weleens een lesuur of een hele dag en ook een klein deel gaat niet op tijd naar school. Er is sprake van een samenhang tussen spijbelen en te laat naar school gaan. Ouders van Poolse kinderen geven vaker aan dan de andere ouders dat hun kind weleens spijbelt of niet altijd op tijd naar school gaat. Hoe ouder het kind hoe vaker het spijbelt en hoe minder vaak het altijd op tijd naar school gaat. En net als dat tweeverdieners vaker dan eenverdieners en geenverdieners zeggen dat hun kind nooit spijbelt, zeggen zij ook vaker dat hun kind altijd op tijd naar school gaat. We vermoeden dat tweeverdieners minder goed in beeld hebben wat hun kinderen doen.

Spijbelen en te laat komen zijn indicatie van problemen op school

Beide gedragingen hangen bovendien samen met emotionele en prestatieproblemen op school. Kinderen die spijbelen en te laat naar school gaan, zijn vaker kinderen die niet graag naar school gaan, niet goed mee komen op school, het niet belangrijk vinden om goede cijfers te halen en/of gepest worden op school.

Ouderbetrokkenheid

De meeste ouders uit de drie herkomstgroepen tonen zich zowel op school als thuis betrokken bij het onderwijs van hun kind. Ouders van Poolse kinderen moedigen hun kinderen thuis iets minder aan om hard te werken voor school dan de andere groepen ouders. De meeste ouders hebben ook veel vertrouwen in de kwaliteit van het onderwijs en vinden dat ze met de school in gesprek kunnen gaan wanneer zich problemen voordoen. Dit geldt voor de Poolse groep iets minder dan voor de andere groepen.

Ouders zijn verder meer betrokken bij het basisonderwijs dan bij het voortgezet onderwijs, meer bij jongere kinderen dan bij oudere kinderen, en hogeropgeleide ouders tonen zich meer betrokken dan lageropgeleide ouders. Dat is niet anders dan bij autochtoon-Nederlandse ouders.

Vrienden en vrijetijdsbesteding

Vrijwel alle kinderen hebben volgens de ouders zowel binnen als buiten de school (enkele) vrienden en daarin zien we geen verschil tussen de herkomstgroepen. Wel hebben Bulgaarse kinderen minder vaak autochtoon-Nederlandse vrienden (een kwart) dan de andere groepen (ongeveer de helft) en hebben zij vaker vrienden met verschillende achtergronden. Roemeense kinderen doen vaker mee aan dagjes uit van school.

Ongeveer de helft van de kinderen uit Midden- en Oost-Europa is lid van een sportclub en dat aandeel ligt lager dan onder autochtoon-Nederlandse scholieren (drie kwart). Poolse kinderen zijn minder vaak lid (vier op de tien) dan kinderen uit de andere twee herkomstgroepen. Ouders van de Poolse kinderen geven relatief vaak als reden op dat hun kinderen een sportclub niet leuk vinden.

Verder heeft een derde van de kinderen uit de drie herkomstgroepen niet op zwemles gezeten en hebben zij waarschijnlijk ook geen zwemdiploma. Ter vergelijking: slechts 5% van de Nederlandse kinderen heeft geen zwemdiploma.

Kinderen van gemengde ouderparen zijn ook vaker lid van een sportclub en zitten/zaten vaker op zwemles dan kinderen van wie beide ouders (of de alleenstaande ouder) uit het herkomstland komen.

5 Welbevinden, gezondheid en probleemgedrag van kinderen

5.1 Het welzijn van Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen in Nederland

Met de meeste kinderen en jongeren in Nederland gaat het goed. Dat geldt ook voor kinderen en jongeren die in niet-westerse migrantengezinnen opgroeien, maar onder hen komen wel meer problemen voor op het vlak van de gezondheid en het gedrag dan bij de autochtoon-Nederlandse jeugd (Gezondheidsraad 2012; De Looze et al. 2014; De Roos en Bucx 2015). Over hoe dit is voor kinderen van (westerse) migranten uit Midden- en Oost-Europa is weinig bekend. Uit eerder verkennend, kwalitatief onderzoek onder professionals (Bellaart et al. 2014; Vogels et al. 2014) en ouders (Bellaart et al. 2014) kwamen signalen dat het niet altijd goed met hen gaat. Sommige kinderen zouden zich vanwege de migratie en onzekerheid over het verblijf in Nederland mogelijk niet zo thuis voelen en relatief vaak probleemgedrag vertonen. Vooral tieners – die vaak pas op latere leeftijd naar Nederland zijn gekomen – zouden een kwetsbare groep vormen. Mogelijk is het voor hen lastiger om zich aan te passen aan de nieuwe situatie omdat zij de taal moeilijker leren dan jonge kinderen, meer moeite hebben op school, en hun vrienden, familie en huis missen. Wat betreft de fysieke gezondheid zou het goed gaan met de Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen, maar sommige professionals zien vaker overgewicht onder hen dan onder autochtoon-Nederlandse kinderen.

In dit hoofdstuk gaan we na hoe het volgens ouders gesteld is met het welbevinden, de gezondheid en het gedrag van Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen in Nederland. De centrale vragen zijn: hoe voelen de kinderen zich (in Nederland), hoe gaat het met hun fysieke gezondheid – waaronder hun gewicht –, en in hoeverre vertonen zij probleem- en risicogedragingen, zoals boos en opstandig gedrag en overmatig media- en middelengebruik? Met de antwoorden van de ouders kunnen we een indicatie geven van hoe vaak eventuele problemen van kinderen optreden. Waar mogelijk vergelijken we de gegevens van deze ouders met die van autochtoon-Nederlandse ouders uit eerder onderzoek (of als dat niet kan, met zelfrapportages van kinderen).

5.2 Algemeen welbevinden

Rapportcijfers

Om een beeld te krijgen van het welbevinden van de kinderen hebben we aan de ouders gevraagd aan te geven hoe zij denken dat hun kind zich voelt over zijn of haar leven. De ouders konden het welbevinden beoordelen met behulp van een cijfer: lopend van 0 'slechtste leven dat mijn kind zich kan voorstellen' tot 10 'beste leven dat mijn kind zich kan voorstellen' (Levin en Currie 2014). De meeste ouders oordelen zeer positief (tabel 5.1): ouders van kinderen met een Poolse achtergrond geven gemiddeld een 8,4, ouders van Bulgaarse kinderen een 8,6 en ouders van Roemeense kinderen een 8,9. Een zeer klein deel van de ouders (in alle drie de groepen minder dan 5%) geeft een onvoldoende. Verreweg

de meeste ouders denken dus dat hun kinderen een prettig leven hebben. De cijfers liggen in dezelfde lijn als wat kinderen en jongeren in Nederland zelf aangeven (Crone et al. 2005; De Looze 2014).

Tabel 5.1

Welbevinden van kinderen (0-17 jaar) volgens ouders en aandeel kinderen dat zich volgens ouders thuis voelt in Nederland (4-17 jaar), naar herkomst kind, 2015 (in rapportcijfers en procenten)

	Pools	Bulgaars	Roemeens	significant verschil? ^a
cijfer welbevinden ^b	8,4	8,6	8,9	R, B > P
voelt zich thuis in Nederland ^c	88	88	93	
heeft vaak heimwee ^c	13	11	11	
wil graag in herkomstland wonen ^c	8	8	7	

a p is Pools, b is Bulgaars en r is Roemeens. Verschillen tussen de herkomstgroepen zijn getoetst met regressieanalyses ($p < 0,05$).

b Gemiddeld rapportcijfer.

c Aandeel (helemaal) mee eens (versus degenen die hebben geantwoord: 'niet mee eens / niet mee oneens', 'mee oneens', 'helemaal mee oneens' en 'weet niet').

Bron: SCP/CBS (KML'15)

De cijfers die ouders geven verschillen niet tussen jongens en meisjes (tabel 5.2). Wel zijn de cijfers voor adolescenten lager dan die voor kinderen van de basisschoolleeftijd (4-11 jaar), en die zijn op hun beurt weer lager dan de cijfers voor de jongste kinderen (0-3 jaar). Dat komt overeen met eerder onderzoek onder alle jongeren in Nederland (De Looze 2014): ook daarin komt naar voren dat het cijfer dat jongeren zichzelf geven voor gevoelens van welbevinden daalt met de leeftijd. De cijfers die ouders voor adolescenten geven zijn overigens nog steeds ruim voldoende (namelijk hoger dan een 8) en dat geldt voor alle drie de herkomstgroepen. In gezinnen met een in Nederland geboren ouder krijgen kinderen een hogere score toegekend dan in gezinnen zonder Nederlandse inbreng. We hebben aan ouders ook gevraagd hoe zij over hun *eigen* leven denken (niet in tabel). Dan vallen de cijfers iets lager uit dan voor de kinderen, maar nog steeds geven ouders hun leven een ruime voldoende. De Roemeense groep geeft zichzelf een 7,9 en de Bulgaarse groep een 7,8. De Poolse ouders scoren iets lager, namelijk een 7,4. Bij de Roemeense groep geeft ongeveer een op de twaalf ouders zijn eigen leven een onvoldoende, tegen ongeveer een op de acht bij de Bulgaarse en de Poolse groep.

Thuis voelen in Nederland

Voelen de kinderen zich thuis in Nederland? Verreweg de meeste ouders – namelijk ongeveer negen op de tien – vinden van wel (tabel 5.1). Slechts een klein deel van de kinderen – ruim een op de tien – heeft volgens de ouders vaak heimwee. Een nog kleiner deel van de

kinderen – bijna een op de tien – zou volgens de ouders graag in het herkomstland willen wonen. We vonden geen verschillen tussen de herkomstgroepen.

Tabel 5.2

Samenhang van welbevinden kind (0-17 jaar) en thuis voelen in Nederland (4-17 jaar) met kenmerken van het kind en ouders, 2015 (in ongestandaardiseerde regressiecoëfficiënten (b) en odds ratio's (OR))

	cijfer welbevinden (b)	voelt zich thuis in Nederland (OR)
Pools	ref.	1,00
Bulgaars	0,26*	0,88
Roemeens	0,39*	1,96
1e generatie	ref.	1,00
2e generatie	0,18	4,74**
0-3 jaar	ref.	--
4-11 jaar	-0,23*	1,00
12-17 jaar	-0,49**	0,69
jongen	ref.	1,00
meisje	0,08	0,91
ouders uit herkomstland	ref.	1,00
1 ouder uit Nederland	0,23*	1,08
laag/middelhoog opleidingsniveau in huishouden	ref.	1,00
hoog opleidingsniveau in huishouden	-0,10	0,33**
alleenverdiener	ref.	1,00
tweeverdiener ^a	0,22*	0,61
geenverdiener	0,16	0,56
verklaarde variantie (McFadden R ²)	8,0%	9,3%

a Het totale effect van de werksituatie in het gezin is niet significant en daarom kijken we niet naar het losse effect van het tweeverdienerschap op de beoordeling van het welbevinden.

* p < 0,05; ** p < 0,01; -- niet van toepassing.

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Niet alle kinderen voelen zich even thuis in Nederland. Wanneer zij in Nederland geboren zijn (tweede generatie), voelen zij zich volgens hun ouders meer thuis dan wanneer zij in het herkomstland zijn geboren (eerste generatie) (tabel 5.2). Verder voelen kinderen zich minder thuis in Nederland als een van beide ouders hoogopgeleid is dan wanneer dat laatste niet het geval is. Mogelijk voelen juist hogeropgeleiden (en hun kinderen) – degenen die beter geïntegreerd zijn – zich minder op hun gemak in Nederland door ervaringen dat

hun eigen situatie of die van hun groep, ondanks de inspanningen, achterblijft bij hun verwachtingen (Dagevos en Huijnk 2014). Er is geen verschil in het zich thuis voelen tussen kinderen uit verschillende leeftijdsgroepen.

5.3 Gezondheid en artsenbezoek

Gezondheid

Verreweg de meeste kinderen beschikken over een goede tot uitstekende gezondheid, aldus hun ouders (tabel 5.3). Ongeveer een op de twaalf kinderen heeft volgens de ouders te kampen met een langdurige ziekte of handicap, een aandeel dat sterk overeenkomt met de resultaten uit eerder grootschalig onderzoek onder alle ouders in Nederland (een op de tien kinderen met een langdurige ziekte of handicap, zie De Roos en Bot 2013). Rond een op de twintig kinderen wordt door ziekte of handicap belemmerd in het dagelijks leven. We vinden geen verschillen in gezondheid tussen de verschillende herkomstgroepen, en ook geen verband met andere achtergrondkenmerken zoals geslacht, leeftijd en opleidingsniveau van de ouders (tabel 5.4).

Gewichtsproblemen (2-17 jaar)

In ons onderzoek geven ouders op wat de lengte en het gewicht van hun kind zijn en op basis daarvan wordt een BMI-score berekend. Hoewel deze procedure enige mate van subjectiviteit in de rapportage van lengte en gewicht kan geven, levert zij redelijk betrouwbare schattingen op van de BMI (vgl. Goodman et al. 2000a).

Tabel 5.3

Gezondheid (0-17 jaar) en Body Mass Index (2-17 jaar) van kinderen volgens ouders, naar herkomst kind, 2015 (in procenten)

	Pools	Bulgaars	Roemeens	significant verschil? ^a
gezondheid				
algemene gezondheid goed/ uitstekend	95	96	97	
langdurige ziekten of handicaps belemmerd door ziekten/ handicaps	10 8	7 4	7 6	
Body Mass Index ^b				
BMI ondergewicht	7	8	7	
BMI normaal	74	69	77	
BMI overgewicht (inclusief obesitas)	20	24	15	
BMI obesitas	5	5	6	

a Er zijn geen verschillen tussen de groepen.

b De BMI is berekend door het gewicht in kilogram te delen door het kwadraat van de lengte in meters. Voor het bepalen van ondergewicht, overgewicht en obesitas zijn de internationaal vastgestelde afkappunten van Cole et al. (2000, 2007) gebruikt, die gelden voor leeftijden van 2 tot en met 18 jaar.

Bron: SCP/CBS (KML'15)

De BMI-scores van de verschillende herkomst- en leeftijdsgroepen en van jongens en meisjes lopen niet significant uiteen. Ongeveer driekwart van de kinderen heeft volgens BMI-maatstaven een gezond ('normaal') gewicht (tabel 5.3). Dit komt overeen met eerder onderzoek onder scholieren in Nederland (De Looze 2014). Kinderen van hogeropgeleide ouders hebben vaker een gezond gewicht dan kinderen van lageropgeleide ouders. Bij ongeveer 7% is sprake van ondergewicht. Dat laatste is ongeveer de helft van wat scholieren zelf aangeven (De Looze 2014).

Ruim een vijfde van de kinderen heeft overgewicht en dit is ongeveer anderhalf keer zo veel als onder autochtoon-Nederlandse kinderen. Overigens komt een te hoog BMI in de drie herkomstgroepen wel wat minder vaak voor dan onder Turks- en Marokkaans-Nederlandse kinderen (een kwart tot een derde) (zie Schönbeck en Van Buuren 2010). Kinderen van hogeropgeleide ouders en kinderen die in Nederland geboren zijn (ongeveer een zesde) hebben minder vaak overgewicht dan hun leeftijdgenootjes die lageropgeleide ouders hebben of in het herkomstland geboren zijn (beide groepen bijna een kwart) (tabel 5.4). Een vergelijkbaar patroon geldt ook voor ernstig overgewicht (obesitas): kinderen van lageropgeleide ouders en kinderen die in het herkomstland geboren zijn, hebben ruim twee keer zo vaak kans op obesitas als kinderen die hogeropgeleide ouders hebben of in Nederland geboren zijn.

Tabel 5.4

Samenhang van algemene gezondheid kind (0-17 jaar) en overgewicht (2-17 jaar) met kenmerken van het kind en ouders, 2015 (in odds ratio's)

	algemene gezondheid goed/uitstekend	overgewicht
Pools (ref.)	1,00	1,00
Bulgaars	2,44	1,26
Roemeens	2,03	0,82
1e generatie (ref.)	1,00	1,00
2e generatie	1,61	0,55*
0-3 jaar (ref.)	1,00	1,00
4-11 jaar	0,59	0,89
12-17 jaar	0,71	0,81
jongen (ref.)	1,00	1,00
meisje	1,85	1,04
ouders uit herkomstland (ref.)	1,00	1,00
1 ouder uit Nederland	1,30	1,20
laag/middelhoog opleidingsniveau in huishouden (ref.)	1,00	1,00
hoog opleidingsniveau in huishouden	0,83	0,58*
alleenverdiener (ref.)	1,00	1,00
tweeverdiener	1,07	0,78
geenverdiener	0,57	0,80
verklaarde variantie (McFadden R ²)	3,0%	3,1%

* p < 0,05; ** p < 0,01.

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Artsenbezoek

Gedurende de eerste vier levensjaren is het gebruikelijk (maar niet verplicht) dat ouders regelmatig met hun kind het consultatiebureau bezoeken. Daar werken assistenten, wijkverpleegkundigen en jeugdartsen die de lichamelijke en geestelijke ontwikkeling van het kind volgen. Ook kunnen ouders er terecht voor informatie en advies en kunnen zij hun kind laten inenten volgens het Rijksvaccinatieprogramma.

Verreweg de meeste ouders van jonge kinderen bezoeken in Nederland het consultatiebureau (tabel 5.5); in dat opzicht lijken er geen verschillen te bestaan met autochtoon-Nederlandse ouders. Ouders van kinderen met een Poolse achtergrond gaan wel minder vaak met hun kind naar het consultatiebureau dan de andere groepen ouders. Een verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat sommige Poolse ouders hun kind laten vaccineren in het

land van herkomst (Vogels et al. 2014). We zagen ook in hoofdstuk 4 dat ouders van kinderen met een Poolse achtergrond vergeleken met de twee andere groepen relatief vaak aangeven dat hun kind behalve voor familiebezoek en vakantie ook naar het herkomstland gaat voor medische zorg.

Ruim drie kwart van alle ouders zegt dat hun kind het afgelopen jaar een arts in Nederland heeft bezocht, en de Poolse groep geeft dat significant minder vaak aan dan de Roemeense groep. Ruim een op de tien kinderen heeft het afgelopen jaar een arts in het land van herkomst bezocht; hier vinden we echter geen significante verschillen tussen de herkomstgroepen. Overigens heeft deze laatste groep kinderen daarnaast ook meestal een arts in Nederland gezien. Het aandeel kinderen dat alleen een arts in het land van herkomst heeft bezocht – en dus niet in Nederland – ligt een stuk lager, namelijk op bijna 3% (niet in tabel). Bijna een op de vijf kinderen heeft het afgelopen jaar geen contact gehad met een arts, niet in Nederland, niet in het land van herkomst en ook niet in een ander land.

Ongeveer acht op de tien ouders zeggen dat hun kind het afgelopen jaar naar een tandarts in Nederland is geweest. Een op de acht Pools-Nederlandse kinderen ging (alleen of daarnaast) naar een tandarts in het land van herkomst. Bij de andere twee groepen ligt dat aandeel wat lager: een op de twaalf Bulgaarse en een op de zeventien Roemeense kinderen ging (alleen of daarnaast) naar een tandarts in het land van herkomst. Het aandeel kinderen dat alleen een tandarts in het land van herkomst heeft bezocht, ligt bij alle groepen wat lager: ongeveer een op de tien kinderen met een Poolse achtergrond, en een op de twintig kinderen met een Bulgaarse of Roemeense achtergrond (niet in tabel). Van alle kinderen die in het land van herkomst een tandarts bezochten, ging ongeveer een kwart namelijk ook in Nederland naar de tandarts.

Ten slotte is ongeveer een op de acht kinderen het afgelopen jaar niet naar de tandarts geweest, niet in Nederland en ook niet in het land van herkomst of in een ander land.

Uit deze percentages blijkt dat Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen iets vaker niet naar de tandarts gaan dan andere groepen kinderen van ongeveer dezelfde leeftijd (Hupkens en Swinkels 2013).

We hebben aan ouders ook gevraagd in welk land hun kind verzekerd is tegen ziektekosten (niet in tabel). Vrijwel alle kinderen zijn (ook) in Nederland verzekerd. Het percentage kinderen dat alleen in het land van herkomst is verzekerd, is zeer klein (namelijk bijna 0%).

Tabel 5.5

Artsenbezoek van kinderen in het afgelopen jaar (0-17 jaar) volgens ouders, naar herkomst kind, 2015 (in procenten)

	Pools	Bulgaars	Roemeens	significant verschil? ^a
artsenbezoek				
bezoek aan consultatiebureau in Nederland ^b	86	96	95	B, R > P
bezoek aan arts in Nederland	75	76	83	R > P
bezoek aan arts in herkomstland	14	12	10	
geen bezoek aan arts	22	19	16	
bezoek aan tandarts in Nederland ^c	78	83	80	
bezoek aan tandarts in herkomstland ^c	13	8	6	P > R
geen bezoek aan tandarts ^c	13	12	15	

a p is Pools, b is Bulgaars en r is Roemeens. Verschillen tussen de herkomstgroepen zijn getoetst met logistische regressieanalyses ($p < 0,05$).

b Kinderen van 0-3 jaar.

c Kinderen van 4-17 jaar.

Bron: SCP/CBS (KML'15)

5.4 Probleemgedrag

Probleemgedragingen en vaardigheden van baby's en peuters (0-3 jaar)

Probleemgedrag is gedrag dat ongewenst en/of storend is voor het kind zelf en/of voor zijn of haar omgeving. Voor kinderen tot 1 jaar bestaan geen gevalideerde maten voor probleemgedrag. Huilbaby's zouden een vergrote kans op toekomstige problematiek hebben, vooral wat betreft hun opvoeding (Hermanns et al. 2005). Daarom hebben we de ouders van 0-3-jarigen gevraagd of hun kind een huilbaby is (geweest). We noemen een kind een huilbaby als het meer dan drie weken lang minstens drie dagen per week meer dan drie uur per dag huilt. Ongeveer een op de elf à twaalf ouders geeft aan dat zijn/haar kind een huilbaby is of is geweest (niet in tabel) en dat is vergelijkbaar met wat autochtoon-Nederlandse ouders rapporteren (De Roos en Bot 2013). We zien hierin geen verschillen naar geslacht en andere achtergrondkenmerken. Binnen de groep Bulgaarse kinderen zien we wel een verschil afhankelijk van de werksituatie van de ouders: kinderen waarvan de ouders geen werk hebben huilen vaker dan kinderen waarvan één ouder werkt. We zagen in hoofdstuk 2 al dat het onder de Bulgaarse groep het vaakst voorkomt dat beide ouders niet werken. Mogelijk zijn dit vooral werkloze ouders. Uit eerder onderzoek is bekend dat ouders die werkloos zijn of in armoede leven, zich door hun zorgen soms minder goed kunnen concentreren op hun oudertaken (De Roos en Bot 2013). Mogelijk zijn deze ouders minder in staat responsief op het huilgedrag van hun kind te reageren. Het kan ook zijn dat de stress die met werkloosheid gepaard kan gaan, wordt overgedragen op het kind waardoor het meer gaat huilen.

We hebben de ouders van 0-3-jarigen ook gevraagd in hoeverre hun kind mogelijke symptomen vertoont van sociaal-emotionele problemen en in hoeverre het beschikt over een aantal sociaal-emotionele vaardigheden (de betreffende stellingen zijn gevalideerd vanaf de leeftijd van 1 jaar). De symptomen van problemen zijn druk gedrag, somberheid en moeite hebben met in- of doorslapen. De vaardigheden zijn aandacht bij dingen kunnen houden, regels kunnen opvolgen en goed samen kunnen spelen met andere kinderen. Hogere scores op deze vaardigheden betekenen dat kinderen relatief weinig problemen hebben met aandacht, gehoorzaamheid en sociaal gedrag.

Een derde van de kinderen is volgens de ouders onrustig en kan moeilijk stil zitten (tabel 5.6). Ook hebben ongeveer drie op de tien kinderen moeite met in- of doorslapen. Dat laatste aantal ligt iets hoger dan bij 1- en 2-jarigen in de autochtoon-Nederlandse groep van het Onderzoek Jeugd en Opgroeien (0JO'11) (tabel B5.1 in de internetbijlage, te vinden op www.scp.nl bij deze titel). Kinderen in Poolse gezinnen met een ouderpaar van gemengde komaf hebben meer moeite met in- of doorslapen dan Poolse kinderen in gezinnen zonder Nederlandse inbreng; in de andere herkomstgroepen zien we geen significant verschil (niet in tabel). Er zijn verder nauwelijks aanwijzingen dat er sprake is van somberheid (een symptoom van stemmingsproblemen), slechts ongeveer 1 op de 15 ouders van Midden- en Oost-Europese herkomst geeft aan dat hun kind minder plezier heeft dan andere kinderen. Dit aandeel lijkt wel hoger te liggen dan bij de autochtoon-Nederlandse groep uit het 0JO'11 (zie De Roos en Bot 2013), maar gezien de geringe aantallen en de verschillen in leeftijd van de kinderen uit beide steekproeven zijn hierover moeilijk uitspraken te doen.

Ouders zeggen vaker dat hun kind gewenste vaardigheden bezit dan dat het ongewenst gedrag laat zien. Zo kan ruim de helft van de kinderen in de ogen van de ouders de aandacht lang bij een activiteit houden, waarbij tv-kijken niet meetelt. In gezinnen met een in Nederland geboren ouder kunnen kinderen minder lang de aandacht richten dan in gezinnen waarin beide ouders afkomstig zijn uit het buitenland (niet in tabel). Ook voor kinderen uit autochtoon-Nederlandse gezinnen geldt dat zij minder lang de aandacht bij een activiteit kunnen houden (0JO'11, zie tabel B5.1 in de bijlage). Ouders van kinderen van Midden- en Oost-Europese herkomst schetsen dus een gunstiger beeld van de concentratie van hun kind dan ouders van autochtoon-Nederlandse kinderen. In sociaal opzicht lijkt het ook voorspoedig te gaan, ongeveer acht op de tien kinderen kunnen goed met andere kinderen spelen en vergelijkbare cijfers zien we ook bij de autochtone groep (tabel B5.1 in de bijlage). Ongeveer de helft van de kinderen volgt de regels van ouders op, maar hierin zien we wel een verschil tussen de groepen. Poolse kinderen doen dit volgens hun ouders het minst vaak (ruim een derde), gevolgd door respectievelijk de Roemeense (ruim de helft) en Bulgaarse kinderen (ongeveer twee derde). De Roemeense groep lijkt hierin niet te verschillen van de autochtoon-Nederlandse groep uit het 0JO'11 (tabel B5.1 in de bijlage). Al met al blijken de ouders van de drie herkomstgroepen een vrij gunstig en tamelijk uniform beeld van het gedrag van hun baby's en peuters te geven (tabel 5.6). Er komen probleemgedragingen voor, maar de mate waarin lijkt meestal niet af te wijken van het beeld

dat autochtoon-Nederlandse ouders schetsen (bij 1-2-jarige kinderen, zie ook De Roos en Bot 2013).

Tabel 5.6

Probleemgedragingen en vaardigheden van jonge kinderen (0-3 jaar) in het afgelopen half jaar volgens ouders, naar herkomst kind, 2015 (in procenten)^a

	Pools	Bulgaars	Roemeens	significant verschil? ^b
probleemgedragingen				
is onrustig, kan niet stilzitten ((een beetje) waar)	29	36	35	
heeft minder plezier ((een beetje) waar)	5	8	7	
moeite met in/doorslapen ((een beetje) waar)	24	30	29	
vaardigheden				
kan aandacht lang bij iets houden (zeker waar)	63	58	56	
volgt regels op (zeker waar)	39	70	54	B > R > P
speelt goed met andere kinderen (zeker waar)	81	82	83	

a De stellingen vormen een deel van de Nederlandse versie van de Brief Infant-Toddler Social and Emotional Assessment (BITSEA; Briggs-Gowan en Carter 2006, ook gebruikt in De Roos en Bot 2013).

b P is Pools, B is Bulgaars en R is Roemeens. Of een verschil statistisch is, is getest met logistische regressies ($p < 0,05$).

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Psychische problemen bij 4-17-jarigen

Het is belangrijk aandacht te besteden aan psychische problematiek van kinderen en jongeren, omdat deze op zowel korte als lange termijn negatieve consequenties kan hebben voor hun ontwikkeling. Niet alleen kunnen psychische problemen het levensgeluk van kinderen en jongeren ernstig verstoren, zij vergroten ook de kans op onder meer een problematische schoolloopbaan en maatschappelijke carrière, op moeizame relaties en op psychopathologie in de volwassenheid (Reef et al. 2010; Rutter et. al. 2006). Zoals vaak gebruikelijk onderscheiden we internaliserende, externaliserende en sociale problemen (De Roos et al. 2011; Stevens 2014).

Internaliseren betekent naar binnen richten, vooral het kind zelf heeft daar last van.

Het vertoont symptomen van emotionele problemen zoals angst, somberheid en psychosomatische klachten. Externaliserend probleemgedrag is naar buiten gericht gedrag, vooral de omgeving ondervindt daar hinder van. Voorbeelden zijn ongehoorzaam, boos en agressief gedrag, en (bij oudere kinderen) liegen en stelen (gedragsproblemen). Ook hyperactiviteit valt eronder: dit is een vorm van externaliserend gedrag dat zich uit in aan aandachts-

toornissen gerelateerde symptomen zoals druk en impulsief gedrag, rusteloosheid en gebrek aan concentratie.

Kinderen met sociale problemen hebben moeite (in de aansluiting) met leeftijdgenoten, zij hebben bijvoorbeeld weinig vrienden, worden vaak gepest, of kunnen beter opschieten met volwassenen dan met leeftijdgenoten. Om te bepalen of de verschillende symptomen dusdanig ernstig zijn dat we ze ook daadwerkelijk als problematisch moeten beschouwen – want elk kind is weleens boos of verdrietig – hebben we afkappunten (zogenaamde normscores) gebruikt.⁵ Hiertoe zijn de scores die ouders hun kind geven, vergeleken met scores van ouders van even oude kinderen; alleen wanneer deze scores duidelijk afwijken, spreken we van problemen.

Tabel 5.7

Psychische problemen van kinderen (4-17 jaar, SDQ^a) in het afgelopen half jaar volgens ouders, naar herkomst kind, 2015 (in procenten)

	Pools	Bulgaars	Roemeens	significant verschil? ^b
emotionele problemen	11	11	11	
gedragsproblemen	11	12	14	
hyperactief gedrag	3	3	7	
problemen met leeftijdgenoten	15	25	16	B > P, R ^c
totaal problemen ^d	14	13	13	

a Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ, Goodman et al. 2000b).

b P is Pools, B is Bulgaars en R is Roemeens. Of een verschil statistisch significant is, is getest met logistische regressies ($p < 0,05$).

c Het verschil tussen Bulgaarse kinderen en de kinderen uit de Poolse en Roemeense groep blijft bestaan als we corrigeren voor leeftijd en geslacht, maar valt weg als we rekening houden met meer achtergrondkenmerken.

d Totaal problemen is gebaseerd op de som van de vier probleemschalen (emotionele problemen, gedragsproblemen, hyperactiviteit en problemen met leeftijdgenoten). Deze somscore is vergeleken met het afkappunt voor totale problemen (zie ook noot 1). Wanneer de score hoger ligt dan het afkappunt, spreken we van problemen.

Bron: SCP/CBS (KML'15)

De percentages problemen wijken meestal niet af van die in eerder onderzoek onder voornamelijk autochtoon-Nederlandse ouders (De Roos et al. 2011). Wel ligt het percentage Bulgaarse kinderen dat volgens de ouders moeilijk aansluiting vindt bij leeftijdgenoten (25%, zie tabel 5.7), hoger dan het percentage in het eerdere onderzoek (17,5%, zie De Roos et al. 2011: 203). Ook hebben de Bulgaarse kinderen meer problemen in de omgang met leeftijdgenoten dan de andere twee herkomstgroepen, al valt dit verschil weg als we rekening houden met verschillende achtergrondkenmerken, zoals het opleidingsniveau in het huishouden en de arbeidsverdeling van de ouders (tabel 5.8). In hoofdstuk 2 zagen we dat Bulgaarse kinderen vergeleken met de andere kinderen opgroeien in gezinnen met het

laagste opleidings- en welvaartsniveau. Deze minder gunstige omstandigheden zouden een verklaring kunnen vormen voor de geringere aansluiting bij leeftijdgenoten. Een dergelijke verklaring kwam ook naar voren in eerder onderzoek onder jongeren en in onderzoek naar sociale uitsluiting bij kinderen (De Roos 2010; De Roos en Bucx 2015; Roest et al. 2010).

Wat betreft hyperactief gedrag lijken de kinderen uit Midden- en Oost-Europa beter af te zijn dan autochtoon-Nederlandse kinderen; migrantenouders geven namelijk veel minder vaak aan dat hun kind hyperactief (druk en ongeconcentreerd) gedrag vertoont (tabel 5.7) dan de autochtone ouders (rond 4% versus 13%, zie De Roos et al. 2011: 203). Eenzelfde patroon vinden we ook op basis van zelfrapportages van jongeren; autochtoon-Nederlandse jongeren zeggen veel vaker dat ze druk zijn en moeite hebben met hun aandacht dan migrantenjongeren (De Roos en Bucx 2015; Stevens et al. 2003). Dat zijn overigens jongeren van niet-westerse komaf. Verder zagen we eerder in deze paragraaf al dat jonge kinderen uit Midden- en Oost-Europa hun aandacht volgens de ouders vaker bij activiteiten kunnen houden dan autochtoon-Nederlandse kinderen. Het is niet duidelijk hoe het verschil in hyperactiviteit verklaard kan worden; mogelijk heeft het met eventuele verschillen in opvoeding en interpretatie van druk gedrag te maken (Bellaart et al. 2014; Distelbrink et al. 2012).

We zien weinig verschil in psychische problemen afhankelijk van de kenmerken van het kind en de ouders (tabel 5.8). Wel zijn meisjes minder hyperactief (2%) dan jongens (7%) en hebben zij meer emotionele problemen (14%) dan jongens (8%). Dit laatste geldt overigens niet voor de Bulgaarse groep. Dat meisjes meestal meer emotionele problemen hebben dan jongens is ook herhaaldelijk gebleken in eerdere studies onder ouders (De Roos et al. 2011) en kinderen (Stevens 2014). Verder is de arbeidsverdeling van ouders alleen bij de Roemeense groep gerelateerd aan gedragsproblemen; in deze groep hebben kinderen waarvan één ouder werkt minder gedragsproblemen dan kinderen waarvan geen ouder werkt of waarvan beide ouders werken.

Tabel 5.8

Samenhang van psychische problemen van kinderen (4-17 jaar) met kenmerken van het kind en ouders, 2015
(in odds ratio's)

	emotionele problemen	gedrags- problemen	hyperactief gedrag	problemen met leeftijd- genoten
Pools (ref.)				
Bulgaars	2,40	1,11	0,84	1,59
Roemeens	0,98	0,43	1,76	1,09
1e generatie (ref.)				
2e generatie	0,52	1,63	0,44	0,85
4-11 jaar (ref.)				
12-17 jaar	1,40	0,73	0,90	1,11
jongen (ref.)				
meisje	3,47**	0,70	0,25*	0,96
ouders uit herkomstland (ref.)				
1 ouder uit Nederland	1,06	1,56	2,39	0,95
laag/middelhoog opleidingsniveau in huishouden (ref.)				
hoog opleidingsniveau in huishouden	1,24	1,09	1,14	0,93
alleenverdiener (ref.)				
tweeverdiener	0,73	0,51	1,08	1,14
geenverdiener	1,59	0,52	1,99	1,42
eenverdiener/tweeverdiener # herkomst				
Roemeens # tweeverdiener	--	4,54*	--	--
Roemeens # geenverdiener	--	7,12	--	--
Bulgaars # tweeverdiener	--	0,37	--	--
Bulgaars # geenverdiener	--	2,26	--	--
meisje # herkomst				
Roemeens # meisje	0,87	--	--	--
Bulgaars # meisje	0,12**	--	--	--
verklaarde variantie (McFadden R ²)	6,2%	5,6%	9,2%	1,3%

* p < 0,05; ** p < 0,01; -- niet van toepassing.

Bron: SCP/CBS (KML'15)

5.5 Mediagebruik (4-17 jaar)

Rond de 4e verjaardag hebben de meeste kinderen in Nederland al eens gebruikgemaakt van een spelcomputer of ander beeldschermapparaat (Mediawijzer.net/NJI 2015). Kinderen en jongeren besteden veel tijd aan deze media. Zo gebruiken jonge kinderen (tot 9 jaar) volgens hun ouders gemiddeld onder andere al een half uur per dag een tablet, 20 minuten een spelcomputer en 15 minuten een smartphone (Mediawijzer.net/NJI 2015). Media kunnen veel gemak en plezier bieden op het gebied van communicatie, informatie, creativiteit en ontspanning. Er zijn echter ook nadelen aan mediagebruik verbonden. Het kan bijvoorbeeld ten koste gaan van tijdsbesteding aan belangrijke zaken, zoals huiswerk en beweging. Ook op andere manieren kan mediagebruik een bedreiging vormen voor de ontwikkeling van kinderen en jongeren, bijvoorbeeld doordat zij via media in aanraking komen met ongewenste informatie en/of personen, of het slachtoffer worden van cyberpesten. We beschrijven vanuit een participatieperspectief in hoeverre kinderen gebruikmaken van een beeldschermapparaat en hoeveel tijd ze daaraan gemiddeld besteden. Met het oog op mogelijk problematisch mediagebruik focussen we ons op kinderen die minstens drie uur per dag bezig zijn met een bepaald beeldschermapparaat.

Volgens de ouders in ons onderzoek gebruiken ongeveer acht op de tien kinderen thuis een vaste computer of laptop (tabel 5.9); de kinderen met een Poolse achtergrond doen dat iets vaker dan de kinderen met een Bulgaarse achtergrond. Zij zitten er gemiddeld ruim anderhalf uur per dag achter, waarbij oudere kinderen (vanaf 12 jaar) ongeveer twee keer zoveel tijd achter de computer doorbrengen (2 uur) als jongere kinderen (1 uur). Ongeveer een op de zeven kinderen zit drie uur of langer achter de computer.

Ruim zeven op de tien kinderen gebruiken thuis een tablet of iPad. Hier zitten zij ongeacht de leeftijd gemiddeld ruim een uur per dag achter (niet in tabel); slechts een zeer klein deel van de kinderen zit er drie uur of langer achter per dag.

Ongeveer de helft van alle kinderen van Poolse of Roemeense komaf gebruikt thuis een spelcomputer, bijvoorbeeld een Wii of X-box (tabel 5.9). Voor de Bulgaars-Nederlandse kinderen is dat met ongeveer een derde iets minder vaak het geval. De kinderen zitten ongeacht hun leeftijd ongeveer een uur per dag achter de spelcomputer. Ongeveer een op de twintig à een op de tien kinderen zit per dag drie uur of meer achter de spelcomputer. Ongeveer zes op de tien kinderen heeft zelf een mobiele telefoon; zij spenderen hier volgens hun ouders per dag gemiddeld tweeënhalf uur aan. Kinderen vanaf 12 jaar besteden er per dag drie keer zo veel tijd aan (ongeveer drie uur) als jongere kinderen (één uur) (niet in tabel). Bij de Poolse en Bulgaarse groep besteedt ruim een op de drie kinderen per dag drie uur of meer aan hun telefoon, en dat geldt voor ongeveer een op de vijf kinderen met een Roemeense achtergrond.

Tabel 5.9

(Overmatig) mediagebruik van kinderen (4-17 jaar) volgens hun ouders, naar herkomst kind, 2015 (in procenten)

	Pools	Bulgaars	Roemeens	significant verschil? ^{a,b}
vaste computer of laptop				
gebruik thuis	85	76	83	P > B
gebruik: ≥ 3 uur (per dag)	17	17	12	
tablet of iPad				
gebruik thuis	70	74	77	
gebruik: ≥ 3 uur (per dag)	5	3	5	
spelcomputer				
gebruik thuis	51	34	53	P, R > B
gebruik: ≥ 3 uur (per dag)	12	7	5	
mobiele telefoon				
in bezit ^c	61	63	55	
gebruik: ≥ 3 uur (per dag)	34	42	22	P, B > R
spelletjes of games ^d				
gebruik: ≥ 3 uur (per dag)	10	8	13	
social media (chatten, WhatsApp, Facebook enz.) ^d				
gebruik: ≥ 3 uur (per dag)	11	12	8	

a p is Pools, b is Bulgaars en r is Roemeens. Of een verschil statistisch significant is, is getest met logistische regressies ($p < 0,05$).

b Verschillen tussen de herkomstgroepen blijven bestaan als we corrigeren voor leeftijd en geslacht.

c Van het kind zelf.

d Op een doordeweekse dag; op een (spel)computer, iPad, tablet of telefoon of een ander elektronisch apparaat.

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Concluderend kunnen we stellen dat behalve bij de spelcomputer het merendeel van de kinderen uit Midden- en Oost-Europa media gebruikt en dat ligt in de lijn van eerder onderzoek naar mediagebruik van jonge kinderen (ouderrapportages) en oudere kinderen (zelfrapportages) (Mediawijzer.net/NIJ 2015; De Roos en Gommans 2014). Of de tijd die ze eraan spenderen veel of weinig is en of de aantallen overmatige gebruikers zorgwekkend zijn, is lastig te zeggen omdat de informanten, vraagstelling en leeftijdsgroepen uit eerder onderzoek meestal niet vergelijkbaar zijn.

Op een computer, spelcomputer, iPad, tablet of telefoon kunnen kinderen spelletjes of games spelen en zij kunnen er ook mee op social media. Ongeveer een op de tien kinderen is volgens hun ouders een fervente gamer: zij besteden drie uur of meer van hun tijd aan gamen (tabel 5.9). Een ongeveer even groot aandeel van de kinderen is drie uur per dag of meer op social media te vinden. Bij oudere kinderen (vanaf 12 jaar) komt het veel vaker voor dan bij jongere kinderen dat zij overmatig spelletjes spelen (17% versus 4%) en op

social media zitten (21% versus 1%) (zie ook tabel 5.10). Dat blijkt ook uit eerder onderzoek onder jongeren zelf (11-16 jaar), maar daar liggen de aandelen fervente gamers hoger, namelijk bijna vier op de tien (De Roos en Gommans 2014).² We zien in ons onderzoek dat kinderen van lageropgeleide ouders meer overmatig gamen dan die van hogeropgeleide. Jongens doen dat ook vaker dan meisjes. Meisjes daarentegen zijn weer overmatig in het gebruik van social media (tabel 5.10). Dit kwam ook al naar voren in het onderzoek van De Roos en Gommans (2014). De arbeidsverdeling van ouders hangt niet bij alle groepen op dezelfde manier samen met frequent gamen; alleen bij de kinderen met een Poolse achtergrond zien we dat dit fervent gamen vaker voorkomt in huishoudens waarin een of geen ouder werkt dan in huishoudens waarin beide ouders betaald werk hebben.

Tabel 5.10

Samenhang van overmatig mediagebruik^a (games en social media) van kinderen (4-17 jaar) met kenmerken van het kind en ouders, 2015 (in odds ratio's)

	games	social media
Pools (ref.)		
Bulgaars	0,45	0,99
Roemeens	1,22	1,07
1e generatie (ref.)		
2e generatie	0,67	0,23
4-11 jaar (ref.)		
12-17 jaar	4,59**	23,69**
jongen (ref.)		
meisje	0,28**	2,77**
ouders uit herkomstland (ref.)		
1 ouder uit Nederland	0,63	0,90
laag/middelhoog opleidingsniveau in huishouden (ref.)		
hoog opleidingsniveau in huishouden	0,33**	0,65
alleenverdiener (ref.)		
tweeverdiener	0,13**	0,54
geenverdiener	1,28	0,47

Tabel 5.10

(Vervolg)

	games	social media
herkomst # arbeidsverdeling ouders		
Roemeens # tweeverdiener	5,52*	--
Roemeens # geenverdiener	1,24	--
Bulgaars # tweeverdiener	10,19*	--
Bulgaars # geenverdiener	0,33	--
verklaarde variantie (McFadden R ²)	20,3%	24,9%

a Overmatig gebruik is gedefinieerd als drie uur of meer per dag.

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; -- niet van toepassing.

Bron: SCP/CBS (KML'15)

5.6 Middelengebruik jeugd (12-17 jaar)

Tabak, alcohol en cannabis gelden als genotmiddelen en veel jongeren beginnen in de loop van de adolescentie met het gebruik ervan. Dit kan negatieve gevolgen hebben voor hun fysieke en mentale ontwikkeling, met name als jongeren er al vroeg mee beginnen of overmatig gebruiken.

Roken en cannabisgebruik

We hebben aan ouders gevraagd of hun kinderen (12-17 jaar) weleens hebben gerookt. Volgens een à twee op de tien ouders heeft hun kind dat inderdaad ooit in zijn of haar leven gedaan (tabel 5.11). Dat aandeel ligt vijf keer zo hoog als het aandeel dat naar voren komt in het recente Health Behaviour in School-aged Children (HBSC'13) onderzoek (Verdurmen 2014a), maar het is moeilijk om hieruit conclusies uit te trekken omdat de steekproef ouders van het HBSC'13 selectief was (vooral ouders van 'bravere kinderen')³ (Van Dorsselaer 2014). Waarschijnlijk ligt het werkelijke aandeel dat ooit heeft gerookt hoger omdat een deel van de ouders waarschijnlijk niet weet of hun kind dat heeft gedaan.

Poolse kinderen hebben volgens de ouders vaker gerookt dan Roemeense kinderen. Het percentage Poolse kinderen dat volgens ouders rookt, is vergelijkbaar met het percentage dat Nederlandse jongeren zelf rapporteren (Ter Bogt en Van Dorsselaer 2014) en aangezien ouders geneigd zijn het gebruik veel lager in te schatten dan de jongeren zelf (zie Verdurmen 2014a), is dit percentage vrij hoog te noemen. Met het stijgen van de leeftijd neemt het roken onder de kinderen toe (tabel 5.12). Dit is eerder ook herhaaldelijk in Nederlandse scholierenonderzoeken aangetoond (Van Dorsselaer et al. 2016; Ter Bogt en Van Dorsselaer 2014).

Tabel 5.11

Roken, alcohol- en cannabisgebruik van kinderen (12-17 jaar) volgens hun ouders, naar herkomst kind, 2015 (in procenten)

	Pools	Bulgaars	Roemeens	significant verschil? ^a
roken				
ooit in het leven	21	14	10	P > R ^b
dagelijks	7	3	0	
cannabisgebruik				
ooit in het leven	9	2	0	P > R ^c
alcoholgebruik				
ooit in het leven	36	32	44	

- a p is Pools, b is Bulgaars en r is Roemeens. Of een verschil statistisch significant is, is getest met logistische regressies ($p < 0,05$).
- b Het verschil tussen de Poolse en Roemeense herkomstgroep is significant bij de multivariate analyse (tabel 5.12).
- c Vanwege een lege cel (0 bij de Roemenen) is bij cannabisgebruik een exacte logistische regressieanalyse gebruikt. Vanwege de lage aantallen jongeren die cannabis gebruikt hebben in onze survey (tien Poolse en drie Bulgaarse) kunnen we geen multivariate analyse doen.

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Bijna de helft van de jongeren die ooit gerookt hebben, doen dat volgens hun ouders op het moment niet meer (niet in tabel). Het percentage dagelijkse rokers (van de totale groep jongeren) ligt met gemiddeld ruim 3% dan ook duidelijk lager. Een vergelijkbaar patroon is ook in eerder onderzoek onder voornamelijk autochtoon-Nederlandse ouders gevonden (Verdurmen 2014a).

Volgens de ouders heeft ongeveer 1 op de 25 jongeren ooit cannabis gebruikt. Dat aandeel ligt ruim twee keer zo hoog als wat uit het HBSC 2013 naar voren komt, maar zoals we hiervoor al constateerden, bestaat de vergelijkingsgroep uit kinderen van een selectieve groep ouders. Jongeren met een Poolse achtergrond hebben vaker ooit geblowd dan jongeren met een Roemeense achtergrond (tabel 5.11) en hun aandeel is met 9% vergelijkbaar met wat jongeren zelf rapporteren (Van Bon-Martens 2014).

Tabel 5.12

Samenhang van roken en alcohol drinken (ooit in het leven) van kinderen (12-17 jaar) met kenmerken van het kind en ouders, 2015 (in odds ratio's)

	roken	alcohol
Pools (ref.)		
Bulgaars	0,56	0,74
Roemeens	0,29*	2,76
1e generatie (ref.)		
2e generatie	2,32	2,23
leeftijd (continu)	2,34**	1,91**
jongen (ref.)		
meisje	2,08	0,96
ouders uit herkomstland (ref.)		
1 ouder uit Nederland	2,55	1,37
laag/middelhoog opleidingsniveau in huishouden (ref.)		
hoog opleidingsniveau in huishouden	1,42	1,19
alleenverdiener (ref.)		
tweeverdiener	0,47	1,10
geenverdiener	1,13	1,17
eenverdiener/tweeverdiener # herkomst		
Roemeens # tweeverdiener	--	0,12*
Roemeens # geenverdiener	--	0,65
Bulgaars # tweeverdiener	--	1,65
Bulgaars # geenverdiener	--	0,36
verklaarde variantie (McFadden R ²)	24,4%	20,3%

* p < 0,05; ** p < 0,01; -- niet van toepassing.

Bron: SCP/CBS (KML'15)

Alcoholgebruik

Ruim een derde van de jongeren heeft volgens de ouders ooit weleens alcohol gedronken en daarin verschillen de herkomstgroepen niet (tabel 5.11). Dat aandeel ligt anderhalf keer zo hoog als wat bleek uit het HBSC-onderzoek 2013 (Verdurmen 2014a). Bij ongeveer de helft van het alcoholgebruik van hun kind gaat het volgens de ouders in het huidige onderzoek om 'een keer een slokje'.

Vermoedelijk is bij de inschatting van alcoholgebruik sprake van onderschatting, want bijna de helft van de Nederlandse scholieren heeft volgens eigen zeggen ooit alcohol gedronken⁴ (Ter Bogt en Van Dorsselaer 2014; Verdurmen 2014b).

Het aantal jongeren dat ooit alcohol gedronken heeft neemt snel toe tussen het 12e en 17e levensjaar (tabel 5.12) en dat sluit aan bij bevindingen uit eerder onderzoek (Ter Bogt en Van Dorsselaer 2014; Van Dorsselaer et al. 2016). Verder blijken Roemeense kinderen met twee werkende ouders minder vaak gedronken te hebben dan Roemeense kinderen waarvan één ouder werkt. Een dergelijk verband vinden we niet onder de andere herkomstgroepen.

We hebben de ouders waarvan de kinderen ooit weleens (minstens een glas) alcohol gedronken hebben ook gevraagd naar *binge drinking*, dat wil zeggen of het kind de laatste vier weken vijf of meer drankjes (met alcohol) gedronken heeft bij één gelegenheid. Binge drinking is een vorm van overmatig en schadelijk alcoholgebruik. Gemiddeld is 26,5% van de jongeren die drinken volgens de ouders een overmatige drinker en hierin zijn geen significante verschillen tussen de herkomstgroepen (niet in tabel). Dit percentage ligt veel lager dan wat bleek uit onderzoek onder alle jongeren in Nederland (72%, Ter Bogt en Van Dorsselaer 2014).

5.7 Tot slot

Ouders schetsen positief beeld

Ouders van Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen geven een positief beeld van hoe het met hun kinderen gaat. Zo zijn verreweg de meeste kinderen in de ogen van de ouders tevreden met hun leven en voelen zij zich thuis in Nederland. Ook is de gezondheid van de meeste kinderen goed en heeft slechts een op de twaalf kinderen langdurige ziekten of handicaps. Er komen onder de kinderen probleemgedragingen voor, maar de aandelen wijken meestal niet af van wat autochtoon-Nederlandse ouders over hun kinderen rapporteren. Opvallend is dat er onder de kinderen van Midden- en Oost-Europese herkomst nauwelijks hyperactiviteit lijkt voor te komen (bij ongeveer 1 op de 25 kinderen), veel minder vaak dan onder autochtone kinderen. Het merendeel van de kinderen gebruikt een beeldschermapparaat, zoals een vaste computer, laptop of iPad. Slechts een klein deel van alle kinderen (ongeveer een op de tien) doet dit overmatig, dat wil zeggen drie uur of meer per dag. Ook heeft een minderheid van de kinderen ooit gerookt (ongeveer een op de zeven), alcohol gedronken (een op de drie) of cannabis gebruikt (1 op de 25).

Aandachtspunten

Ondanks het rooskleurige beeld gaat het op bepaalde gebieden en bij bepaalde groepen niet altijd even goed. Zo komt overgewicht anderhalf keer zo vaak voor onder de kinderen uit Midden- en Oost-Europa als onder alle kinderen in Nederland. Uit eerder onderzoek (Hermans et al. 2014; Offergelt en Van Bommel 2014; Vogels et al. 2014) kwamen signalen dat migranten uit Midden- en Oost-Europa hun (jonge) kinderen nogal eens alleen thuis zouden laten, waardoor sommigen overmatig zouden gaan snoepen, met overgewicht tot

gevolg. In hoofdstuk 3 zagen we echter dat ouders naar eigen zeggen hun kinderen weinig alleen thuis laten. Mogelijk zijn er (ook) andere eetpatronen in het geding die het overgewicht in deze groepen kunnen verklaren.

De Poolse kinderen blijken op een aantal gebieden minder goed af te zijn dan de Bulgaarse en Roemeense kinderen. Ze hebben een lagere mate van welbevinden (hoewel ze hiervoor nog steeds een hoog cijfer krijgen van hun ouders), de jongste kinderen luisteren slechter naar hun ouders (volgen de regels minder goed op) en ze roken en blowen vaker. Onduidelijk is waaraan deze verschillen te wijten zijn. Mogelijk spelen hierbij (combinaties van) verschillende factoren een rol. In hoofdstuk 2 zagen we dat Poolse ouders vaak beiden een grote deeltijd baan hebben, waardoor deze ouders hun kind mogelijk weinig zien. Dat zou nadelig op het welbevinden van de kinderen kunnen uitwerken. Het zou er ook toe kunnen leiden dat ouders moeite hebben met grenzen stellen (vgl. Bellaart et al. 2014), waardoor hun kinderen slechter luisteren. In hoofdstuk 3 kwam naar voren dat Poolse (maar ook Bulgaarse) ouders wat minder kennis hebben van het doen en laten van hun kind dan Roemeense ouders en dat Poolse ouders zich vergeleken met beide andere groepen (mogelijk te) weinig zorgen maken om oudere kinderen. Dit zou samen kunnen hangen met de hoge mate van mediagebruik, en de hogere mate van roken en blowen onder de Poolse kinderen. Verder zagen we in hoofdstuk 4 dat de Poolse ouders wat minder betrokken zijn bij de school van hun kind, dat Poolse kinderen vaker spijbelen en dat zij vaker buiten de schoolvakanties in het herkomstland verblijven. Ook dit zou een verklaring kunnen zijn voor de constatering dat Poolse kinderen een iets lagere mate van welbevinden hebben. Wat verder opvalt is dat Poolse kinderen minder vaak het consultatiebureau en artsen in Nederland bezoeken; en ze bezoeken vaker een tandarts in het herkomstland.

Bulgaarse kinderen hebben relatief veel problemen in de aansluiting met leeftijdgenoten. Dit lijkt vooral te komen door de (minder gunstige) omstandigheden waarin zij opgroeien, zoals in gezinnen waarvan beide ouders geen werk hebben en in gezinnen met een laag inkomen.

Met de leeftijd zien we een toename in ongezonde gedragingen en een afname van de mate van welbevinden. Tieners drinken, roken en blowen meer, gamen vaker en gebruiken ook vaker sociale media naarmate ze ouder worden. Overigens is dit ook herhaaldelijk onder scholieren aangetoond (De Looze et al. 2014). Het kan toegeschreven worden aan grote hormonale en sociale veranderingen die jongeren in de adolescentiefase meemaken. Er zijn geen aanwijzingen dat oudere kinderen zich minder thuis voelen in Nederland en meer psychische problemen hebben.

Een laatste factor die van invloed lijkt op het welbevinden en de gezondheid is in welk land de kinderen geboren zijn en of er een ouder in het gezin is die zijn/haar wieg in Nederland had staan. Kinderen die in het herkomstland zijn geboren (eerste generatie), blijken zich minder thuis te voelen in Nederland dan kinderen die hier geboren zijn. Ook heeft de eerste generatie vaker overgewicht dan de tweede. In gezinnen met een in Nederland geboren ouder voelen kinderen zich prettiger over hun leven dan in gezinnen met twee ouders uit het herkomstland. Verder zagen we in hoofdstuk 4 ook dat kinderen veel vaker op een sportclub en op zwemles zitten (of hebben gezeten) als zij een in Nederland geboren ouder

hebben dan wanneer zij opgroeien met twee ouders uit het herkomstland. Kinderen die hier niet geboren zijn en van wie beide ouders ook niet hier geboren zijn, lijken dus meer moeite te hebben om in Nederland te aarden.

Noten

- 1 De Engelse normscores zijn gebruikt; in Nederland is de ouderversie van de Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ; Goodman et al. 2000b) namelijk nog onvoldoende genormeerd (Van Vuuren et al. 2008). Zie voor meer informatie over deze normscores: www.sdqinfo.org.
- 2 De cijfers van overmatig gebruik van social media kunnen we niet met die van eerder onderzoek vergelijken, want dat richtte zich op dagelijks online contact met vrienden en niet op het aantal uren (De Roos en Gommans 2014).
- 3 De steekproef jongeren van het HBSG'13 is representatief voor scholieren in Nederland. Van deze jongeren (uit het voortgezet onderwijs) heeft ongeveer de helft van de ouders de vragenlijst ingevuld. Dat is geen representatieve groep: kinderen van deelnemende ouders waren iets jonger, vaker autochtoon-Nederlands, en zaten vaker op het vwo en minder vaak op het vmbo-basis dan kinderen van ouders die niet meededen. De kinderen van de deelnemende ouders blijken ook significant minder vaak middelen te gebruiken (anderhalf tot twee keer minder vaak) dan de kinderen van de ouders die niet meededen aan het onderzoek. Bij de ouderdata is een weegvariabele gebruikt die corrigeert voor leeftijd, geslacht, stedelijkheid, leerjaar en schoolniveau (zie De Looze et al. 2014).
- 4 Jongeren kunnen natuurlijk hun eigen middelengebruik ook overschatten, mogelijk is het stoer om te zeggen dat je veel gebruikt.

Summary and conclusions

From East to West

Polish, Bulgarian and Romanian children in the Netherlands: parents on the social situation of their children

This report presents the findings of a survey of parents of Polish, Romanian and Bulgarian children. The study was prompted by findings of mainly qualitative research suggesting that these children face problems when growing up. Although lots of things are going well, it would seem that teenagers born in the country of origin are especially susceptible to problem behaviour. Language problems, difficulty connecting with Dutch native friends, educational difficulties and low attention from parents are some of the issues highlighted in the qualitative studies.

S.1 Survey of parents entered in the population registers

In 2015, there were 30,000 children (aged 0-18 years) of Polish origin entered in the Dutch population registers. The numbers of children of Bulgarian and Romanian origin are lower (5,300 and 4,700, respectively). To gain a clearer picture of the social situation of these children, a survey was conducted among 444 parents of Polish children, 328 parents of Bulgarian children and 436 parents of Romanian children. Respondents were asked about children aged 0-3 years, 4-11 years and 12-17 years.

This study focuses on a specific selection of the Polish, Bulgarian and Romanian population in the Netherlands (see Box S.1), namely parents (and children) who are entered in the Dutch population registers. For many of them, this is linked to the intention to remain in the Netherlands for an extended period. That intention is also evident from the fact that the children are in the Netherlands. This group of settling families is important for both Dutch policy and society.

Box S.1 Study of registered migrants

The study sample was drawn from the Municipal Personal Records Database (BRP), which means that the study relates to people who have registered with their local authority in the Netherlands. Not all EU migrants do this: only people who live in the Netherlands for more than four months are required to register; people who stay in the Netherlands for less than four months do not need to register. Many EU migrants, for example those who come to the Netherlands to do seasonal work, do not register. Research by Van der Heijden et al. (2013) shows that in 2010 an estimated 28% of Poles, 35% of Bulgarians and 12% of Romanians were entered in the personal records database. It may be assumed that the registration rate has increased since 2010, and it is likely that households with children will have registered. Nevertheless, a substantial proportion of migrants from Poland, Bulgaria and Romania are not registered, and are therefore not included in this study. It is not known how many children are excluded as a result, though it is probable that children living in the Netherlands are more likely to be registered than not.

Earlier studies have shown that registered migrants from Central and Eastern Europe have the profile of a group intending to settle, and differ in terms of characteristics such as housing and employment situation from migrants who come to the Netherlands for a short period (Dagevos 2011; Engbersen et al. 2011; Gijsberts en Lubbers 2013, 2015a; Gijsberts et al. 2015). The same picture emerges from this study: for example, the vast majority of respondents live independently, rather than in homes that are shared with other households.

S.2 Summary

Household characteristics: complete families intending to settle in the Netherlands

Most of the children in this study are growing up in a household with two parents and one or two children. 15% of Polish children live in a single-parent family, as do roughly one in ten Bulgarian and Romanian children (Table S.1). Polish and – especially – Romanian children relatively often live in mixed households (one parent from the country of origin, the other from a different country, often the Netherlands). The majority of families are ‘complete’: around 10% of parents report that they have children living outside the home; these also include children who have left the parental home or who live with a different parent because of a separation or divorce.

Fathers generally have moved to the Netherlands before their partner. As children often come to the Netherlands with their mother, some of them have spent a period growing up without one of their parents. Not all children are first-generation migrants; half the children in this study were born in the Netherlands. This is particularly true of the youngest age group (0-3 years), nine out of ten of whom were born in the Netherlands. The situation reverses for those aged 12-17 years; here, roughly nine out of ten were born in the country of origin. Young children (0-3 years) who were not born in the Netherlands have by definition only been in the Netherlands for a short period. A large majority of young people aged 12-17 years have lived in the Netherlands for nine years or longer. A high proportion of the children in this study were either born in the Netherlands or have lived here for a substantial part of their lives.

Polish and Bulgarian men generally come to the Netherlands for work, and this also applies for around half the Polish women. The Romanian parents in this survey relatively often moved to the Netherlands for study or other reasons. The image of a group intending to settle is clearly reflected in the length of time that parents envisage staying in the Netherlands, with around eight out of ten thinking they will still be living here in five years’ time. Most parents of Bulgarian children have a lower or intermediate education level. A quarter of households have no income from employment. Those Bulgarian households which do earn an income from employment contain a high proportion of single earners and a relatively large number of self-employed workers. Fathers often work full-time or more. Mothers work less often, but when they do work they are often in (small and large) part-time jobs. Of the three migrant groups in this study, Bulgarian households have the lowest disposable household income.

Parents of Romanian children often have a higher education background. Nonetheless, a substantial proportion of these households have no income from employment. As with the Bulgarian group, single-earner households in which the man works are relatively common. Again similarly to the Bulgarian group, Romanian mothers who work are in (small and large) part-time jobs. The average disposable household income is comparable to that of Polish households.

Polish households are characterised by their high labour participation rate: around 90% of households have an income from employment, and often both partners work. Women are generally employed in large part-time jobs, while fathers work full-time (or more). Their household income is at the same level as Romanian households, whereas they are more often double-earner households and work longer hours. It is likely that their hourly pay rates are lower.

Table S.1

Some household characteristics, by origin of child, 2015 (in percentages^a)

	Polish	Bulgarian	Romanian
household composition			
single parent	15	12	9
couple with same country of origin	61	68	41
couple: one parent from the Netherlands	16	8	34
couple: one parent from a different country	8	12	16
migration characteristics			
migration motive = work (men)	90	80	61
migration motive = work (women)	49	39	19
lived in NL before partner (men)	76	67	47
thinks will still be in NL in 5 years' time	80	77	79
socio-economic characteristics			
higher education mother	30	22	55
higher education father	19	12	45
double-earner household	50	23	39
no paid employment in household	9	25	17
disposable household income	17,900	11,400	17,400
no independent housing	5	5	4

a Except for the standardised disposable household income, which is in euros.

Source: SCP/CBS (KML'15)

There are clear differences in parental education levels, labour participation rate and income between households of Polish, Romanian and Bulgarian children. However, there are also a number of important similarities. Most families are complete (parents and children living together), most households are intending to stay for an extended period and

most live independently. The fact that this study focuses on a select group of migrants who are entered in the population registers will play a role here. This also gives rise to a different picture from the image that often prevails about migrants, characterised by lots of back-and-forth migration, incomplete families and poor housing conditions in shared homes and on caravan and chalet sites. We know from other research that these are often seasonal migrants, many of whom do not register with the local authority (Engbersen et al. 2011; Van der Heijden et al. 2013). The group of registered migrants in this study are more or less settled, and this reduces the risk factors for the social situation of the children. It is striking that Dutch is often spoken in these households: this is often or always the case in half the households with Romanian children, and is related to the frequent occurrence of mixed-origin couples. Roughly a third of households with Polish and Bulgarian children always or often speak Dutch. The fact that the majority of households live independently also means that almost all children (nine out of ten) have their own room where they can do their homework. Children living in the – small – group of households that do not live independently less often have their own room.

Parents satisfied with parenting

Parents are very satisfied with the parenting of their children. Virtually all parents are happy with their children and feel their children listen to them. The majority of parents also report that they have a very good idea of what their child gets up to. Around one in six parents have concerns about their parenting. Parental satisfaction is lower when the children are older, with feelings of uncertainty and worries about parenting more common among parents of teenagers than those with younger children. These parents do not appear to differ from native Dutch parents in this regard.

Informal support and advice often provided by family; most are satisfied with it

Parents of Polish, Bulgarian and Romanian children prefer to receive informal support in bringing up their child, though relatives and friends do not always live nearby, or else those willing to provide support lack knowledge about Dutch rules and customs. Some four out of ten parents seek help from family members and around a quarter turn to friends and acquaintances. As well as informal channels, parents also use formal support, especially those in the Romanian group. Parents of the youngest children (0-3 years, mostly second generation) seek more parenting support, both informal and formal, the latter mostly from Youth and Family Support Centres (JGGS) and child healthcare centres. This formal support is used more often by families with a parent born in the Netherlands. The satisfaction with the support offered (formal and informal) is fairly high: only one in ten consider it inadequate, partly due to perceived language problems or insufficient knowledge and information about who people can go to for help.

Infrequent use of formal childcare; costs appear to play a subordinate role

Day nurseries and pre-school playgroups are commonly used forms of paid care for young children in the Netherlands. A number of playgroups run special pre-school and early-

school education programmes aimed at preventing educational disadvantage in vulnerable groups of children. Later, when the children go to primary school, they are eligible for out-of-school care. Other forms of paid care are childminders and paying family, friends or acquaintances to look after the children. Parents of Bulgarian children, in particular, make little use of these forms of paid childcare. Just under half of Polish and Romanian children go to a pre-school playgroup; substantially fewer Bulgarian children do this.

The main reason for parents not using paid childcare is that they do not consider it necessary because there is a parent at home; parents of Polish children cite this reason less often. Family and friends also look after the children. The costs are cited by a fifth of parents of Polish and Romanian children as a reason for not using paid childcare; parents of Bulgarian children give this reason less often. A small number of parents report that they do not use paid childcare because the children are able to stay at home on their own; in almost all cases, these children are at least 10 years old. Elsewhere in the questionnaire, parents (including those who do use paid childcare) report that older siblings look after a younger child, but this is also a form of childcare that is barely used. Looking after younger brothers or sisters is however a regular task for children in the family, but this entails much more than simply minding them (e.g. collecting them from school, taking them to bed and feeding them). The observation by professionals and experts that children of Central and Eastern European migrants are often left at home alone at an early age is thus not confirmed by the parents in this study. The socio-economic composition of the household also plays a role: double-earners make most use of paid childcare.

Family networks are important in the care of children; as we have just noted, this is a reason for not using paid childcare. Unpaid childcare is provided in the majority of cases by relatives (around 80% – excluding the parents). This illustrates that these parents of Polish, Bulgarian and Romanian children are firmly embedded in existing family networks in the Netherlands.

Majority of parents feel that children have a good command of Dutch, but also report problems

In this survey, children's command of Dutch was measured based on the opinion of their parents. Clearly, this is a fairly general measurement. According to parents, the majority of children aged 4-11 years and 12-17 years never have difficulty with the Dutch language. Yet there is also a relatively high proportion of parents who report that their children (sometimes) have problems with language. Just under half the parents of Polish and Bulgarian children in the 4-11 age group report this, and a third of parents of Romanian children. Almost a quarter of parents of Polish children aged 12-17 years are less positive about their children's command of Dutch, and the same applies for around a third of the two other groups.

School and ties with the country of origin

Virtually all the children aged 4-17 years are currently following education in the Netherlands. The occasional child that is not doing so has either completed their education or has

(thus far) never been to school in the Netherlands. Although the first-generation children have often lived in the Netherlands for a long time, most of the 12-17 year-olds went to school in their country of origin. Around a third of Polish and Romanian 12-17 year-olds and just under two-fifths of Bulgarian children in this age group who were not born in the Netherlands went to school for at least five years in the country of origin.

The ties with the country of origin are strong, as evidenced by the high proportion of children who have visited their country of origin in the past twelve months, often for holidays and family visits (this applies for around three-quarters, but for Polish children more often than the other two groups). Something that is mentioned much less often, but is still worth noting, is that Polish children also go to Poland for medical care (4% of parents cite this as a motive for going to the country of origin). Most visits take place during the school holidays, but 17% of parents of Polish children aged four years and older have also been to Poland outside the school holiday periods. This is much less common in the other two groups.

Many children enjoy going to school

The vast majority of parents think their children are doing well at school (Table S.2).

Around nine out of ten children enjoy going to school according to their parents. Although older children are less enthusiastic, this is something that applies for all children, including Dutch natives. A small proportion of children are doing less well at school according to their parents, either because they feel excluded due to their origin or because they are bullied at school. There are no differences between the migrant groups on this point.

Table S.2

Parents' views on how their child (4-17 years) is performing at school, by origin of child, 2015 (in percentages agree/agree completely)

	Polish	Bulgarian	Romanian
enjoys going to school	90	92	94
feels excluded due to origin	6	7	10
is bullied at school	5	4	4
never plays truant	82	87	95
thinks it is important to get good marks	85	91	88

Source: SCP/CBS (KML'15)

It is uncertain whether parents have a clear idea of how often their children play truant, but if we compare the three groups with each other, Polish children play truant more often according to their parents than children from the other two groups. Truancy is an indication of problems, and according to the parents it appears that these problems are indeed present: children who play truant and/or are late for school in the morning are more often children who do not enjoy going to school, do not get on well at school, do not consider it important to get good marks and/or are bullied at school.

High confidence in education

The majority of parents have great confidence in the quality of their children's education. This applies more for primary school than secondary school. Parents of Bulgarian children are more remote from their children's school than the other parents (less often able to assess the quality of secondary education). The majority of parents also believe that they would be able to talk to the school if problems should occur. This applies slightly less for the Polish group than for the other groups. Parents are more involved with their children's primary school than with the secondary school, parents of younger children are more involved than parents of older children, and highly educated parents are more involved than lower-educated parents. That is no different than native Dutch parents.

Lots of friends, but fewer club memberships

Parents have a positive impression of their children's social contacts at school (Table S.3). Most parents observe that their children have lots of friends at school. The proportion of children with no friends outside school is slightly higher (approximately 8%), but here again the dominant picture is one of a wide social network. There are hardly any children who associate only with children from the same country of origin; their social contacts are often mixed or predominantly native Dutch. Bulgarian children least often have friends who are predominantly Dutch natives.

Table S.3

Share of children (4-17 years) who according to their parents have lots of friends at school and outside school, and the ethnic background of those friends, by origin of child, 2015 (in percentages)

	Polish	Bulgarian	Romanian
lots of friends at school	61	57	51
lots of friends outside school	41	42	36
ethnic background of friends			
mainly native Dutch	43	25	52
mainly from country of origin	4	6	1
various backgrounds	54	69	47

Source: SCP/CBS (KML'15)

Just over half the Bulgarian and Romanian children aged 4-17 years are members of a sports club; that is a smaller proportion than among Dutch native schoolchildren (three-quarters). Polish children are less often members (four out of ten) than children from the other two Central and Eastern European population groups. The reason given for this by parents of Polish children relatively often is that their children do not enjoy the sports club. The high costs are also cited. A quarter of children aged 12-17 years from the three migrant groups have not had swimming lessons (by way of comparison, only 5% of native Dutch children of the same age do not have a swimming certificate). Children in households where one parent was born in the Netherlands are more often members of a sports club

and have (had) swimming lessons more often than children in households where both parents are migrants.

Children feel happy in the Netherlands

Parents are generally very positive regarding the well-being of their children (Table S.4). On a scale from 0 ('worst life that my child can imagine') to 10 ('best life that my child can imagine'), parents award a score of around 8.5. A very small proportion of parents (less than 5% in all three groups) give a score of 5 or less. The vast majority of parents thus believe that their children have a pleasant life. The ratings are of the same order as those given by (native) Dutch children and teenagers in the Netherlands themselves. Just over 10% of children feel homesick, and a smaller proportion would like to live in their country of origin according to their parents.

Table S.4

Well-being of children (0-17 years) according to their parents, and share of children (4-17 years) who according to their parents feel at home in the Netherlands, by origin of child, 2015 (in rating scores and percentages agree/agree completely)

	Polish	Bulgarian	Romanian
well-being score	8.4	8.6	8.9
feels at home in the Netherlands	88	88	93
often feels homesick	13	11	11
would like to live in country of origin	8	8	7

Source: SCP/CBS (KML'15)

Children who were born in the Netherlands more often feel at home there than children who have migrated to the Netherlands. Children in households where both parents have a higher education background feel less at home in the Netherlands. We may be dealing here with a variant of the 'integration paradox', where highly educated migrants are more gloomy about the social opportunities of migrant groups and more often feel subject to discrimination.

Children in good health, though more often overweight

The health status of the majority of children is good to excellent according to their parents (Table S.5). Despite this, parents of around one in twelve children report that their child has a long-term illness or disability. That is in line with earlier research among parents of all children in the Netherlands. Approximately one in twenty children are compromised in their daily lives by their illness or disability.

Table S.5

Health (0-17 years) and Body Mass Index (2-17 years) of children according to their parents, by origin of child, 2015 (in percentages)

	Polish	Bulgarian	Romanian
health			
general health good/excellent	95	96	97
long-term illness or disability	10	7	7
compromised by illness/disability	8	4	6
Body Mass Index			
BMI overweight (including obesity)	20	24	15
BMI obesity	5	5	6

Source: SCP/CBS (KML'15)

Based on information provided by their parents, just over a fifth of the Polish, Bulgarian and Romanian children are overweight according to the BMI criteria. That is roughly one and a half times higher than the figure for native Dutch children. Children of highly educated parents and children who were born in the Netherlands (around a sixth), are less often (seriously) overweight than their peers with lower-educated parents or who were born in the country of origin (just under a quarter in both cases).

Mental health problems no more frequent than among native Dutch children

The survey collected information on various mental health problems or – for young children – possible symptoms of problems. Taken as a whole, parents take a positive view of the behaviour of their babies and toddlers, and do not differ in their opinions from native Dutch parents. Around one in eleven parents, for example, report that their child cries (or cried) a lot; that is comparable with what native Dutch parents report. There are also no indications that young children (0-3 years) of Polish, Bulgarian and Romanian origin are often gloomy. Most children are able to play readily with other children, and here again there is no difference compared with native Dutch children. More than half the young children can concentrate on an activity for a long period; this is something with which native Dutch children have more difficulty.

Among 4-17 year-olds, the differences in mental health problems compared with native Dutch children are also relatively small, and these problems are by no means always worse in Polish, Bulgarian or Romanian children (Table S.6). The percentage of emotional and behavioural problems reported by parents is of the same order, and there are also no differences between the three migrant groups on this point, though Bulgarian children do more often appear to have problems connecting with children in their own age group. Polish, Bulgarian and Romanian children less often display hyperactive behaviour (noisy, lacking in concentration) than native Dutch children. Parents of toddlers also report that their children are able to concentrate on an activity for a relatively long period.

Table S.6

Mental health problems of children (4-17 years, SDQ^a) in the last six months according to parents, by origin of child, 2015 (in percentages)

	Polish	Bulgarian	Romanian
emotional problems	11	11	11
behavioural problems	11	12	14
hyperactive behaviour	3	3	7
problems with peers	15	25	16
total problems ^b	14	13	13

a Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ; Goodman et al. 2000b).

b 'Total problems' is based on the sum of the four problem scales (emotional problems, behavioural problems, hyperactivity and problems with peers).

Source: SCP/CBS (KML'15)

Access to social and other media (4-17 years)

According to their parents, a large majority of children in the study have good access to communication resources such as a PC/laptop, tablet and mobile phone. Bulgarian children have less access to a PC/laptop than children in the other two groups, while Romanian children less often have a mobile phone. Roughly one in ten children are avid gamers (more than three hours per day) according to their parents. The percentage of older children (12-17 years) who spend an excessive amount of time playing games or who are active on social media is higher, but does not appear to be any higher than among the native Dutch peers.

Smoking, drinking and using cannabis (12-17 year-olds)

According to their parents, Polish children have much more often smoked and used cannabis than Romanian youngsters: 20% versus 10%, according to their parents' reports. Just over a third of parents say their children have occasionally drunk alcohol. There are no differences on this point between the three migrant groups. Based on reports by the parents of Central and Eastern European children, around a quarter of youngsters who sometimes consume (or have consumed) alcohol drink to excess (five or more alcoholic drinks in one session).

The true percentage of children who have at some time smoked, used cannabis and/or drunk alcohol is probably higher, because parents have only a limited oversight of their children's behaviour. For want of a better method, if we compare the use of these substances according to parents' reports with the self-report by Dutch youngsters, a number of points stand out. (A comparison using parental data from the HBSC (Health Behaviour in School-aged Children) study, held mainly among native Dutch schoolchildren, is also difficult, because these parents are a selective group, i.e. parents of 'better-behaved' children). The share of Polish children who smoke according to their parents is comparable with what native Dutch school pupils themselves report. Assuming that the parental reports are an

underestimate, this suggests that the percentage of Polish youngsters who smoke is higher than among their native Dutch peers. As half of Dutch native schoolchildren say they have consumed alcohol at some point, the consumption reported by parents of Polish, Bulgarian and Romanian children (just over a third) is also likely to be an underestimate.

Parents use medical facilities in the Netherlands as well as in the country of origin

Like native Dutch parents, the majority of parents of young Bulgarian and Romanian children (0-3 years) visit child healthcare centres. Parents of children with a Polish background do this slightly less, possibly because they have their children vaccinated in the country of origin and also use other medical services there.

Over three-quarters of all parents say their child has visited a doctor in the Netherlands in the past year. Just over one in ten children have visited a doctor in the country of origin in the past year; there is no difference here between the migrant groups. Children who have visited a doctor in the country of origin have usually also seen a doctor in the Netherlands; it is uncommon for them to have visited a doctor only in the country of origin. Almost one in five children have had no contact with a doctor in the past year, either in the Netherlands or in another country.

Around eight out of ten parents say their child has visited a dentist in the Netherlands in the past year. One in eight Polish children visited a dentist (only or additionally) in their country of origin; the figure in the other two groups is slightly lower. Finally, roughly one in eight children have not visited a dentist in the past year, either in the Netherlands or in another country.

Virtually all children have medical insurance in the Netherlands (sometimes in addition to the country of origin). The percentage of children who are only insured in the country of origin is very small.

5.3 Conclusions

Positive picture according to parents

According to their parents, the majority of children with a Bulgarian, Romanian or Polish background who are entered in the Dutch population registers are doing well. The vast majority of parents say they are satisfied with the way their children are growing up and believe they have a good relationship with them. Children with a Polish, Bulgarian or Romanian background feel at home in the Netherlands, have lots of friends and enjoy going to school. When asked to give a rating out of 10, parents from the three migrant groups give an average of 8.5. Most of the children are also in good health; long-term illnesses or disabilities appear to be no more prevalent than among native Dutch children, and the same applies for problem behaviour – in fact, hyperactive behaviour actually appears to be less common among children of Central and Eastern European origin than native Dutch children. According to their parents, a minority of children have at some time smoked (roughly one in seven), drunk alcohol (one in three) or used cannabis (one in 25).

No indications of non-use or inaccessibility of services

Information was also gathered in this study on the use and appreciation of facilities such as school, childcare and medical provisions. Here again, the picture is a predominantly positive one. The exception is the limited use of paid childcare, especially pre-school playgroups. Parents are satisfied with the available parenting support and advice. According to their own reports, they have lots of contact with their children's school, have great confidence in their education and feel they would be able to engage in dialogue with the school in the event of problems. Parents are familiar with child healthcare centres and are generally able to find a doctor in the Netherlands. These findings therefore do not suggest high rates of non-use or inaccessibility of these facilities. A further indication of this is that parents make limited use of medical facilities in the country of origin. The fact that virtually all children in this study have medical insurance in the Netherlands further supports the finding that parents have no difficulty accessing facilities in the Netherlands. Set against this positive picture is the view of professionals and experts that parents are difficult to reach, partly because of language problems. However, it is unclear whether these are the same groups of parents (see §5.4).

A few caveats to the positive picture

Despite the rosy picture painted here, there are some areas and some groups where things are not always going as well. For example, children from Central and Eastern Europe are one and a half times more likely to be overweight than (native) Dutch children. Moreover, overweight is more common in families with low-educated parents and first-generation children. A substantial proportion of children also have difficulties with the Dutch language.

We also see an increase in unhealthy behaviours and a reduction in well-being in older children in all three migrant groups; teenagers drink, smoke and use more cannabis. Parents have less sight of the behaviour of older children and worry about them more. On the other hand, the latter situation is no different for native Dutch children.

Polish children do less well in a number of areas than the Bulgarian and, especially, the Romanian children, though the differences are not very large in most cases. The youngest children do not listen to their parents quite so diligently, and teenagers smoke and use cannabis more. The parents of Polish children are also slightly less often involved with their child's school, while Polish children play truant more often and more often visit the country of origin outside school holidays. Polish children also less often visit child healthcare centres and doctors in the Netherlands, and more often use medical facilities in the country of origin (to see a dentist and probably also for vaccinations).

According to their parents, Bulgarian children find it relatively difficult to connect with peers and less often have a circle of friends consisting predominantly of native Dutch children. Bulgarian children live in families that are in the least favourable socio-economic position of the three groups studied here.

Future of children appears positive, but needs monitoring

Many of the parents who took part in this study have a partner who was born in the Netherlands. Many parents have a high education level and half the children, especially the youngest, were born in the Netherlands. Their parents report few if any problems concerning these children, especially parents of Romanian children. These groups of children are likely to become well established in the Netherlands.

Children who moved to the Netherlands at an older age and children whose parents are both from the country of origin are in a less favourable socio-economic position and do less well in a number of areas than the groups referred to above. It remains to be seen whether they are all able to find their place in the Netherlands without problems.

The same can be said about children who will move to the Netherlands in the near future. Although the parents who took part in this study do not appear to be overly concerned about their children, including first-generation teenagers, and report problems to only a limited extent, we believe it is advisable to monitor the situation. Professionals and experts continue to refer to the greater risks for this group of children, as for example in a recent letter to the NRC newspaper (2016). Particularly where there is an accumulation of risk factors, they see an increased risk of problem behaviour.

5.4 Limitations of this study and suggestions for new research

A detailed study of registered and unregistered parents would have produced a broad picture of the social situation of their children. The funds needed to commission such a study were however not available. There are also restrictions in approaching young children for surveys. For these reasons, the study was carried out only among registered migrants and it was decided only to survey the parents. As a consequence, the study does not provide a total picture. Rather, it paints a picture of a specific group due to the selection of registered parents, the fact that information was collected via parents and the fact that the survey was conducted largely online (which it is known more often attracts responses from registered migrants).

Findings of exploratory studies and this study

Broadly speaking, this study presents a fairly positive picture, which appears to contrast with the more worrying findings of qualitative and exploratory studies. We do not believe that these findings are contradictory: the design and perspective chosen lead to different outcomes, which can stand alongside each other. The qualitative studies are often based on interviews with professionals, whose role means they come into contact with problem behaviour. It would seem that many of the problems highlighted by professionals (e.g. due to long working hours, poor housing conditions, frequent back-and-forth migration and incomplete families) relate to circular migrants (e.g. seasonal workers), who are often not entered in the population registers.

Our survey is based on the perspective of parents, who will be more inclined to give positive responses and who probably do not see everything that their children do. Here again, however, a number of concerns emerge (not exclusively though more often involving teen-

agers). A key conclusion to emerge from this study is that, after settlement, children enter calmer waters and most of them then do relatively well.

This and other studies add further pieces to the puzzle, but there is more to do. Surveying children themselves directly, the ability to make systematic comparisons with other population groups and the further development of an integrated research design for use among EU migrants are the main ambitions. We will look at each of these points briefly below.

Obtaining information from children themselves

A good deal of information has now been collected about children from various relevant actors (experts, professionals and parents), but thus far not from children themselves.

While it is not really feasible to survey (very) young children directly, in this study we would have liked to put our questions directly to older children. Unfortunately, the available budget did not permit this. Collecting information via the parents has probably given the picture a positive slant, since parents are not always aware of problematic behaviour by their children, such as playing truant or excessive drinking. Supplementary information from the children themselves would therefore be extremely valuable.

Comparison with other groups

To obtain clarity about how far the situation of children of Central and Eastern European origin differs from or corresponds with that of children from other migrant groups or native Dutch children, it is important to include those groups as control groups. That too was not possible in our study due to the available budget, and it was therefore decided to align as far as possible with the findings of earlier research. That was partially successful. However, in order to determine the relative position of Central and Eastern European children, the inclusion of control groups in a future research design is highly desirable.

Better study design for research among EU migrants

Since a proportion of EU migrants do not register with the local authority, carrying out a study of this group is not a simple undertaking. In a joint memorandum, the Netherlands Institute for Social Research (SCP), Utrecht University (UU) and Erasmus University Rotterdam (EUR) called for the development of a research strategy which would enable quantitative statements to be made about the entire group, including those not entered in the population registers (Gijsberts et al. 2015). To make this possible, it would be necessary to assess to what extent Respondent Driven Sampling¹ and employee data could be used to obtain a picture of unregistered migrants. We would therefore advocate that a follow-up study be designed in a way that includes the entire group of EU migrants.

Note

- 1 Respondent Driven Sampling (RDS) is a sophisticated form of snowball sampling (Heckathorn 1997). Research populations that are difficult to find or to select (hidden populations, such as unregistered migrants) are approached through controlled selection of respondents via respondents themselves. For example, respondent A recruits three other respondents from the target group; in our case they would be three unregistered migrants from Poland, Bulgaria or Romania. After successful participation in the

survey, respondents B, C and D are in turn each asked to recruit three further respondents from their network. The design and response must meet certain conditions, which are not always easy to achieve (e.g. adequate distribution across the different subgroups (Heckathorn et al. 2002)), but the RDS approach is seen as a usable method for studying hard to reach or very small groups in a way that is methodologically sound. It is however a fairly expensive method, in terms of both time and money. The costs could be reduced by replacing face-to-face interviews with online surveys, but that introduces problems of its own.

Literatuur

- Andriessen, I. en J. Kappelhof (2015). *Survey Integratie Migranten 2015*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Bakker, J., E. Denessen, M. Dennissen en H. Oolbekkink-Marchand (2013). *Leraren en ouderbetrokkenheid. Een reviewstudie naar de effecten van ouderbetrokkenheid en de rol die leraren daarbij kunnen vervullen*. Nijmegen: Radboud Universiteit Nijmegen.
- Bellaart, Hans, Eke Gerritsma en Rekha Ramsaran (2014). *Opvoedingsondersteuning voor migranten uit Midden- en Oost-Europa. Praktische adviezen voor gemeenten en instellingen*. Utrecht: FORUM.
- Bogt, T. ter, en S. van Dorsselaer (2014). Roken, alcohol- en cannabisgebruik. In: M. de Looze, S. van Dorsselaer, S. de Roos, J. Verdurmen, G. Stevens, R. Gommans, M. van Bon-Martens, T. ter Bogt en W. Vollebergh, *HBC 2013. Gezondheid, welzijn en opvoeding van jongeren in Nederland* (p. 105-121). Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Bon-Martens, M. van (2014). Cannabis en opvoeding. In: M. de Looze, S. van Dorsselaer, S. de Roos, J. Verdurmen, G. Stevens, R. Gommans, M. van Bon-Martens, T. ter Bogt en W. Vollebergh (red.), *HBC 2013. Gezondheid, welzijn en opvoeding van jongeren in Nederland* (p. 193-201). Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Bot, S. (red.), S. de Roos, K. Sadiraj, S. Keuzenkamp, A. van den Broek en E. Kleijnen (2013). *Terecht in de jeugdzorg. Voorspellers van kind- en opvoedproblematiek en jeugdzorggebruik*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Breedveld, K., K. Visser, A. Tiessen-Raaphorst en J. Hilhorst (2015). *Zwemvaardigheid 2014. Factsheet*. Utrecht/Den Haag: Mulier Instituut / Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Briggs-Gowan, M.J. en A.S. Carter (2006). *BITSEA Brief Infant-Toddler Social and Emotional Assessment Examiner's Manual*. San Antonio, TX: Harcourt Assessment.
- Bucx, F. (red.) (2011). *Gezinsrapport 2011. Een portret van het gezinsleven in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Bucx, F. en S. de Roos (2011). Opvoeden in Nederland. In: F. Bucx (red.), *Gezinsrapport 2011. Een portret van het gezinsleven in Nederland* (p. 152-179). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Bucx, F. en S. de Roos (2015). *Opvoeden in niet-westerse migrantengezinnen. Een terugblik en verkenning*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Burgers, J., S. van de Pol, E. Snel, G. Engbersen, M. Ilies, R. van der Meij en K. Rusinovic (2011). *Arbeidsmigranten uit Polen, Roemenië en Bulgarije in West-Brabant: Arbeidsmarktpositie, leefsituatie en toekomstperspectief*. Den Haag: Nicis Institute.
- Cole, T.J., M.C. Bellizzi, K.M. Flegal en W.H. Dietz (2000). Establishing a standard definition for child overweight and obesity worldwide: international survey. In: *British Medical Journal*, jg. 320, nr. 7244, p. 1240-1243 (www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC27365).
- Cole, T.J., K.M. Flegal, D. Nicholls en A.A. Jackson (2007). Body mass index cut offs to define thinness in children and adolescents: international survey. In: *British Medical Journal*, jg. 335, nr. 7612, p. 194 (doi.org/10.1136/bmj.39238.399444.55).
- Crone, M., K. Wiefferink en M. Reijneveld (2005). Psychosociale gezondheid van kinderen. In: E. Zeijl, M. Crone, K. Wiefferink, S. Keuzenkamp en M. Reijneveld (red.), *Kinderen in Nederland* (p. 65-89). Den Haag/Leiden: Sociaal en Cultureel Planbureau / TNO Kwaliteit van Leven.
- Dagevos, J. (red.) (2011). *Poolse migranten. De positie van Polen die vanaf 2004 in Nederland zijn komen wonen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dagevos, J. en M. Gijsberts (2013). Beeldvorming over arbeidsmigranten uit Oost-Europa. In: P. Dekker en J. den Ridder (red.), *Continu Onderzoek Burgerperspectieven 2013/4* (p. 34-48). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

- Dagevos, J. en W. Huijnk (2014). Segmentatie langs etnische grenzen. In: C. Vrooman, M. Gijsberts en J. Boelhouwer (red.), *Vershil in Nederland. Sociaal en Cultureel Rapport 2014* (p. 251-280). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dauphin, S. en J.C.M. van Wieringen (2012). *De gezondheid en het zorggebruik van Midden- en Oost-Europeanen in Nederland: een inventarisatie op beleidsniveau bij gemeenten, GGD-en en andere instanties*. Utrecht: Pharos.
- Desforges, Charles en Alberto Abouchaar (2003). *The Impact of Parental Involvement, Parental Support and Family Education on Pupil Achievement and Adjustment: A Literature Review*. Exeter: University of Exeter.
- Distelbrink, Marjolijn, Trees Pels, Anna Jansma en Renske van der Gaag (2012). *Ouderschap versterken. Literatuurstudie over opvoeding in migrantengezinnen en de relatie met preventieve voorzieningen*. Utrecht: Verweij-Jonker Instituut.
- Distelbrink, Marjolijn, Mehmet Day en Gusta Wachter (2016). *Poolse en Bulgaarse ouders en kinderen in Nederland. Belangrijke kwesties volgens vrijwilligers*. Utrecht: Kennisplatform Integratie & Samenleving.
- Doorten, I. en F. Bucx (2011). Steun voor ouders bij de opvoeding: De rol van sociale netwerken, instanties en de buurt. In: F. Bucx (red.), *Gezinsrapport 2011. Een portret van het gezinsleven in Nederland* (p. 180-196). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dorsselaer, S. van (2014). Methode van onderzoek en beschrijving van de steekproef. In: M. de Looze, S. van Dorsselaer, S. de Roos, J. Verdurmen, G. Stevens, R. Gommans, M. van Bon-Martens, T. ter Bogt en W. Vollebergh (red.), *HBSC 2013. Gezondheid, welzijn en opvoeding van jongeren in Nederland* (p. 133-142). Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Dorsselaer, S. van, E. Vermeulen, M. de Looze, S. de Roos, J. Verdurmen, T. ter Bogt en W. Vollebergh (red.) (2010). *HBSC 2009. Gezondheid, welzijn en opvoeding van jongeren in Nederland* (p. 27-40). Utrecht: Trimbos-instituut.
- Dorsselaer, S. van, M. Tuithof, J. Verdurmen, M. Spit, M. Van Laar en K. Monshouwer (2016). *Jeugd en riskant gedrag 2015. Kerngegevens uit het Peilstationsonderzoek Scholieren*. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Engbersen, G., M. Ilies, A.S. Leerkes, E. Snel en R. van der Meij (2011). *Arbeidsmigratie in vieren. Bulgaren en Roemenen vergeleken met Polen*. Rotterdam: Erasmus Universiteit (afdeling Sociologie).
- Gezondheidsraad (2012). *Psychische gezondheid en zorggebruik van migrantenjeugd*. Den Haag: Gezondheidsraad.
- Gijsberts, Mérove en Marcel Lubbers (2013). *Nieuw in Nederland. Het leven van recent gemigreerde Bulgaren en Polen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Gijsberts, M. en M. Lubbers (2015a). *Langer in Nederland. Ontwikkelingen in de leefsituatie van migranten uit Polen en Bulgarije in de eerste jaren na migratie*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Gijsberts, Mérove en Marcel Lubbers (2015b). *Roemeense migranten. De leefsituatie in Nederland kort na migratie*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Gijsberts, Mérove (SCP), Marcel Lubbers (UU), Jaco Dagevos (SCP/EUR), Joost Jansen (EUR), Godfried Engbersen (EUR) en Erik Snel (EUR) (2015). *Migranten uit Midden- en Oost-Europese landen in Nederland door de tijd gevolgd. Een vergelijking tussen twee panelonderzoeken*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Gommans, R. en S. de Roos (2014). Schoolbeleving. In: M. de Looze, S. van Dorsselaer, S. de Roos, J. Verdurmen, G. Stevens, R. Gommans, M. van Bon-Martens, T. ter Bogt en W. Vollebergh (red.), *HBSC 2013. Gezondheid, welzijn en opvoeding van jongeren in Nederland* (p. 45-60). Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Goodman, E., B.R. Hinden en S. Khandewal (2000a). Accuracy of teen and parental reports of obesity and body mass index. In: *Pediatrics*, jg. 106, nr. 1, p. 52-58.
- Goodman, R., T. Ford, H. Simmons, R. Getward en H. Meltzer (2000b). Using the Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ) to screen for child psychiatric disorders in a community sample. In: *The British Journal of Psychiatry*, jg. 177, nr. 6, p. 534-539.
- Heckathorn, D.D. (1997). Respondent-driven sampling: a new approach to the study of hidden populations. In: *Social problems*, jg. 44, nr. 2, p. 174-199.

- Heckathorn, D.D., S. Semaan, R.S. Broadhead en J.J. Hughes (2002). Extensions of respondent-driven sampling: a new approach to the study of injection drug users aged 18-25. In: *AIDS and Behavior*, jg. 6, nr. 1, p. 55-67.
- Heijden, P.G.M. van der, M. Cruyff en G. van Gils (2013). *Aantallen geregistreerde en niet-geregistreerde burgers uit MOE-landen die in Nederland verblijven. Rapportage schattingen 2009 en 2010*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Hermanns, J., F. Öry en G. Schrijvers (2005). *Helpen bij opgroeien en opvoeden: eerder, sneller en beter. Een advies over vroegtijdige signalering en interventies bij opvoed- en opgroei-problemen*. Utrecht: Julius Centrum.
- Hermans, Annet, m.m.v. José Bruins en Peter Zwaga (2014). *Leren van de blik van ouders en professionals. Verkenning naar het onderwijs aan Poolse en Bulgaarse kinderen in Nederland*. Utrecht: FORUM.
- Herweijer, Lex en Ria Vogels, m.m.v. Iris Andriessen (2013). *Samen scholen. Ouders en scholen over samenwerking in basisonderwijs, voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Hupkens, C. en H. Swinkels (2013). *Ongeveer drie kwart bezoekt jaarlijks huisarts en tandarts*. Geraadpleegd 15 juli 2016 via www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2013/27/ongeveer-drie-kwart-bezoekt-jaarlijks-huisarts-en-tandarts.
- Kappelhof, J.W.S. (2015). The impact of face-to-face versus sequential mixed-mode designs on the possibility of non-response bias in surveys among non-Western minorities in the Netherlands. In: *Journal of Official Statistics*, jg. 31, nr. 1, p. 1-31.
- Kappelhof, J.W.S. en E.D. de Leeuw (te verschijnen in 2017). Estimating the impact of measurement differences introduced by efforts to reach a balanced response among non-Western minorities. In: *Sociological Methods and Research*.
- Keijsers, L., S.J.T. Branje, T. Frijns, C. Finkenauer en W. Meeus (2010). Aan niemand doorvertellen... Ontwikkeling van geheimen voor ouders in de adolescentie. In: *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, jg.49, nr. 5, p. 207-215.
- Levin, K.A. en C. Currie (2014). Reliability and validity of an adapted version of the Cantril Ladder for use with adolescent samples. In: *Social Indicators Research*, jg. 119, nr. 2, p. 1047-1063.
- Looze, M. de (2014). Lichamelijk en mentaal welbevinden. In: M. de Looze, S. van Dorsselaer, S. de Roos, J. Verdurmen, G. Stevens, R. Gommans, M. van Bon-Martens, T. ter Bogt en W. Vollebergh (red.), *HBC 2013. Gezondheid, welzijn en opvoeding van jongeren in Nederland* (p. 79-93). Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Looze, M. de, S. van Dorsselaer, S. de Roos, J. Verdurmen, G. Stevens, R. Gommans, M. van Bon-Martens, T. ter Bogt en W. Vollebergh (2014). *HBC 2013. Gezondheid, welzijn en opvoeding van jongeren in Nederland*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Mediawijzer.net/NWJ (2015). *Iene Miene Media – een onderzoek naar mediagebruik door kleine kinderen van 1 t/m 8 jaar*. Geraadpleegd 24 september 2016 via www.kidsenjongeren.nl/wp-content/uploads/2015/03/Hoofdre-sultaten-Iene-Miene-Media-2015.pdf.
- Merens, Ans en Marion van den Brakel (2014). *Emancipatiemonitor 2014*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau / Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Nicolaas, H. (2011). Ruim helft Poolse immigranten vertrekt weer. In: *Bevolkingstrends*, 1^e kwartaal 2011, (p. 32-36). Den Haag: Sociaal Bureau voor de Statistiek.
- Nijhoff, Karijn (2013). *Vele stemmen, een ander geluid. Poolse migranten in Den Haag*. Den Haag: De Haagse Hogeschool.
- NRC (2016). Die goedkope verbouwing verscheurt Poolse gezinnen. Ingezonden brief van psycholoog Philip Veerman. In *NRC Handelsblad*, 5 oktober 2016.
- Offergelt, Karlijn en Hester van Bommel (2014). Alleen thuis en buiten beeld. In: *Phaxx*, nr. 2, p. 12-13.
- Portegijs, Wil, Mariëlle Cloin en Ans Merens (2014). *Krimp in de kinderopvang. Ouders over kinderopvang en werk*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Razenberg, Inge, Betty Noordhuizen en Marjan de Gruijter (2015). *Recente EU-migranten uit Midden-, Oost- en Zuid-Europa aan het woord*. Utrecht: Kennisplatform Integratie & Samenleving.

- Reef, J., I. van Meurs, F.C. Verhulst en J. van der Ende (2010). Children's problems predict adults' DSM-IV disorders across 24 years. In: *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, jg. 49, nr. 11, p. 1117-1124.
- Roest, A., A.M. Lokhorst en C. Vrooman (2010). *Sociale uitsluiting bij kinderen: omvang en achtergronden*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Roeters, Anne en Freek Bucx (2016). *Het gebruik van kinderopvang door ouders met lagere inkomens*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Roos, S.A. de (2010). De relatie van jongeren met ouders en vrienden. In: S. van Dorsselaer, E. Vermeulen, M. de Looze, S. de Roos, J. Verdurmen, T. ter Bogt en W. Vollebergh (red.), *HBSC 2009: Gezondheid, welzijn en opvoeding van jongeren in Nederland* (p. 27-40). Utrecht: Trimbos-instituut.
- Roos, S. de (2014). Algemene opvoeding. In: M. de Looze, S. van Dorsselaer, S. de Roos, J. Verdurmen, G. Stevens, R. Gommans, M. van Bon-Martens, T. ter Bogt en W. Vollebergh (red.), *HBSC 2013. Gezondheid, welzijn en opvoeding van jongeren in Nederland* (p. 143-155). Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Roos, S. de, en S. Bot (2013). Determinanten van ernstige kind- en opvoedproblematiek. In: S. Bot (red.), S. de Roos, K. Sadiraj, S. Keuzenkamp, A. van den Broek en E. Kleijnen, *Terecht in de jeugdzorg. Voorspellers van kind- en opvoedproblematiek en jeugdzorggebruik* (p. 21-48). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Roos, S. de, en F. Bucx (2015). Het welzijn van migrantenkinderen: de rol van de opvoeding en leefomstandigheden. In: F. Bucx en S. de Roos (red.), *Opvoeden in niet-westerse migrantengezinnen. Een terugblik en verkenning* (p. 76-102). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Roos, S. de en R. Gommans (2014). Gezondheidsgedrag en mediagebruik. In: M. de Looze, S. van Dorsselaer, S. de Roos, J. Verdurmen, G. Stevens, R. Gommans, M. van Bon-Martens, T. ter Bogt en W. Vollebergh (red.), *HBSC 2013. Gezondheid, welzijn en opvoeding van jongeren in Nederland* (p. 61-78). Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Roos, S. de, F. Bucx en M. Geijer (2011). Gezondheid en probleemgedrag van kinderen: de rol van ouders en de bredere opvoedomgeving. In: F. Bucx (red.), *Gezinsrapport 2011. Een portret van het gezinsleven in Nederland* (p. 197-222). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Rutter, M., J. Kim-Cohen en B. Maughan (2006). Continuities and discontinuities in psychopathology between childhood and adult life. In: *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, jg. 47, nr. 3-4, p. 276-295.
- Sadiraj, K., M. Ras, L. Putman en J-J. Jonker (2013). *Groeit de jeugdzorg door? Het beroep op de voorzieningen: realisatie 2001-2011 en raming 2011-2017*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Schönbeck, Y. en S. van Buuren (2010). *Factsheet Resultaten Vijfde Landelijke Groeistudie*. Geraadpleegd 24 september 2016 via www.tno.nl/media/1996/20100608-factsheet-resultaten-vijfde-landelijke-groeistudie1.pdf.
- Seidler, Y., A.M. Weltevrede, J. de Boom en A. Leerkes (2015). *'Ongeregistreerde' kinderen met een EU-achtergrond in Rotterdam*. Rotterdam: Risbo.
- Snel, E., S. van de Pol, J. Burgers, G. Engbersen, M. Ilies, R. van der Meij en K. Rusinovic (2011). *Arbeidsmigranten uit Polen, Roemenië en Bulgarije in Den Haag: Sociale leefsituatie, arbeidssituatie en toekomstperspectief*. Den Haag: Nicis Institute.
- Stevens, G. (2014). Psychische problemen. In: M. de Looze, S. van Dorsselaer, S. de Roos, J. Verdurmen, G. Stevens, R. Gommans, M. van Bon-Martens, T. ter Bogt en W. Vollebergh (red.), *HBSC 2013. Gezondheid, welzijn en opvoeding van jongeren in Nederland* (p. 95-103). Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Stevens, G. W. J. M., T. V. M. Pels, L. Bengi-Arslan, F. C. Verhulst, W. A. M. Vollebergh en A. A..M. Crijnen (2003). Parent, teacher and self reported problem behavior in the Netherlands: Comparing Moroccan immigrant with Dutch and with Turkish immigrant children and adolescents. In: *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, jg. 38, nr. 10, p. 576-585.
- TK (2014/2015). *Vrij verkeer werknemers uit de nieuwe EU-lidstaten*. Brief aan de Tweede Kamer (23 september 2014) van de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Tweede Kamer, vergaderjaar 2014/2015, 29407, nr. 196.

- Veen, Annemiek, Ineke van der Veen en Geert Driessen (2012). *Het bereik van allochtone kinderen met Voor- en Vroegschoolse Educatie*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut (rapport 874).
- Verdurmen, J. (2014a). Roken en opvoeding. In: M. de Looze, S. van Dorsselaer, S. de Roos, J. Verdurmen, G. Stevens, R. Gommans, M. van Bon-Martens, T. ter Bogt en W. Vollebergh (red.), *HbSC 2013. Gezondheid, welzijn en opvoeding van jongeren in Nederland* (p. 157-172). Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Verdurmen, J. (2014b). Alcohol en opvoeding. In: M. de Looze, S. van Dorsselaer, S. de Roos, J. Verdurmen, G. Stevens, R. Gommans, M. van Bon-Martens, T. ter Bogt en W. Vollebergh (red.), *HbSC 2013. Gezondheid, welzijn en opvoeding van jongeren in Nederland* (p. 173-191). Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Vermeulen-Smit, E. (2010). Algemene opvoeding. In: S. van Dorsselaer, E. Vermeulen, M. de Looze, S. de Roos, J. Verdurmen, T. ter Bogt en W. Vollebergh (red.), *HbSC 2009. Gezondheid, welzijn en opvoeding van jongeren in Nederland* (p. 131-139). Utrecht: Trimbos-instituut.
- Vogels, R., M. Gijsberts en M. den Draak (2014). *Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen in Nederland. Een verkenning van hun leefsituatie*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Vuuren, C.L. van, A.C.M. Diepenmaat, S.A. Rijnveld en M.F. van der Wal (2008). Toepasbaarheid van de SDQ binnen de jeugdgezondheidszorg en het basisonderwijs in Amsterdam. In: *Tijdschrift voor Jeugdgezondheidszorg*, jg. 40, nr. 5, p. 102-107.
- Van Weert, C. en E. Zeijl (2008). Jeugd en opvoeding. In: CBS (red.), *Jaarrapport 2008. Landelijke Jeugdmonitor* (p. 23-28). Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Wijkhuis, L.J.J. en R.P.W. Jennissen (2010). *Arbeidsmigratie naar Nederland. De invloed van gender en gezin*. Den Haag: WODC (Onderzoek en beleid nr. 286).

Publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau

SCP-publicaties

Onderstaande lijst bevat een selectie van publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau. Deze publicaties zijn in gedrukte vorm verkrijgbaar bij de (internet)boekhandel en zijn als pdf gratis te downloaden via www.scp.nl. Een complete lijst is te vinden op www.scp.nl/publicaties.

SCP-publicaties 2017

- 2017-1 *Grenzen aan de eenheid. De beleving en waardering van diversiteit en inclusiviteit onder medewerkers van Defensie* (2017). Iris Andriessen, Wim Vanden Berghe en Leen Sterckx. M.m.v. Jantine van Lisdonk en Ans Merens. ISBN 978 90 377 0814 1
- 2017-2 *Wie maakt het verschil? Sociale ongelijkheid in condities en consequenties van informele hulp. Oratie.* (2017). Alice de Boer. ISBN 978 90 377 0752 6
- 2017-3 *Langer zelfstandig. Ouder worden met hulpbronnen, ondersteuning en zorg.* (2017). Cretien van Campen en Jurjen Iedema (SCP), Marjolein Broese van Groenou (VU-LASA) en Dorly Deeg (VUMC-LASA). ISBN 978 90 377 0817 2
- 2017-5 *Voorzieningen verdeeld. Profijt van de overheid* (2017). Martin Olsthoorn, Evert Pommer, Michiel Ras, Ab van der Torre en Jean Marie Wildeboer Schut. ISBN 978 90 377 0821 9
- 2017-6 *Van oost naar west. Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen in Nederland: ouders over de leefsituatie van hun kinderen* (2017). Ria Vogels, Simone de Roos, Freek Bucx. ISBN 978 90 377 0819 6
- 2017-7 *First steps on the labour market* (2017). Ans Merens, Freek Bucx en Christoph Meng (ROA). ISBN 978 90 377 0822 6
- 2017-8 *Zorg en ondersteuning in Nederland: kerncijfers 2015. Ontvangen hulp bij het huishouden, persoonlijke verzorging, verpleging en begeleiding* (2017). Debbie Verbeek-Oudijk, Lisa Putman, Mirjam de Klerk. ISBN 978 90 377 0818 9 (pdf)

Digitale publicaties 2017

Zorg en ondersteuning in Nederland: kerncijfers 2015 (onepager). Debbie Verbeek-Oudijk, Lisa Putman en Mirjam de Klerk. ISBN 978 90 377 0824 0, publicatiedatum 23-1-2017

Eerste treden op de arbeidsmarkt (digitaal magazine). Ans Merens, Freek Bucx, m.m.v. Christoph Meng (ROA). ISBN 978 90 377 0823 3, publicatiedatum 31-1-2017

SCP-publicaties 2016

- 2016-1 *Trust, life satisfaction and opinions on immigration in 15 European countries* (2016). Jeroen Boelhouwer, Gerbert Kraaykamp en Ineke Stoop. ISBN 978 90 377 0775 5
- 2016-2 *Lekker vrij!? Vrije tijd van vrouwen, tijdsdruk en de relatie met de arbeidsduur van vrouwen* (2016). Wil Portegijs (SCP), Mariëlle Cloin (SCP), Rahil Roodsaz (Atria) en Martin Olsthoorn (SCP). ISBN 978 90 377 0776 2
- 2016-3 *Kiezen bij de kassa. Een verkenning van maatschappelijk bewust consumeren in Nederland* (2016). Peggy Schyns. ISBN 978 90 377 0709 0
- 2016-4 *Kleine gebaren. Het belang van dorpsgenoten voor ouderen op het platteland* (2016). Lotte Vermeij. ISBN 978 90 377 0779 3 (pdf)

- 2016-5 *Niet buiten de burger rekenen! Over randvoorwaarden voor burgerbetrokkenheid in het nieuwe omgevingsbestel* (2016). Andries van den Broek, Anja Steenbekkers, Pepijn van Houwelingen en Kim Putters. ISBN 978 90 377 0774 8
- 2016-6 *Een lang tekort. Langdurige armoede in Nederland* (2016). Jean Marie Wildeboer Schut en Stella Hoff. ISBN 978 90 377 0780 9
- 2016-7 *Zorg en ondersteuning in Nederland: kerncijfers 2014* (2016). Lisa Putman, Debbie Verbeek-Oudijk, Mirjam de Klerk en Evelien Eggink. ISBN 978 90 377 0785 4 (pdf)
- 2016-8 *LHBT-monitor 2016. Opvattingen over en ervaringen van lesbische, homoseksuele, biseksuele en transgender personen* (2016). Lisette Kuiper. ISBN 978 90 377 0787 8
- 2016-9 *Overall rapportage sociaal domein 2015. Rondom de transitie* (2016). Evert Pommer en Jeroen Boelhouwer (red.). ISBN 978 90 377 0788 5
- 2016-10 *Samenvatting Overall rapportage sociaal domein 2015. Rondom de transitie* (2016). Evert Pommer, Jeroen Boelhouwer, Esther van den Berg en Maaïke den Draak. ISBN 978 90 377 0789 2
- 2016-11 *Societal Pessimism: A Study of its Conceptualization, Causes, Correlates and Consequences* (2016). Eefje Steenvoorden. ISBN 978 90 377 0786 1
- 2016-12 *Cumulaties in de jeugdhulp* (2016). Klarita Sadiraj, Michiel Ras en Evert Pommer. ISBN 978 90 377 0790 8 (pdf)
- 2016-13 *Gedeelde waarden en een weerbare democratie. Een verkenning op basis van bevolkingsenquêtes* (2016). Paul Dekker en Josje den Ridder. ISBN 978 90 377 0793 9 (pdf)
- 2016-14 *Thuiszorguitgaven en informele hulp. Relatie tussen veranderingen in de thuiszorguitgaven en het gebruik van informele hulp* (2016). Debbie Verbeek-Oudijk en Isolde Woittiez. ISBN 978 90 377 0792 2 (pdf)
- 2016-15 *Werkloos toezien? Gevolgen van de crisis voor emancipatie en welbevinden* (2016). Ans Merens en Edith Josten. ISBN 978 90 377 0791 5 (pdf)
- 2016-16 *Het brede-welvaartsbegrip volgens het SCP* (2016). Jeroen Boelhouwer. ISBN 978 90 377 0794 6 (pdf)
- 2016-17 *Sport en cultuur. Patronen in belangstelling en beoefening* (2016). Annet Tiessen-Raaphorst en Andries van den Broek. ISBN 978 90 377 0795 3 (pdf)
- 2016-18 *Gemiddelde budgetten per cliënt (en dag) voor de cliënten met een voogdijmaatregel en cliënten die 18 jaar of ouder zijn* (2016). Evert Pommer en Klarita Sadiraj. ISBN 978 90 377 0797 7 (pdf)
- 2016-19 *Verzorgd in Europa: kerncijfers 2013. Een vergelijking van de zorg en ondersteuning voor 50-plussers in veertien Europese landen* (2016). Debbie Verbeek-Oudijk en Lisa Putman. ISBN 978 90 377 0798 4 (pdf)
- 2016-20 *Taking part in uncertainty. The significance of labour market and income protection reforms for social segmentation and citizens' discontent* (2016). J.C. Vrooman. ISBN 978 90 377 0799 1
- 2016-21 *Tussen groen en grijs. Een verkenning van tuinen en tuinieren in Nederland* (2016). Jeanet Kullberg. ISBN 978 90 377 0796 0
- 2016-22 *De dorpse doe-democratie. Lokaal burgerschap bekeken vanuit verschillende groepen dorpsbewoners* (2016). Lotte Vermeij, Joost Gieling. ISBN 978 90 377 0802 8 (pdf)
- 2016-23 *Aanbod van arbeid* (2016). Patricia van Echtelt, Simone Croezen, Jan Dirk Vlasblom, Marian de Voogd-Hamelink, m.m.v. Lucille Mattijssen. ISBN 978 90 377 0801 1
- 2016-24 *Beleidssignalement. Het gebruik van kinderopvang door ouders met lagere inkomens* (2016). Anne Roeters en Freek Bucx. ISBN 978 90 377 0803 5 (pdf)
- 2016-25 *Gemeentelijke prestaties gemeten. Een vooronderzoek naar de meting van prestaties van de lokale overheid op gemeentelijk niveau* (2016). Evert Pommer en Ingrid Ooms. ISBN 978 90 377 0804 2 (pdf)

- 2016-26 *Nieuwe Spaanse migranten in Nederland* (2016). Mérove Gijsberts, Marcel Lubbers, Fenella Fleischmann, Mieke Maliepaard en Hans Schmeets. ISBN 978 90 377 0805 9 (pdf)
- 2016-27 *Zorg en onbehagen in de bevolking* (2016). Paul Dekker, Josje den Ridder en Pepijn van Houwelingen, m.m.v. Sjoerd Kooiker. ISBN 978 90 377 0807 3 (pdf)
- 2016-28 *Wikken en wegen in het hoger onderwijs. Over studieloopbanen en instellingsbeleid* (2016). Lex Herweijer en Monique Turkenburg. ISBN 978 90 377 0806 6
- 2016-29 *Beperkt in functie. Trendrapportage ziekteverzuim, arbeidsongeschiktheid en arbeidsdeelname van mensen met gezondheidsbeperkingen* (2016). Redactie: Maroesjka Versantvoort en Patricia van Echtelt. ISBN 978 90 377 0808 0
- 2016-30 *Wel thuis? Literatuurstudie naar factoren die zelfstandig wonen van mensen met beperkingen beïnvloeden* (2016). Maaïke den Draak, Anna Maria Marangos, Inger Plaisier, Mirjam de Klerk. ISBN 978 90 377 0811 0
- 2016-31 *De toekomst tegemoet. Sociaal en Cultureel Rapport 2016* (2016). Redactie: Andries van den Broek, Creatien van Campen, Jos de Haan, Anne Roeters, Monique Turkenburg en Lotte Vermeij. ISBN 978 90 377 0544 7
- 2016-32 *Integratie in zicht? De integratie van migranten in Nederland op acht terreinen nader bekeken* (2016). Redactie: Willem Huijnk en Iris Andriessen. ISBN 978 90 377 0812 7
- 2016-33 *Emancipatiemonitor 2016* (2016). Wil Portegijs (SCP) en Marion van den Brakel (CBS) (red.). ISBN 978 90 377 0813 4

Digitale publicaties 2016

- Armoede in kaart 2016* (card stack). Stella Hoff, Jean Marie Wildeboer Schut, Benedikt Goderis, Cok Vrooman. ISBN 978 90 377 0809 7, publicatiedatum 27-9-2016
- Media:Tijd in kaart* (card stack). Annemarie Wennekers, Jos de Haan en Frank Huysmans. ISBN 978 90 377 0815 8, publicatiedatum 20-12-2016
- Zorg en ondersteuning in Nederland: kerncijfers 2014* (onepager). Lisa Putman, Debbie Verbeek-Oudijk, Mirjam de Klerk en Evelien Eggink. ISBN 978 90 377 0784 7, publicatiedatum 25-4-2016

Overige publicaties 2016

- Burgerperspectieven 2016 | 1* (2016). Josje den Ridder, Paul Dekker en Pepijn van Houwelingen, m.m.v. Esther Schrijver. ISBN 978 90 377 0772 4
- Burgerperspectieven 2016 | 2* (2016). Josje den Ridder, Wouter Mensink, Paul Dekker en Esther Schrijver. ISBN 978 90 377 0800 4
- Burgerperspectieven 2016 | 3* (2016). Paul Dekker, Lianne de Blok en Joep de Hart. ISBN 978 90 377 0810 3
- Burgerperspectieven 2016 | 4* (2016). Paul Dekker, Josje den Ridder, Pepijn van Houwelingen en Andries van den Broek. ISBN 978 90 377 0816 5

Werkprogramma

Het Sociaal en Cultureel Planbureau stelt jaarlijks zijn Werkprogramma vast. De tekst van het lopende programma is te vinden op de website van het SCP: www.scp.nl.